

MAGYAR ORVOSI NYELV

MEGJELENIK

A MAGYAR SZAKÍRÓK SZÖVETSÉGE,
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ORVOSTUDOMÁNYI OSZTÁLYA,
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA NYELV ÉS IRODALOM TUDOMÁNYOK OSZTÁLYA,
A MAGYAR ORVOSI KAMARA ÉS AZ EURÓPAI NŐGYÓGYÁSZATI RÁK AKADÉMIA
GONDOZÁSÁBAN.

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ

Prof. dr. Bősze Péter

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTESEK

Prof. dr. Bertók Lóránd

Dr. Brencsán János

Prof. dr. Eckhardt Sándor

Prof. dr. Fábíán Pál

Prof. dr. Gáti István

Prof. dr. Szabó István Mihály

SZERKESZTŐ

Dr. Grétsy Zsombor

SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR

Barabás Terézia

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG

Elnök: Prof. dr. Vizi E. Szilveszter

Tagok:

Prof. dr. Ádám György, Prof. dr. Besznyák István, Dr. Dános Kornél, Prof. dr. de Châtel Rudolf,

Prof. dr. Donáth Tibor, Prof. dr. Egyed Jenő, Prof. dr. Fehér János, Prof. dr. Grétsy László, Prof. dr. Horváth Attila,

Prof. dr. Jászberényi Csaba József, Prof. dr. Juhász-Nagy Sándor,

Prof. dr. Keszler Borbála, Prof. dr. Kiefer Ferenc, Prof. dr. Kupcsulik Péter,

Prof. dr. Lapis Károly, Prof. dr. Palkovits Miklós, Prof. dr. Paulin Ferenc, Dr. Prószéky Gábor,

Prof. dr. Sótonyi Péter, Dr. Szilágyi Zoltán, Prof. dr. Telegdy Gyula, Dr. Ungár László.

A Magyar Orvosi Nyelv megjelenik évente kétszer.

A kiadványt a

támogatta.

Ezért köszönettel tartozunk!

Előfizetési díj nincs, érdeklődők számára térítésmentesen biztosítjuk.

Hirdetéssel kapcsolatos tájékoztatásért forduljon a kiadóhoz!

KIADÓ: Primed-X Kiadó.

CÍME: 1301 Budapest, Pf. 46.

TÁVBESZÉLŐ: (36 1) 429-0316 • **Távmásoló:** (36 1) 429-0318.

E-POSTA: mail@primed-x.hu, bosze@axelero.hu, gretsy-zsombor@axelero.hu.

BORÍTÓTERV: Eper Stúdió • **LAPTERV:** Heltai Csaba • **TÖRDELŐSZERKESZTŐ:** Kardos Gábor

NYOMDAI KIVITELEZÉS: VISIT Kft., Budapest.

ISSN 1588-3191

TARTALOM

FŐSZERKESZTŐI BEVEZETŐ

- Bősze Péter* ■ A magyar kifejezések használatáról:
hol a szerkesztő
magyarítási törekvéseinek határa? 2

A SZERKESZTŐSÉG LEVELESLÁDJÁBÓL

- Balogh Lajos, Csirák Csaba,
Kiss József, Ladányi Andrea,
Némedi László, Ozsváth Károly,
Simon Tamás, Fazekas Tamás 4

TANULMÁNYOK

- Balázs Géza* ■ Euroterminológia és a magyar nyelv
(Szaknyelvi kommunikáció
és nyelvstratégiai munka) 9
- Bandur Szilvia* ■ „Dokiduma” – az orvosi szlengről... 13
- Grétsy Zsombor* ■ Stílus és helyesírás nyelvünkben,
illetve az orvosi szaknyelvben II.
(Egy kis nyelvi-szaknyelvi helyesírás:
rövidítések, betűk-számok, kötőjelek...) 16
- Keszler Borbála, ifj. dr. Kaán Miklós* ■ A fogak elnevezésének alakulása
a magyarban 20
- Kiss József* ■ A szakmai anyanyelv fejlesztésének
néhány időszerű kérdése
(Miért különösen időszerű a magyar
nyelv ápolása és fejlesztése?) 23
- Szirmai Imre* ■ Stroke: balegyenes a nyelvre 25

SZÓCSISZOLÁS

- Javaslatok a vírusok neveinek írására
és magyarítására
(A közreműködőket meghívta
és az anyagot összeállította Bősze Péter)
Ádám Éva, Nász István,
Nagy Károly, Ongrádi József,
Rusvai Miklós, Szűcs György 27
- Grétsy Zsombor* ■ Minek nevezzetek?... 34

HÍREK, ESEMÉNYEK

- Grétsy Zsombor* ■ A magyar szakírók
nagygyűléséről – kicsit személyesen 36
- Aino Piehl nyilatkozata
az európai nyelvművelésről 37

KULTÚRA

- Török István* ■ Kétszázhetvenöt éve született
Marikovszky Márton 40
- Mészáros János, Orbán Éva* ■ Tolnay Sándor szerepe a magyar
állatorvosképzés
és -szaknyelv kialakításában 41

SZÖVEGCISISZOLÁS

- Bősze Péter* ■ Hogyan írjuk? – avagy szövegcsiszolás 48

A magyar kifejezések használatáról: hol a szerkesztő magyarítási törekvéseinek határa?

A „magyarítás” – mint azt korábbi számaink egyikében megfogalmaztuk – új magyar szavak, kifejezések képzése, és a magyar kifejezéseknek az idegen szavak helyett történő alkalmazása. Másképpen mondva, „magyarítás” az a törekvés, hogy magyar kifejezéseket használjunk (1). A magyarítás azonban – még ha közvetve is – azt is jelenti, hogy magyaros mondatszerkezeteket használjunk.

A magyarítás a szaknyelvek művelésének elemi – jóllehet nem egyetlen – része. Meghatározó jelentősége van abban, hogy a szaknyelvek magyar jellegét megőrizzük, a szaknyelveket megvédjük és felkészítsük korunk tudományának művelésére. Ma is igaz, hogy minden nemzet csak a maga nyelvén lehet tudós, minden szak csak a saját nyelvén művelhető. Ez korunk egyik legnagyobb kihívása, mert a határok nélküli tudományos kutatás – amely rendkívül szükséges és hatásos – az ellenkező irányban hat, az angol nyelv uralmát akarja a szakokra, azok művelőire és ezen keresztül, a gondolkodásmódra ráerőltetni. Egyéni és szakmai gondolkodásmódunkat is csak magyarul tudjuk megtartani. Más nyelv más látásmódot, más feladatmegközelítést követel, ami nem jobb vagy rosszabb, csak idegen a mi gondolatvilágunktól, egyéniségünkötől. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy nincs szükség idegen nyelvek tanulására. A nemzetközi kapcsolattartás nyelvét, az angolt minden kutatónak tudni kell, ez azonban nem mehet az anyanyelv rovására. Ellenkezőleg, minél több nyelvet tud egy magyar ember, annál jobban látja és használja saját anyanyelvét.

A magyarítás az orvosi-biológiai szaknyelv művelésének is elengedhetetlen része, és ezért a Magyar Orvosi Nyelv című folyóiratnak is alapvető feladata. A Magyar Orvosi Nyelv alapításakor úgy fogalmaztunk, hogy ez a folyóirat „egy „nyomtatott nyilvánosság”, amelyben „kivétel nélkül mindenki elmondhatja a magyar orvosi nyelvvel kapcsolatos véleményét, kifejzheti nézeteit, javaslatot tehet új fogalmak magyar megfelelőire, új szavakra, és bírálhatja, csiszolhatja a javasolt új szavakat és fogalmakat. Állást foglalhat továbbá az orvosi szavak és szószervezetek írásának módjában is” (2). Az előző szám szerkesztői bevezetőjében úgy fogalmaztunk, hogy ha valaki a nézetét idegen szavakkal akarja kifejezni vagy nem tudja mondanivalóját igényesen megfogalmazni – ám tegye úgy (3). Házunk táját azonban rendkívül sok bírálat érte. Nyelvünket féltve őrzők már a legelső szám megjelenése után jelezték, hogy abban bizony szép számmal fordultak elő idegen kifejezések. A legutolsó szám megjele-

nése – amelyben valóban nagyon sok idegen kifejezés fordult elő – pedig már a szerkesztőségben is elégedetlenséget váltott ki. Van, aki a szerkesztőségi tagságát ilyen feltételek mellett nem vállalja tovább, mondván, hogy a magyar orvosi nyelvvel foglalkozó újságnak kell példát mutatnia és bizonyítania azt, hogy magyar nyelven is lehet fogalmazni. Mindez újra felveti a Magyar Orvosi Nyelvben megjelenő dolgozatok magyarításának szükségességét, ami nincs ellentétben az eredeti célkitűzéssel és állásfoglalással, amely szerint a folyóirat „*Nyitott mindenre, mely a magyar orvosi nyelv jobbítása érdekében történik, és elősegíti a közös állásfoglalást, a nyelv egységes használatát.*” Az idegen szavak szükségtelen használata nem segíti a magyar orvosi nyelv jobbítását.

A szerző alapított egy szakmai orvosi folyóiratot is, amelyben a dolgozatokat alapvetően magyarítja a szerzők jóváhagyásával. A szerzők azonban orvosok, kutatók és nem nyelvészek. Nekik a szakmai mondanivaló az elsőrendű, és sokan hálásak is a nyelvi szerkesztésért. Mások kevésbé örülnek, de elfogadják, megint mások azonban tiltakoznak. Ez utóbbiak esetében változtatás nélkül közöljük az eredeti dolgozatokat, megjegyezve, hogy a szerzők nem fogadták el a szerkesztők magyarítási javaslatait. A Magyar Orvosi Nyelv című lapban azonban más a helyzet, mert benne rangos nyelvészek is kifejtik véleményüket. Nekik szakmájuk, kényerük a nyelv, és valószínűleg átgondolták, hogy miért döntöttek az idegen kifejezés mellett. Biztos azonban, hogy a legtöbb esetben ez csak megszokásból ered.

Minden dolgozat szerzőjének vagy szerzőinek tulajdonát képezi; azon változtatni, csak a szerzők beleegyezésével lehet. Ez így nagyon egyszerűen hangzik. A gondot az jelenti, hogy minden folyóirat a kiadó vagy más tulajdona – nem a közlemény szerzőjéé –, és a szerkesztők felelőssége a lap nyelvi arculata. A nézőpontok ütközhetnek. Milyen megoldást találjunk, hol a határ? Könnyű lenne azt mondani, hogy ha a szerző nem fogadja el a folyóirat magyarítási törekvéseit, dolgozatát nem jelentetjük meg. A dolgozatok azonban értékesek, mondanivalójuk jelentős, és a szerzők is általában fajsúlyos emberek, ezért véleményük különösen fontos. Amiről munkájukban szó van, az hozzájárul a hazai orvostudomány fejlődéséhez, oktatásához. Nincs gond, ha szerzők és szerkesztők egyetértenek. Ha nem, akkor csak egyedi elbírálás lehetséges. Ilyenkor a szerkesztő tegye fel magának a kérdést, hogy vajon a szerző miért nem ért vele egyet. Azért,

mert elviekben nem ért egyet a magyarítási törekvésekkel, és szerinte az idegen kifejezések szabad használata teljesen helyénvaló? Ez elvi kérdés. Vagy azért, mert fél, hogy a szakma megmosolyogja? Ilyen esetekben biztosan lehet közös megállapodásra jutni; általában részleges magyarítás történik. A legnehezebb akkor a helyzet, ha az ajánlott magyar kifejezés nem teljesen fedi azt a fogalmat – beleértve a meghatározás árnyalt részleteit is – amelyet az idegen kifejezés takar. Természetesen ez legtöbbször csak tanulás, tanítás és idő – esetleg nemzedéknyi – kérdése, mert a magyar meghatározást is meg lehet ugyanavval a tartalommal tölteni, de csak akkor, ha azt széles körben elterjesztjük, és a szakemberek egységesen használják. Az átmeneti idő bizonytalanságot és fogalomzavart eredményezhet, ezért a magyar kifejezés után az első alkalommal mindig ki kell írni az eredeti idegen kifejezést is. Sokan kétkedéssel fogadják, hogy egy jól értett idegen kifejezés helyett alkotott magyar kifejezés újratanulása valaha is lehetséges. Ha nem próbáljuk meg, akkor biztosan nem, ha igen és nem sikerül, akkor legfeljebb eredménytelen kísérletet tettünk. Talán megbocsátható, ha az orvosi nyelv megújítása végett egy kicsit erőltetjük a magyarítást – nem a végletekbe megyünk –, mert így nagyobb az esély a magyar kifejezések honosítására. Vannak azonban olyan idegen eredetű kifejezések, amelyek nemcsak az orvostudomány és a biológia nyelvében eresztettek mély gyökeret, de a köznyelvben is elterjedtek, a nem szakemberek is értik. Ezek magyarítását hiábavaló próbálkozásnak és kicsit öncélúnak is gondolom. Nos, ezek azok a szempontok, amelyeket a szerkesztőknek nem szabad szem elől téveszteni magyarítási törekvéseik során.

Hiszem, hogy a szerzők és szerkesztők egyaránt belátják a magyarítás szükségességét; mindnyájunkban tudatosul, hogy nem csak feladatunk, de küldetésünk is az orvosi nyelv magyarítása, mindaddig, amíg az nem megy a mondanivaló rovására. A Magyar Orvosi Nyelv szerkesztőinek és bizonyos fokig a benne közölt dolgozatok szerzőinek is kötelessége bizonyítani, hogy magyarul is lehet az orvosi nyelvben fogalmazni. Éppen ezért kérjük a szerzőket, hogy mondanivalójukat magyarul fogalmazzák, és ha az nem sikerül, segítő szándékként vegyék a szerkesztők javaslatait.

Teljesen tudatában vagyunk annak, hogy nem könnyű a megszokott, idegen kifejezések helyett magyart keresni és alkalmazni.

A tanulási időszak éveig, évtizedekig tarthat, és tanítókra is szükség van. Példának hagy említsem saját pályafutásomat. Az egyetem elvégzése után egy vidéki kiskórházban, ahol az egyes osztályokat a háború után módos házakba telepítették a városban elszórva, havonta 28 alkalommal ügyeltem éveken keresztül. A tudományra csak percek jutottak, szervezett tudományos tevékenységnek pedig hírért sem láttuk. Első – az Orvosi Hetilapban közölt – tudományos munkám ennek ellenére csakhamar megszületett. Büszkén mutattam főnökömnek, és fogalmam sem volt „iskolázatlanságomról”. A kórház sebész főorvosa, Dr. Clemens Marcell nézte át a dolgozatot, és húzatta ki velem a zengzetesen megfogalmazott mondataim kétharmadát. Őlni tudtam volna – „hogy meri ez az ember az én művem megcsonkítani?” A maradék mondatokat egyszerűsítette, az idegen kifejezéseket pedig magyarra fordította. Egyszerre a saját mondataim sokkal érthetőbbé váltak. Akkor jöttem rá, hogy a nem szükségszerű idegen kifejezések magyarra fordítva válnak érthetővé, és arra, hogy az idegen szavakkal való dobálózás nagyzolás, olykor meg álcázás is; elkendőzése annak, amit pontosan nem értünk. Áldom a sorsom, amiért ez így történt. Ennek bizony több mint három évtizede, és a magyar kifejezéseket ma is sokszor keresem, a tanulás szakadatlan. Esetemet azért említettem, mert talán tanulsággal szolgálhat, és rámutat arra, hogy amiért valaki jó szándékkal belenyúl dolgozatunkba, még nem az ellenségünk.

A kérdésre, hogy hol a határa a szerkesztők magyarítási törekvéseinek, a választ nem tudom. Csak remélem, hogy egyetlen szerzőt sem fog „vélt sérelem” a magyar orvosi nyelv jobbítása miatt javasolt magyarítástól eltántorítani. A határt a szerzők, szerkesztők egyetértése szabja meg, és mindenek előtt az a törekvés, hogy a változtatás nem mehet a megértés rovására.

Irodalom

1. Bősze P. Gondolatok a magyar orvosi nyelv magyarításáról. *Magy Orv Nyelv* 2002; 2/1:2.
2. Bősze P. Visszapillantás és bevezető gondolatok. *Magy Orv Nyelv* 2001; 1:2.
3. Grétsy Zs. A Magyar Orvosi Nyelv című lapunk szemléletéről, hitvallásáról. *Magy Orv Nyelv* 2002; 2/2:2.

BALOGH LAJOS

Tisztelt Szerkesztőség!

Köszönettel megkaptam a Magyar Orvosi Nyelv 2002/2 számát. Nagyon kellemes meglepetéssel tapasztaltam, hogy annak idején írott olvasói leveletem és a rá kapott kedves választ leközzölték. Szintén örvendtem, hogy a Magyar Biológiai Társaság vándorgyűléséről is elismeréssel tudósítottak. A szám már első látásra, most is egyszerű! Jó munkát és sok sikert kívánok a következőkhöz is!

Köszönettel és tisztelettel:

*Balogh Lajos
botanikus muzeológus*

CSIRÁK CSABA

Tisztelt Professor Úr!

A Magyar Orvosi Nyelv első számát volt szerencsénk megkapni. A Szent-Györgyi Albert Társaság és a magam nevében üdvözlötük ennek a nagyon időszerű tudományos fórumnak a megjelenését. Akkor ígéretet tettem, hogy igyeksznék mi is nemcsak tanulóivá, olvasóivá, hanem munkásaivá is válni ennek a nagyszerű vállalkozásnak. Itt az első hozzájárulásunk.

Levelemhez mellékelem dr. Török István tagtársunk egyik szép dolgozatát.

Munkájukhoz erőt és sok örömet kívánok:

*Csirák Csaba
a Szent-Györgyi Albert Társaság társelnöke*

KISS JÓZSEF

Tudunk-e még magyarul?

Sajnos ezt a kérdést gyakran kell megfogalmaznom egy-egy tudományos ismeretterjesztő előadás vagy egy-egy szakértői vélemény, magyarázat elolvasása, illetve elhangzása után. A rádióban vagy a televízióban elhangzó tudós előadások szerzői, általában szakmájuk kiválóságai, általam igen tisztelt, hosszú élet-tapasztalattal és évtizedes oktatói gyakorlattal rendelkező tudósok, tanárok. Nyilván azért kérték fel őket előadás tartására, mert kiemelkedő tudásuk alapján várható volt, hogy a nemcsak – és zömmel nem – tudósokból, de még csak nem is egy rokon-szakma művelőiből álló közönség tanuljon és okuljon az elhangzottakból.

Mondandómmal és napi tevékenységgel szeretném elérni, hogy a szakemberek és a tudósok ébredjenek rá, hogy mennyire fontos – különösen a magyar rádióban illetve televízióban, de bármely nyilvános (a nagyközönségnek szóló) közlés alkalmával – előre megfontolt módon példamutató nyelvhelyességgel, valamint magyarul beszélni. Kell ez, hiszen például a magyar rádió, ma még, milliókhoz szól és ma még példát mutathat, arra,

hogy hogyan kell szépen és magyarul kifejezni gondolatainkat. De ez nem lesz mindig így, ha nem fogjuk érteni azt, ami elhangzik!

Hangsúlyozni szeretném, hogy **Magyarországon mindenki beszéljen és írjon magyarul!** Ez alatt azt is értem, hogy **feleslegesen használt idegen szavak nélkül.** A pergő beszéd megértését – gyakran még az írott szövegét is – nagyban hátráltatja a feleslegesen használt, gyakran a beszélő vagy a szerző szakmájának tolvajnyelvéhez (szebben mondva: szakszókincséhez) tartozó, idegen eredetű, a köznapi ember vagy más szakmához tartozó szakember számára nehezen érthető és értelmezhető szavak, kifejezések használata. Az ilyen beszéd ellentmond annak az alapvető célnak, miszerint a beszéd célja, hogy akihez szólok, megértse, amit közölni akarok vele.

Legkiválóbb tudósaink is gyakran esnek abba a hibába, hogy a szakmához szólnak akkor is, amikor nem szakmai közegben vannak. Tudjuk, hogy sokkal nehezebb közérthető magyarrá átteni a megszokott szakmai kifejezéseket, de feltétlenül meg kell tenni; higgyék el megéri!

Az EU-hoz való csatlakozásunk, a nemzetközi munka- és információegosztási folyamatba kapcsolódásunk nem okozhatja, hogy elfelejtünk magyarul. Nekünk magyarként, nem világpolgárként kell kapcsolódnunk; ezzel a nemzetközi közösség is sokkal többet nyerhet. Sok munka vár még ránk ezen alapelv megvalósításáig.

Ennek néhány mozzanatáról szól előadásom a 2003. április 5-ei tanácskozáson.

LADÁNYI ANDREA

Tisztelt Bősze Péter!

Köszönöm a Magyar Orvosi Nyelv elküldött példányait, és – ha kicsit megkésve is – csatlakozom a lap megjelenését üdvözlők táborához. Kívánom, hogy a szerkesztők, munkatársak kezdeti lelkesedése megmaradjon a – jelenleg az orvosok nagy részét sajnálatos módon jellemző, kiábrándító színvonalú nyelvhasználat alapján – várhatóan nem túl gyorsan mutatkozó eredmények dacára.

A Magyar Onkológia olvasószerkesztőjeként számos, a Magyar Orvosi Nyelv tanulmányaiban említett problémával gyakran találkozom. Hasznosnak ígérkezik ebből a szempontból Grétsy Zsombor sorozata (Stílus és helyesírás nyelvünkben, illetve az orvosi szaknyelvben). Egyetértéssel olvastam Varga Csaba cikket is a 2002. évfolyam augusztusi számában. Szerkesztői ténykedésem során én is a magyar kifejezések alkalmazását részesítem előnyben vagy a latin szavak magyaros írásmódját. Azokkal a szerzőkkel, akik ragaszkodnak a latin eredetihez, megpróbálok egyetértésre jutni az Orvosi Helyesírási Szótár irányelveinek alkalmazásával (az ezek használatára való felhívás szerepel is a folyóiratunk szerzőinek szóló útmutatásban). Sajnos, mint ahogy ezt többen megállapították, a szótárnak is vannak hiányosságai

(hogy csak néhány példát említsek: a véresejtek magyaros írásmódja nem szerepel, csak a latinus, pl. lymphocytá, leukocytá, monocytá stb.; van karcinóma és szarkóma, de nincs adenóma, lipóma vagy melanóma).

Az én „szerkesztői ambícióim” jóval szerényebbek, visszafogottabbak, mint a Magyar Orvosi Nyelv szerkesztőié és számos szerzőjéé. A teljes magyarítás, magyarosítás helyett, amire nincs reális lehetőségem, beérem azzal, hogy megkísérlem kiküszöbölni a helyesírási hibákat, a „hibrid írásmódú” szavakat, és elérni az – akár magyar, akár latin vagy angol – szavak helyes alkalmazását, és azt, hogy legalább egy cikkben belül az azonos szavak, kifejezések írásmódja megegyezzen. Hogy kritikát is gyakoroljak: az ilyen irányú nyelvi lektorálás a Magyar Orvosi Nyelv tanulmányaiiban nem minden esetben észrevehető (pl. II. évfolyam 1. szám, 17. oldal: immunoessay, praeoperatív; 34. oldal: cardiológia, pathológia, cahexia). A hibák még a (fő)szerkesztők cikkeibe, szövedeteibe is „bekúsznak” olykor (pl. II. évfolyam 1. szám, 42. oldal: diveticulitis, paracolostomias, peristaltikus, incontinenция).

A szakszavak és kifejezések magyarításával kapcsolatban azoknak a szerzőknek a véleményével rokonszenvezek, akik mértéktartó magyarítás mellett az idegen szavak befogadásának jelentőségét, illetve a két folyamat egészséges egyensúlyát hangsúlyozzák. A köztudatban rögzült idegen eredetű szavak (pl. anatómia, genetika, szívinfarktus, depresszió, akut, illetve krónikus, véna stb.) magyar megfelelőinek használata, még ha ezeket régen széles körben alkalmazták is, valószínűleg nem fog újra elterjedni, és ez nem is lenne célszerű a több esetben időközben kissé megváltozott jelentéstartalom miatt. A nem megfelelő „fordítás” félrevezető is lehet; erre számos példa található a II. évfolyam augusztusi számában megjelent tartalomjegyzék-magyarítási kísérletben. Zalatnai Attila már megírta (II. évfolyam 2. szám), hogy a patológia nem egyenlő a kórbonctannal; ugyanígy a rekombináns nem „új tulajdonságú”, a mutáció nem egyenlő a „változattal”, az in vitro nem egyszerűen „kísérletes”, és a molekuláris genetika sem fordítható molekuláris öröklődésnek vagy fejlődéstannak, hogy csak a legkirívóbb példákat említsem.

Emígy kihasználván a lap deklarált „nyomatott nyilvánosságát”, sikeres további munkát kívánok, és kérem, ha lehetséges, küldjék el a lap további számait is.

Üdvözlettel:

Ladányi Andrea

Tisztelt Ladányi Andrea!

Csak a kritikájára válaszolnó: valóban, a beérkezett levelek-világyosták esetében éppen a „nyomatott nyilvánosság” ideájának szem előtt tartása miatt igyekeztünk minél kevesebbet „beleenyúlni” a szövegekbe. A sok-sok jelzés hatására a továbbiakban igyekezni fogunk az ilyen hibák kiszűrésére is – képességeink szerint – nagyobb gondot fordítani.

Hálásan köszönjük észrevételeit és biztatását!

NÉMEDI LÁSZLÓ

Tisztelt Bősze Péter Professzor Úr!

Mindenek előtt engedje meg, hogy szűkebb szakmám – a közegészségügy – munkatársainak nevében is gratuláljak Önnek és a szervezőnek az **április 5-i Nagygyűlés** megszervezéséért.

Hasonló elismerés illeti meg a **Magyar Orvosi Nyelv** című folyóirat beindítását is. Itt jegyzem meg, hogy szélesebb szakmai kört szólítana meg az újság, ha címében az „Orvosi” jelző helyett „Tudományos” szó szerepelne.

A Nagygyűlés visszhangjaként két megjegyzést tennék.

35 éve szerkesztem Intézetünk folyóiratát, a Budapesti Népegészségügyet. Úgy vélem, hogy a **szerkesztőknek és a lektoroknak kiemelt szerep jut abban, hogy a magyar nyelv logikája és szépsége a szakcikkekben is megjelenjék.** Úgy is fogalmazhatnék, hogy a helyesírási hibák javításának mintájára a lektorok – akár a szerző megkérdése nélkül – magyar nyelvi lelkiismeretük alapján, önállóan módosítsák a magyarítható szakszöveget, ahol ez a jelentést nem befolyásolja.

Meggyőződésem, hogy a szakmunkákban alkalmazott szép magyar, veretes fogalmazás elősegíti az olvasó számára az eredeti gondolat pontosabb megértését. Közismert szépirodalmi tapasztalat, hogy a költők és írók egy-egy körülményesen leírható fogalmat akár egyetlen szellemes fordulattal közvetlenül befogadhatóvá tesznek (pl. József Attila: „... kékitőt old az ég vizében ...”).

Végezetül javasolnám, hogy a szerkesztőségek merítsenek a kínálatból és a különösen műves szövegrészeket, melyekben érvényesül a fenti elv, küldjék meg követendő példaként folyóiratuknak.

OSZVÁTH KÁROLY

Tisztelt Szerkesztőség!

Ma kaptam kézhez a Magyar Orvosi Nyelv II. 2. számát. Örömmel fogadtam és lelkesen támogatom a célkitűzéseket. Tisztelettel kérem a további számokat.

Az egyik neves magyar orvosi kiadó megbízásából a művelt közvélemény számára is hasznosítható pszichiátriai szótár szerkesztésére kaptam megbízást. Több szerkesztőtársam egyetértésével szeretnénk a szaknyelv fogalmainak tisztázásához, a pongyola fogalmazás gyomlálásához is hozzájárulni. Nekem a lexikon, szótár, enciklopédia kifejezésekkel szemben a fogalomtár cím rokonszenves, ehhez kaptam bátorítást a laptól. Az elmegyógyászati, elmekórtani kifejezést a hozzátapadó előítéletek miatt közmegegyezéssel a pszichiátriai jelzővel váltottuk ki, ez az első kényszerű törés magyarító buzgalmunkban.

Egyetlen példát említek: a hivatalos angol pszichiátriai osztályozó rendszerek a disease (betegség) helyett a disorder fogalmat használják, amelyet zavarként fordítottak a magyar változatban. Lényegében tünetcsoportokról van szó, mivel a mi szakmánkban a hagyományos orvosi betegségmérvek nem érvényesek.

Törekvéseikkel messzemenően egyetértve további sikereket kívánok, és ha lehetőség nyílik rá, magyarítási gondjaimmal Önökhöz szeretnék fordulni.

SIMON TAMÁS

A gyógyszerek elnevezéséről, ahogy a betegek megjegyzik, avagy a Prolibétől –

a Poppelheimen át a két női nevet tartalmazó nyugtatóig

Gyakorló orvosként gyakran találkozom azzal a nehézséggel, amelyet az egyes gyógyszerfelírások megnevezése okoz a betegeknek. Mi, orvosok is gyakran kerülünk nehéz helyzetbe, ha megkérdezzük betegünket, milyen orvosságot is szedett, vagy szed jelenleg. Azt a gyakori választ, hogy valamilyen apró, fehér, gömbölyű tablettát – három félét, amit legutóbb tetszett felírni, megfajthatjuk, ha dokumentációnk naprakész, de sokszor tanácstalanok vagyunk akkor, ha valamit nem mi indikáltunk, és a beteg megnevez valamilyen gyógyszert, de azt hihetetlenül nehéz felismerni. Összegyűjtöttem közel negyven éves orvosi gyakorlatom során néhány találatkonyságra utaló, de a gyógyszer semmire nem hasonlítható, idegenes fantázianevével megküzdőni vállalkozó beteg próbálkozásait.

A legkirívóbbak időrendi sorrendben:

- *Prolibé* vitamint kérek.
- Írjon fel a doktor úr *Fonári viszhajtót* (Fonurit)
- A vérnyomásomra *Rausert* szedek (Rausedyl)
- *Popelheim* nyugtatót kérek (Pipolphen)
- A két női neves nyugtatót tessék felírni (*Valeria-Anna*, *Valeriana*)
- A Doegy (így, hogy egy)
- *Penalptalenin* – a Phenolphtalein helyett
- *Doril*, a Ridol helyett
- De kértek már tőlem *Bambaridumot*, azért mert amikor *mensturbál*, akkor fáj a hasa (Barbamidum)

A mai modern gyógyszerek nevei még kacifántosabbak, sokszor a beteg nyelve beletörök, míg kimondja, gondoljunk csak a vény nélkül kapható, és a TV-ben is reklámozott *Strepsils*-re. Véleményem szerint a szinte kimondhatatlan neve miatt nem jelent meg ez a kiváló helyi hatással rendelkező szer a várt gyakorisággal a házipatitkáiban.

Biztos nehéz helyzetben vannak, akik egy új vegyület gyógyszernevet kitalálják – de gondolni kellene arra is, hogy legalább a hazai készítmények neve legyen könnyen megjegyezhető-kimondható. Csak örülni lehet annak, hogy van erre is mosolygató, de követendő példa. Láttam egy gyógyszerkiállításon, hazai készítményt, amely a viszketést csökkenti, *Antivakarín* néven.

Tegyük könnyebben kimondhatóvá az orvosságok neveit – szerintem, megéri, ha erre is gondolunk, hiszen megkönnyíti mindennapos beszélgetéseinket betegeinkkel – és nem kell törnünk fejünket azon, hogy milyen orvosságról is lehet szó.

Azon is elgondolkodhatunk, hogy ha ne adj Isten, nem tudjuk

megfejtani (vagy rosszul értelmezzük a beteg által mondottakat), akkor tévedhetünk is – természetesen a beteg kárára. Meg kellene előzni ennek még a lehetőségét is, csak figyeljenek oda azok, akik ebben a kérdésben a döntéseket hozzák.

FAZEKAS TAMÁS

A *Magyar Orvosi Nyelv* szerkesztői hitvallásával, céljaival egyetértek, üzeneteit, útmutatásait és szemléletét mértékadónak tartom. Minden lapszám kézhezvétele és olvasása élvezetes szellemi gyarapodás a szívritmuszavarok tanulmányozására szakosodott szívgyógyász számára, s reményeim szerint hozzájárul, hogy a jövőben közreadandó írásaim anyanyelvi szempontból pallérozottabbak legyenek. A „nyelvészet iránt fogékony érdeklődőként” fontosnak tartottam megjelenni a folyóirat megindításakor rendezett programadó akadémiai konferencián. Tetszik a színes, kulturáltan „véleményütköztető” szerkesztés.

Grétsy Zsombor szerkesztői bevezetőjének (2002; 2:2-3) olvasása közben szégyenkezve sütöttem le a szemem, s a „szakmai mesteremberek” táborába tartozónak éreztem magam. Dolgoztaimban a bizonyítékokon alapuló orvoslás (*evidence-based medicine*) térnyerése óta gyakorta használom az új gondolatrendszer sajátos szakszavait, köztük a *véletlen besorolásos, kontrollós* kifejezést is. Eddigi írásaimban a torz, „angolkóros” randomizált szót és a véletlen besorolásos jelzői szerkezetet fölváltva használtam, a hibrid formát (randomizáció, randomizált) ugyanis – helyes, nem helyes – az első hazai klinikai farmakológiai könyv (Jávor Tibor, *Medicina*, 1980) megjelenése óta szóban és írásban egyaránt igen széles körben alkalmazzuk.

Jómagam mind ez ideig egy tucat közleményemben a Grétsy Zsombor ajánlotta *kontrollós* szót használtam, ebben a tekintetben tehát megnyugvással olvastam a szerkesztői bevezetőt. A közelmúltban, egy föladatra készülve, újraolvastam a kiváló debreceni Cochrane-szakértő, Bereczki Dániel úttörő dolgozatát (*Orvosi Hetilap* 1999; 140:643-646), amelyben így ír: „*Értetni kell a »kontrollált vizsgálat« fogalmát. A »kontrollált« kifejezés ebben az értelemben nem azt jelenti, hogy a vizsgálatban egy kezelt és egy kontroll csoport volt, hanem a torzítás kontrolljára utal, azaz valamilyen valódi vagy kvázirandomizációs módszert alkalmaztak a vizsgálat a torzítás („bias”) kiküszöbölésére...*”

Ezek után arra a következtetésre jutottam, hogy a kontrollós szó használata az összehasonlító klinikai kísérlet fölpépítésére és kontrollcsoportjára (pl. placebokontrollós vizsgálat) utal. A kontrollált (ellenőrzött) jelző viszont arra, hogy a vizsgálat tervezését, kivitelezését és értékelését módszertani és biostatistikai szempontból erre hivatott szakértők ellenőrizték. Ha tehát a szövegkörnyezet a véletlen besorolásos klinikai vizsgálat „ellenőrzött” jellegére utal, megalapozottnak látszik a „kontrollált” szóalkalmazat használata is.

Az itt fölvázolt, számomra nyomasztó dilemmával szembesülve, nemrégiben közlésre bocsátott írásomban a két szót („kontrollós” versus „kontrollált”), a szövegkörnyezettől függően, föl-

váltva használtam. Grétsy szerkesztő úr sorait olvasva, nem tudom, helyesen jártam-e el, éppen ezért kíváncsian várom választát. A Medicina Könyvkiadó Rt. igazgató asszonyának és sorozatszerkesztőjének megítései alapján ebben az évben könyvet kell írnom a szívritmuszavarok bizonyítékokon alapuló kezeléséről, s ebben magától értődően gyakran esik majd szó véletlen besorolásos, kontrollós klinikai vizsgálatokról. Szeretném a szerkesztői útmutatás birtokában a helyes szakkifejezést használni.

Tisztelt Professzor Úr, kedves Fazekas Tamás!

Elsőként is: én sütöm le szégyenkezve szemeim, amiért Professzor Úr – feltétlen megjelendő – írásában így fogalmaz: „... szégyenkezve sütöttem le a szemem, s a „szakmai mesteremberek” táborába tartozónak éreztem magam.” A probléma velem van: óhatatlanul túl sokszor, túl sarkosan, túl érdesen-nyersen fogalmazok, s bár e rossz tulajdonságomat igyekszem elfojtani, ennek ellenére gyakran bántóra, érzékenységet sértőre sikerednek írásaim, noha – ezt hangsúlyoznom kell – semmiféle ilyes szándék nincs bennem, meg sem fordul a fejemben.

Amennyiben Professzor Urat is „sikerült” talán rossz ízű, túlságosan is általánosító mondatommal megbántanom vagy akár csak kellemetlen, mellékes szájít adnom mondandóm lényegi tartalmának, úgy Professzor Urat tisztelettel és szégyenkezve megkövetem s bocsánatát kérem most!

Ami a fölvetett szakmai kérdést illeti: Professzor Úr gondolatmenete, logikája olyan tiszta és világos, hogy, bevallom, komolyan zavarba jöttem. Épp ezért régi szaknyelvi mentoromhoz, dr. Varga Zoltán főszerkesztő úrhoz fordultam segítségért, mondván: végül is ő „verte belém” szigorúan, hogy egy vizsgálat az kontrollós vagy például placebokontrollós, és nem kontrollált...

Íme dr. Varga Zoltán tömör, ám szerintem a kérdést megfelelően tisztázó állásfoglalása, elemzése!

„Én kitartanék a kontrollós mellett. Amíg a vizsgálaton belül van a kontroll (legyen az placebo- vagy statisztikai kontroll, mint Bereczky írja, vagy pedig bármi más), addig a vizsgálat BELSŐ kontrollt tartalmaz, tehát kontrollós.

Kontrollálttá akkor válik, ha valaki megismétli, hiszen minden evidence based vizsgálatnak reprodukálhatónak kell lennie, ezzel gyakorlatilag kontrollálja (tehát KÜLSŐ a kontroll). Az első esetben így a kontroll főnév (kontrollt alkalmaz, kontrollt épít be a vizsgálatba, amitől az kontrollós lesz), a másodikban igei alkalmazásban áll (kontrollálja az egész folyamatot, amitől az kontrollálttá válik). Ez talán elég jól megkülönbözteti a két, egymástól teljesen különböző tevékenységet. (Mivel a reprodukálás elég ritka, kontrollált vizsgálat gyakorlatilag alig akad, viszont szinte mindegyik kontrollós.)”

Varga Zoltán gondolatait magam teljesen elfogadhatónak tartom, a lényegi különbségtételt (BELSŐ-KÜLSŐ) jól kiemelőnek, világosnak érzem.

De – hitem szerint – a nyelvhasználat legfőbb „szabálya”, célja és értelme az, hogy mindenki úgy fejezze ki mondandóját, gondolatait, ahogy azt a legvilágosabbnak, pontosabbnak, legszabatosabbnak, legerthetőbbnek érzi (ez különösen áll a szaknyelvekre!), ezért a fentiekben foglaltakkal lehet vitatkozni, érvelni ellenük, ám lehet közös megegyezéssel elfogadni, s a továbbiakban a szaknyelvünkben ezen elvek szerint alkalmazni a kérdéses kifejezéseket.

Tiszteletteljes üdvözlettel, s ismételt bocsánatkéréssel zavaróan markáns stílusom miatt, minden jót kívánok Professzor Úrnak (remélve, hogy talán tartalmilag is hasznos támpontot adhattunk a fölvetődött nyelvi kérdés ügyében)!

Grétsy Zsombor szerkesztő

Igen tisztelt Szerkesztő Úr, kedves Grétsy Zsombor !

Nem tetszett megbántani. Írásait szívesen és élvezettel olvasom, s azokról mindig másolatot készíttetek, hogy többször elolvassam őket. *Repetitio est mater...*

A nézetek ütköztetésekor néha kénytelenek vagyunk úgy fogalmazni, hogy az érdesnek látszik vagy annak érezzük. Ezt tisztem alább én is, anélkül, hogy bárkit meg szeretnék bántani.

Köszönöm, hogy ki tetszett kérni Dr. Varga Zoltán szerkesztő úr (Lege Artis Medicinae) véleményét. Őt személyesen is ismerem: írásait, szakírói és szerkesztői munkásságát igen értékesnek tartom. Egy néhány évvel ezelőtt közreadott, kétrészes LAM-cikkét sokszor és mélyrehatóan tanulmányoztam, s mindig a kezem ügyében van az az irattartó, amelyikben őrzöm.

Ebben az esetben azonban az a benyomásom (föltehetően amiatt, hogy ő maga közvetlenül, vizsgálóként nem vett részt véletlen besorolásos, kontrollált klinikai kísérletben), téved.

Érvelése éppen megerősíti azt a korábban leszögezett álláspontomat, hogy a kontrollós és kontrollált szót *egyaránt lehet használni* a véletlen besorolásos, előretékintő (prospektív) klinikai kísérletek leírásakor.

A „kontrollált” jelző használatát az a körülmény teszi meg-alapozottá, hogy ezeknek a vizsgálatoknak nemcsak BELSŐ kontrollcsoportja van, hanem azt arra kijelölt független, **KÜLSŐ** személyek („audit”) és bizottságok (etikai bizottságok, Safety and Monitoring Board stb.) **ellenőrzik**.

Ezek a kísérlet elindítását megelőző és menetközbeni vizsgálatok, **ellenőrzések** arra hivatottak, hogy szavatolják a betegbevételeket, a dokumentációt (beteg-beleegyezés, háttér-laboratóriumi feltételek stb.) és a végrehajtás etikus és szakmailag korrekt lebonyolítását, biztonságosságát. Ezek a kontrollók a vizsgálatot végző orvoscsoport(ok)tól független, KÜLSŐ ellenőrzések, mi-

ként erre előző, közreadásra szánt levelemben is céloztam. (Számomra ilyen véletlen besorolásos, kontrollos/kontrollált klinikai vizsgálatban vettem részt s ezek lebonyolítási körülményeit pontosan ismerem.) Az ilyen vizsgálatoknak tehát egyrészt van (BELSŐ) kontrollesoportja, másrészt (KÜLSŐ) ellenőrzése.

Varga dr. érvelése meggyőzött arról, hogy pontosan fogalmaztam, amikor arról szóltam, hogy a **szövegkörnyezettől függően mindkét szó („kontrollos”, ill. „kontrollált”) használata helyes.** Amikor a *külső* ellenőrzés tényét kívánjuk kidomborítani, (Bereczki Dániellel egyetértve) helyesebb a „kontrollált” szó használata. Ha viszont a vizsgálat (placebo- vagy aktív) *belső* kontrollesoportjára akarunk utalni, a „kontrollos” jelző alkalmazása látszik pontosabbnak.

Ez a levélváltás *par excellence* a Magyar Orvosi Nyelv hasábjaira való, hiszen jól szemlélteti: bizonyos esetekben a nyelv- vagy szóhasználatra vonatkozó helyes álláspont csak a nyelvtudós és a (klinikai összefüggéseket pontosabban ismerő) gyakorló orvos párbeszéde nyomán kristályosodhat ki.

Ezt példázza Zalatnai Attila patológus kolléga vitairata is (Mi fán terem az a kórbonctan? Magyar Orvosi Nyelv 2002, 2:21): a patológia szó valóban többet és mást jelent, mint a kórbonctan.

A nagyszerű folyóirat szerkesztéséhez és orvosi nyelvünk palérolásához további sok sikert kívánva, jó szívvel és szimpátiával üdvözlö:

Fazekas Tamás

Kedves Zsombor!

Korábbi levelésünk (kontrollos versus kontrollált) idején szóltam arról, hogy „tényalapú” aritmológiai könyvet írunk egy kollégámmal a Medicina Rt.-nek.

Mivel a téma megközelítése „evidence-based” (bizonyítékon alapuló), magától értődően hemzsegnék az írásban a véletlen besorolásos, placebo-kontrollos klinikai vizsgálatokkal foglalkozó szakaszok.

Gondot okoz számomra a **„kettős-vak”** szóösszetétel helyes írásmódjának megválasztása:

kettős-vak vagy kettősvak? Kötőjellel vagy egybe?

Kérlek, igazítsd el, ha időd engedi.

Szívvel üdvözlettel,

Fazekas Tamás

Tisztelt Professzor Úr, kedves Tamás!

A válaszom a legjobb tudásom szerint a következő. A „kettős vak” kifejezésben a „kettős” szó egyértelműen egy jelző. Az más kérdés, hogy ha ezen jelző szerepét elemezzük, akkor esetleg azt is érezhetjük, hogy az valamiféle határozói tartalmat is hordoz (valami olyasmit, hogy „kettősen vak”, „mind a két oldalról / mind a két oldalt tekintve vak” stb.). Egy biztos: mind a két megfontolás után egyértelmű, hogy a kifejezésben a teljes különírás a helyes: „kettős vak”. Ha a szótárba is belelapozok, akkor is szinte csak ilyesmit talállok: „kettős könyvelés”, „kettős ünnep”, „kettős kötés” stb.

Amin esetleg még el lehetne gondolkodni, az az, hogy a kifejezés egészét egy állandósult, önálló szakkifejezésnek tekintjük: ez esetben talán lehetne a voltaképpeni jelzős szerkezetet egyben leírni. Erre is van példa a szótárban: „kettőspont”; hasonló a helyzet, mint a szintén szótárzott „összejt” szó esetében, ahol a tiszta jelzős szerkezetet összerántjuk (természetesen bármi kötőjel nélkül! – annak használatát semmivel sem lehetne megindokolni), mert ez egy jelentésileg, tartalmilag már annyira összenőtt, önálló fogalma a szaknyelvnek. Ez esetben, e gondolati párhuzamra alapozva tehát esetleg írhatnánk ezt: „kettősvak”.

Bevallom, magam minden erőmmel az első változathoz ragaszkodnék, a fentebbi logikai megfontolások miatt is (nem érezvén azt a kényszerítő „önálló szakkifejezés”-szerűséget, amely az összevonást megokolhatná), no meg az általános nyelvi-szaknyelvi megszokás miatt is: a szakirodalomban – tapasztalataim szerint – a „kettős vak” írásmódja az igazán bevett, alkalmazott, közhasznú és elterjedt.

Remélve, hogy némi segítséget nyújthattam, tisztelettel küldöm üdvözlőmet és kívánok a műhöz nagy sikert!

Grétsy Zsombor

BALÁZS GÉZA

Euroterminológia és a magyar nyelv

Szaknyelvi kommunikáció és nyelvstratégiai munka

A magyar nyelv történetében a 18. század végétől a 20. század végéig az egységesülés-egységesítés volt a fő irány. Ebben az időszakban – az amúgy sem jelentős – nyelvjárási különbség fölött megszilárdult a magyar köznyelv (sztenderd). A magyar nyelv nyelvpolitikai helyzetét erősítette, hogy 1844-től – kisebb megszakítással – az államnyelv (hivatalos nyelv) feladatát is betöltte. A 20. század elejétől politikai és művelődési hatások eredményeként megjelenik a széttagolódás, szétretegződés is. 1918 után a magyarság egyharmada kisebbségi sorba került. A mai szlovákiai, ukrániai, romániai, szerbia-montenegrói, horvátországi, szlovéniai, ausztriai magyarság nyelvhasználata, területi köznyelvei, de leginkább szaknyelvei részben a helyi nyelvjárások hatására, részben az adott országban beszélt államnyelvek idegen nyelvi hatására kezdenek elkülönülni a magyarországi köznyelvtől. (Kemény 2002. nyomán.)

A sztenderdek ellen hatnak világszerte a különféle művészeti-művelődési (egyéni önkifejezés, nyelvi játék a normaadás helyett) és újabban a nyelvpolitikai (minden nyelvváltozat egyenrangú) törekvések.

A magyar nyelv esetében egyesek a határon túli magyar nyelvváltozatok kétnyelvűségi helyzetből fakadó sajátosságát, önállóságát, sőt a magyar nyelv állami nyelvváltozatoként való elismerését szorgalmazzák (Lanstyák 1995). A sztenderdizáló (normalizáló) törekvések sokszor mint egy diktatórikus rendszer vagy módszer jellemzőiként vannak beállítva.

Nyilvánvalóan mindegyik álláspontban van igazság. A mindennapi (családi, kisközösségi) kommunikáció szintjén minden nyelvváltozat egyenrangú, megfelelő és – ha úgy tetszik – helyes. Egy nyelv elevenségének, erősségének a bizonyítéka a sokféle területi, társadalmi, etnikai nyelvváltozat. A szélesebb társadalmi együttműködés (tudomány, közélet, sajtó, média stb.) területén viszont gyakorlati kommunikációs szükségszerűség (ha nem is mindig kizárólagos) egy kiegyenlítő nyelvváltozat, sztenderd (közös norma) megléte. A magyar nyelvben ez leginkább nem a nyelvjárási különbségek miatt szükségszerű (hiszen nincsenek a megértést jelentősen korlátozó nyelvjárási eltérések), hanem sokkal inkább a hivatalos és a szaknyelvi kommunikáció miatt. Hiszen egyre nagyobb mértékben tapasztalható, hogy a politikai és közéletben, a kormányzati, önkormányzati, hivatali, munkahelyi, iskolai stb. kommunikációban sok a zavar (akaratlan félretájékoztató, félreértés). Ehhez szorosan kapcsolódik a szaknyelvek egyre inkább való elkülönülése, „szargonna szigetelődése”; ami a határon túli magyar nyelvváltozatok szakmai nyelvhasználatában már kritikus méreteket ölt. Ebben a körben buk-

kant föl az euroterminológia (euro-adminisztrációs nyelvváltozat, euronyelv).

Szaknyelvi kommunikáció több alkalommal volt magyar nyelvészeti-nyelvművelő program része. Már a 16. századtól megfigyelhetők törekvések egyes szakterületek (nyelvtudomány, filozófia, matematika) magyar nyelvének megteremtésére. A 19. század elején, a reformkorban, a 19. század második felében, az Osztrák–Magyar Monarchia időszakában már a nyelvújítás programjaként szerepel az egyes szakterületek magyar nyelvének megteremtése. A gazdaság, a kereskedelem és sok tudomány nyelve ekkor válik latin és német előzmények után magyarrá. Napjainkban, a rendszerváltozás (1990) történelmi fordulópontjával, az informatika, a globalizálódás, a kultúrák közötti kapcsolattartás, valamint az egységesülő Európa gondolatának terjedésével ismét sokan fölvetik az egyes szakterületek magyar nyelvűségének megtartását, fejlesztését.

A tudományos kapcsolatok, a kereskedelem nemzetközivé szélesülésével elsősorban a tudományok, a kereskedelem használta fogalmak között bukkan föl egyre több idegen szó, kifejezés, sőt bizonyos regiszterekben a közlés már csak idegen nyelveken (főként angolul) folyik.

Az orvosok több ízben jelezték, hogy az orvosi latint hamarosan fölváltja az angol. Bizonyos tudományos közleményeket csak akkor tartanak minősíthetőnek, ha angolul vannak megírva (és ha a világ vezető nyelvészeti folyóirataiban jelennek meg). Egy évtizede egyre több a kisebb vállalkozásoknak szóló nemzetközi pályázat, amelyet csak angolul írnak ki, és ugyancsak angolul kell beadni, valamint minden tudományos kutatási pályázat elnyerésekor a magyar mellett angol összefoglalást is kell fogalmazni. Természetessé váltak a magyar lapokban az angol nyelvű hirdetések. Részben ilyen jelenségek hatására fogadta el a magyar országgyűlés 2001-ben a felirat- vagy reklámnyelvtörvényt (2001. évi XCI. törvény a gazdasági reklámok és az üzletfeliratok, továbbá egyes közérdekű közlemények magyar nyelvű közzétételéről), amely csak a gazdasági reklámokban, üzletfeliratokban, valamint egyes közérdekű közleményekben követeli meg a kettősnyelvűséget (vagyis a magyar szöveg kötelező, és mellette tetszés szerint szerepel idegen is).

A határokon túli magyar nyelvváltozatokban gyakorlatilag el-tűnnek a magyar szaknyelvek, mert a magyar nemzetiségűek a szaknyelvi kommunikációt már államnyelven tanulják meg. Az uráli nyelvcsaládba tartozó magyarokat különösen érzékenyen érinti, hogy uráli nyelvcsalád legtöbb nyelvén (pl. a magyarok legközelebbi rokonainak számító voguloknál és osztjákoknál) ma

már csak korlátozott kommunikáció lehetséges (és először éppen a szaknyelvek szűntek meg).

Megfogalmazható az a tétel, hogy a nyelvviasszaszorulás, egy nyelv feladatbetöltő képessége (funkciópotenciálja) csökkenésének első fázisa: a szaknyelvek viasszaszorulása, fölszámolódása. Azt is mondhatjuk, hogy „a szaknyelv az anyanyelv kicsiben”, vagyis ha a szaknyelvek eltűnnek, az anyanyelv egészét éri meg-rázó hatás. Ha a szaknyelvek nem művelhetők anyanyelven, akkor megindul teljes kommunikációs rendszer bomlása; hamarosan a köznyelv több helyzetben való viasszaszorulására is számítani lehet, s végül az adott nyelv csak a helyi közösségekben, családokban lesz használatos. S akkor bekövetkezhet az, amire 2000-ben az Unesco drámai felhívásban utalt, tudniillik, hogy a 21. században a Földön beszélt nyelvek 80-90%-a kihalhat. Ezért jelölték ki február 21-ét az anyanyelvek napjában (éppen a Nyelvek Európai Évében).

Természetesen jelenleg Magyarországon a magyar nyelv minden nyelvváltozatban mind nyelvi, mind nyelvpolitikai körülmények miatt használható. Egyik nyelvészünk egyenesen azt állítja: „A magyar nyelv azon néhány tucat nyelv közé tartozik, amelyen minden szaknyelv is anyanyelven művelhető.” Az állítást elég nehéz lenne bizonyítani, de cáfolni is.

Persze bárki tud idézni olyan magyar nyelvűnek szánt szaknyelvi szöveget, amely szinte érthetetlen. Az ilyen elgondolkodtató (aggasztó) jelek miatt több kezdeményezés, mozgalom is indult a szaknyelvek magyarnyelvűsítésére, és akadnak, akik hangoztatják a szaknyelvek folyamatos ápolásának, korszerűsítésének tervezését (nyelvi tervezés, nyelvstratégia).

Balázs Géza (2001. 186) Magyar nyelvstratégia című könyvében így foglalja össze a teendőket:

„Szaknyelvi fejlesztés. A tudományterületeken többszintű szómagyarításra, újításra van szükség. Hiszen a nemzetközi terminológia használata sem vethető el egészen. Ezenkívül különbséget kell tenni a tudomány belső és külső kommunikációja (alkalmazása, ismeretterjesztése) között. Megnyugtató természetesen az lenne, ha tudósaink a nemzetközi terminológiát elsősorban idegen nyelvű publikációikban használnák, a magyar nagyközönség számára írt tanulmányaikban viszont merészen vállalnák a magyarul történő megmagyarázást sokszor nehéz (akár idealistának tűnő) feladatát is. A nyelvtudomány számára is van ilyen munka: a nyelv művelők feladata lenne annak szabályozása, hogy milyen eszközöket részesítsen előnyben a magyar nyelvészeti szakíró akkor, amikor új fogalmaknak kell nevet adnia’ (Kornai–Kálmán, 1991. 152). A szaknyelvi újítást és egységesítést különösen a határon túli magyar nyelvváltozatok esetében kell szorgalmazni, mert ezeken a területeken kezdődött el a legvéresebb mértékben a magyar nyelv ’szétrétegződése’.”

Ez a feladat – Kloss nyomán Bochmann 1999. alapján – tipikusan státus- és korpusztervezési feladat, amelyből a presztízstervezés sem hiányozhat. A magyarországi és határon túli államokban élő magyar kutatók, tanárok, újságírók, fordítók közös feladata a

közös köznyelv ápolása mellett a szaktudományi nyelvhasználat folyamatos gazdagítása, egyeztetése. Tolcsvai Nagy Gábor (1998. 68) így látja ezt a feladatot: „A szakszavak területén... folyamatos alkotómunka szükséges, különös tekintettel az elmúlt két évtized kudarcaira és a kisebbségi magyar szaknyelvi beszéd helyzetére”. Sorai egybecsengenek Sager (1998. 257) gondolataival, aki a normák segítségével rendezett terminológia szükségességéről beszél.

Néhány, az elmúlt évtizedben indult tudományos és civil szaknyelvi kezdeményezés:

– 1992-ben hosszú idő után először rendeztek nyelvművelő, s ahhoz kapcsolódva szaknyelvi konferenciát.

– 1996-tól az MTA Magyar Nyelvi Bizottsága kiemelt figyelmet szentel a szaknyelveknek (A magyar nyelv az informatika korában, különös tekintettel a szaknyelveinkre).

– 1997-től MTA Nemzeti Stratégiai Kutatási Programja is mindenekelőtt a számítástechnikai szaknyelvet, valamint a tudományok szaknyelvét kívánja korszerűsíteni.

– a kilencvenes évek közepétől működik Molnos Angéla alapítványa és honlapja (amely a pszichológiai szaknyelv magyarítását tűzte ki célul), a szerző pedig „purista” Magyarító szótárakat is megjelentet.

– természettudósok, orvosok könyvsorozatot jelentetnek meg teljességgel magyar nyelven írott tudományos munkákkal (pl. sugárbiológia, orvostudomány).

– Műszaki értelmiségiek Mondjuk magyarul! néven mozgalmat indítottak az idegen szavak magyarítása érdekében.

– Akadémikusok megalapították a Magyar Szakírók Szövetségét a tudományos szakszókincs folyamatos gondozására.

– 2001-ben Magyar Orvosi Nyelv címmel szakfolyóirat indult a magyar orvosi nyelv ápolására.

– 2002 tavaszán Debrecenben, 2003-ban Budapesten szaknyelvi konferenciát rendeztek.

Az 1990-es években nyelvi norma ügyben zajló magyarországi viták lecsillapodása után érdemben is lehet beszélni az EU-terminológia kérdéseiről. A kérdés úgy vethető fel a legegyszerűbben: legyen-e egységes magyar nyelvi EU-terminológia?

Az EU-terminológia fölfedezése.

Idézetek egy nyelvművelő írásból (1995):

„Minden nap hallható: felzárkózás Európához, európai csatlakozás. Úgy hat-hét esztendeje úton-útfélen emlegetik az Európa-házat. Amely ugye nem egy igazi épület, hanem egy képzeletbeli ház az Atlanti-óceántól az Urálig. Földrajzi középpontja, azt is mondhatjuk, középső pillére pedig Budapesttől keletre, valahol Kárpát-alján található.

Épül tehát az a bizonyos szellős, nagy terű Európa-ház. Van már Európai Utas, ez egy folyóirat. Volt egyszer egy híres Páneurópai Piknik, amely jelentős mértékben járult hozzá a kettészakított Európa egyesüléséhez. Létrejött Euro-Disneyland. Budapestre is érkezik és indul Eurocity-gyorsvonat. Formálódik a magyar eurodiplomácia. Egyes oktatási intézmények eurodiplomát adnak

ki. Már tervezik az europénzt, az eurót. Az Óbudai-szigeten megrendezték az Euro-woodstock rockfesztivált.

Mindennapi életünkbe is bevonult Európa. Eurokonyhát hirdetnek a reklámújságban, euroszendvicset kínálnak a magyar távolsági autóbusszon és – kimondani is szörnyű – eurovéceket állítanak fel a nagyobb rendezvényeken.

Hogy mi is az az eurovéce? Közönséges vízöblítéses véce, amelyet azért már régen ismerünk. Az ország közepén ezt a feliratot láttam: Eurogomb kft. Tehát már a gomb is euro.

Ezek után már mit sem csodálkozom azon az 'eurománián', amely körülvesz bennünket..." (Balázs 2002. 238–239. nyomán)

Az EU-terminológia jelentkezése

Az első nem indoeurópai nyelv, az uráli-finnugor nyelvcsaládba tartozó finn volt, amelynek meg kellett küzdenie az euroterminológiával. 1996-ban, egy évvel a belépés után a finnek már panaszkodtak a nyelvüket elárasztó euroterminológia és euroszleng miatt. 2004-ben az ugyancsak uráli-finnugor nyelvcsaládba tartozó észt és magyar nyelv is az EU hivatalos nyelve lesz.

Magyarország európai betagozódásának egyik következménye, hogy nagy mennyiségű, eredetileg idegen nyelven fogalmazott, majd magyarra fordított adminisztratív szöveg kerül a minisztériumok, vállalatok, oktatási intézmények, társadalmi szervezetek stb. mindennapi életébe. Klaudy Kinga (2001. 146–147) „euro-adminisztrációs” szövegtípusnak nevezte el azokat a szövegeket, amelyeket az európai bürokrácia, a „brüsszeliták” állítanak elő, lefordítják, majd sokszorosítják és terjesztik. Az euro-adminisztrációs szövegek legfőbb jellemzője, hogy a forrásnyelv többnyire bizonytalan, ám rendszerint angolul érkeznek Magyarországra. Az azonban nem biztos, hogy a szöveg eredetileg is angol volt, illetve angol anyanyelvű fogalmazta őket, tehát sokszor az alapszöveg is pontatlan, igénytelen. A magyarra fordított szövegeket nem lektorálják, meglehetősen sok a szakszerűtlenség és a félreértési lehetőség.

A fordítók munkájuk során sokszor a nyelvészeket megelőzve találkoznak jelenségekkel. A jól felkészült fordító természetesen képes szakmai szempontból helyesen értelmezni és közvetíteni a szöveget, de a felelőssége óriási, hiszen döntéseivel akár évtizedekre meghatározhatja a befogadó kultúra nyelvhasználatának egy-egy mozzanatát. A fordítók „nyelvi kapuőrökké” válnak.

A magyar euro-adminisztrációs nyelv

Dróth Júlia (2000.) rendszerezte az euro-adminisztrációs szövegtípusban fellelhető nyelvi jellemzőket:

- Ugyanazon fogalmi egység többféle formában való fordítása, amely nehezíti az azonosítást.
- Különböző szintaktikai és szemantikai szerkezetű szószerkezetek, amelyek sokszor mindkét nyelv felől felismerhetetlenek.

Következten helyesírás a szószerkezetekben és az összetett szavakban.

- Az átvett idegen szavak többféle helyesírása (angolos, magyaros).

d) A szervezetek, intézmények nevének fordítása több, eltérő formában.

e) Az intézménynevek helyesírásának sokfélesége.

f) Következetlenség a rövidítések használatában.

g) A rövidítések, betűszók helyesírásának tarkasága.

h) Angol mintára a köznevek nagy kezdőbetűs helyesírása.

A jelenségek között vannak ugyan tipikus fordítási félreértések és a magyar helyesírásból fakadó hibák, de többségükben a megegyezés, az együttműködés, a norma hiányára figyelhetünk fel.

A magyar euronyelv

A több területet – pl. jog, politika, diplomácia, közigazgatás, közgazdaság – felölelő európai uniós szakmai terminológia Révay Valéria (2000. 73) szerint nem egyszerűen szakmai szókincs, hanem szaknyelv, az ún. euronyelv, ugyanis nemcsak körülhatárolható terminológia, hanem szintaktikai, sőt stilisztikai jellemvonásokkal is rendelkezik. Ez az euronyelv leginkább angol mintára születik, de több nyelv, és egy egészen sajátos bürokratikus szintaktika és szemantika is rányomja a bélyegét. A nyugat-európai országokban évtizedeken át formálódott nyelvet most nagyon rövid idő alatt kell magyarra átültetni. Révay Valéria (2000. 74) szerint a feladat a középkori bibliafordítók munkájához mérhető, amikor a nagy mennyiségű latin szöveget kellett magyarra átültetni. Ilyesformán igaznak látszik az Umberto Eco-i metafora: új középkor. Az első felmérések azt bizonyítják, hogy a magyar nyelv ezúttal is hajlékonyak és találékonynak bizonyul az új nyelvi jelenségek befogadására.

Az euronyelv főbb jellemzői a következők:

- Idegen szavak.
- Szóalkotással keletkezett szavak. (Ezen belül a hagyományos magyar szóképzés mellett sokkal nagyobb szerep jut a szóösszetételeknek, sokszor hibrid szóösszetételeknek)
- Mozaikszavak, betűszavak.
- Szószerkezetek. (Jórészt tükörfordításokkal, mint a 19. századi nyelvújítás idején.)
- Anglicizmusok. (Pl. az angol határozatlan névelőnek a magyarba való szolgálai átültetése; az igevonat helytelen megválasztása.)
- Szóképek. (Sokszor helytelen fordításban.)

Javaslatok az euro-adminisztrációs (euronyelv) fejlesztésével kapcsolatban

Az 1990-es években Magyarországon megerősödő alkalmazott nyelvészet és fordítástudomány szakemberei több ízben tettek javaslatokat a fordított szövegek minőségének fejlesztése, gyakorlatilag a modern, világos euronyelv ügyében. A javaslatokat Dróth Júlia (2001, 2003) a következőkben foglalta össze:

- Létre kell hozni a magyar szaknyelvi korpuszt, valamint a fordított szövegek magyar korpuszát, amelyekből elemzéssel dönthető el egy-egy nyelvi jelenség felbukkanása, terjedése, használata.
- A terminológiát az adott szakterület, a nyelvészet, a fordít-

tási módszerek és a számítógépes nyelvészet képviselőiből álló csoport egységesíthetné.

- c) Szükséges a terminológiakészlet szótári feldolgozása (nyomtatott és elektronikus formában).
- d) Szükség lenne kollokációtár (frazeológiatár) létrehozására.
- e) Már a középiskolai oktatásban el kell kezdeni a nyelvek közötti átváltások tanítását.
- f) Létre kell hozni a magyar fordítói szabványt, minőségbiztosítási programot, etikai kódexet. A fordítói szabvány – sok egyéb mellett – rögzíthetné, hogy a szerződések tartalmaznak a szakmeghatározások felkutatásának igényét is; valamint azt, hogy a meglévő nyomtatott és elektronikus szótárak alkalmazása a szakszókincs egységesítése miatt szakmai kötelesség.
- g) Intenzíven tanulmányozni kell a külföldi terminológiai és nyelvstratégiai módszereket és elveket, különös tekintettel az EU újabb tagállamaira.
- h) Szükséges egyszerűsíteni a nehezen alkalmazható magyar nyelvi normákat, szabályokat. Változtatni kell a nyelvhelyességi kézikönyvek szemléletén (pl. műfaji különbségtétellel).

Végül hadd tegyem hozzá a több országban beszélt nyelvek (így például a magyar nyelv) sajátos nyelvtervezési, nyelvstratégiai feladatát:

- i) Fontos a magyar nyelv állami változatai között a közös szaknyelvi norma kialakítása és fenntartása, s ezt főként a számítógépes (internetes) adatbázisok és kommunikáció segítségével hívásával lehet elérni. Tehát az a cél, hogy ugyanazt jelentse egy-egy szó vagy kifejezés Budapesten, mint Kolozsváron és Érsekújváron.

További feladatok:

- j) Az euroterminológia fordítását, kialakítását, terjesztését intézményes alapokra kell helyezni.
- k) A magyar nyelv állami változatai közötti egyeztetés mellett a finnugor (finn, észt), valamint a többi EU-tagország tapasztalatainak a figyelembevétele is szükséges.

Az euronyelv hatása az anyanyelvre

A születő magyar euronyelv nyilvánvalóan sok gyermekbetegséggel küzd, és még nagyon sokáig lesz vita tárgya. Az is várható, hogy a fordítások kapcsán sok hibrid, torz forma kerül át a magyar nyelvbe, általában az anyanyelvekbe, de remélhetőleg ezek idővel kikopnak, illetve bizonyos formák polgárjogot is nyerhetnek. Biztos, hogy rövid idő elteltével kész tényként beszélhetünk az euronyelvről. A nagy mennyiségű fordítás megköveteli a fordítók alaposabb képzését, s mint arra többen rámutat-

nak, az idegen nyelvi fordítók magyar nyelvi, anyanyelvi tudatosságán is van mit javítani. Ily módon az euronyelv szolgálhatja az anyanyelvi tudatosítást, elmélyülést is.

Az Európai Unió kommunikációja csak korszerű anyanyelvekre épülhet. Az anyanyelvekről az EU jogi álláspontja és kommunikációja minden nyelvpolitikai elképzelésnek megfelel, a gyakorlat azonban nem látszik tökéletesnek. Mindig hangsúlyoznunk kell, és tennünk is kell érte, hogy az anyanyelvek sokfélesége az együttműködés alapja. Az anyanyelvek világlátási, érzelmi, önzonossági viszonyt jelentenek; ráadásul a sokféle anyanyelv, a nyelvek közötti váltás, átjárás növeli a toleranciát. Sok a teendőnk és nagy a felelősségünk, mert a nyelvészet, a fordítás-tudomány az európai integráció legfontosabb tudománya lesz.

Felhasznált irodalom

- Balázs Géza, 2001. Magyar nyelvstratégia. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest
- Balázs Géza, 2002. Nyelvünkben a világ. Ister, Budapest
- Bochmann, Klaus, 1999. A nyelvpolitika elmélete, módszerei és elemzése. 25–69. In: Szépe György-Derényi András szerk.: Nyelv, hatalom, egyenlőség. Nyelvpolitikai írások. Corvina, Budapest
- Dróth Júlia, 2000. Legyen egységes az Európai Unió terminológiája! Az EU adminisztratív és közigazgatási nyelvezetének magyar fordítása. Magyar Nyelvőr, 287–297.
- Dróth Júlia, 2001. A fordítástudomány és a nyelvtudomány együttműködéséről. Előadás a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoportban (2001. szeptember 21.)
- Dróth Júlia, 2003. Adalékok az egységes magyar szaknyelvi terminológia kialakításának alapelveihez és módszereihez. Kézirat a Nemzeti Stratégiai Kutatási Program számára.
- Kemény Gábor, 2002. Magyar szaknyelv Magyarországon és a szomszédos országokban. Debreceni Szemle, 201–213.
- Klaudy Kinga, 2001. Mit tehet a fordítástudomány a magyar nyelv „korszerűsítéséért”? Magyar Nyelvőr, 145–152.
- Kornai András – Kálmán László, 1991. Nemzeti nyelv – nemzetközi nyelvtudomány. 147–156. Nyelvtudományi Közlemények, Budapest
- Lanstyák István, 1995. A nyelvek többközpontúságának kérdéséről (különös tekintettel a Trianon utáni magyar nyelvre). Magyar Nyelvőr, 213–236.
- Révay Valéria, 2000. A kialakuló magyar euronyelv. 73–93. In: Tanulmányok a politikai szaknyelvről. Szerk.: Mihalovics Árpád. Bessenyei György Kiadó, Nyíregyháza (Studia Europaea Nyíregyháziensia, 2.)
- Sager, J. C. 1998. Terminology – standardization. In: Baker, M. (ed.): Routledge Encyclopedia of Translation Studies. 355–358. Routledge: London, New York
- Tolcsvai Nagy Gábor, 1998. A nyelvi norma. Akadémiai Kiadó, Budapest (Nyelvtudományi Értekezések)

BANDUR SZILVIA

„Dokiduma” – az orvosi szlengről...

Jól ismert jelenség, hogy minden emberi közösség, bármi is összetartozásának alapja (életkor, szakma, hivatás, hobbi, élethelyzet stb.), előbb-utóbb megteremti a maga sajátos nyelvhasználatát, szókincsét, kifejezésrendszerét. Ez a rendszer természetesen szervesen illeszkedik a nagyobb nyelvi közösség, esetünkben a magyar nyelv rendszerébe, mégis annak valamiféle – elvont értelemben vett – tájszólása, amelyet sokszor csupán az adott közösség tagjai, a „beltafogok” értenek. Igaz ez a mi, orvosi szaknyelvünkre is.

E cikkben az orvosi-egészségügyi szóhasználat néhány érdekességét szeretném bemutatni, de ezúttal hangsúlyozottan nem az orvosi szaknyelv, hanem a szakzsargonnak nevezhető nyelvi lelemények érdekelnek. Céлом az is, hogy a kiragadott (és remélhetőleg érdekes) példák felsorolásán túl a szakzsargon kialakulásának néhány alapmechanizmusát, mozgató rugóját is leleplezzem. Ez indokolja, hogy ezen zsargonkeletkezési módoknak megfelelő felosztásban mutatom be legkedvesebb „hallományaimat”.

Az első csoportot *barátságosított szakszavaknak* nevezném legszívesebben. Érthető, hogy egy szaknyelvi közösség a maga szigorú nevezék- és szakszórendszerében hasonlóan feszélyezetten érzi magát, mint az irodai alkalmazott a munkahelyét jelentő, feszesen elegáns, merev, a célszerűséget szem előtt tartó és szögletesen berendezett irodájában. A pszichoszociológiai törvényeknek megfelelően magatartási válaszaink is hasonlóságot mutatnak. Míg az irodista a körülötte lévő teret lazítja, színezi, oldja (pl.: virágokkal, képekkel, személyes csecsebecsékkel), addig a szaknyelvhasználó a maga szakszavait csavarja, torzítja, alakítja át, gyakran játékosan, ötletesen, tréfásan. Íme rögtön néhány példa: *tüdőöcsi*, *asztmakarcsi* (elsősorban a mentősök szóhasználatában fordulnak elő); tüdőödéma, *asthma cardiale*. *Tüdőgyuszí*, *tüdőnyuszí*: tüdőgyulladás (érdekesség, hogy e szóösszetételek a köznyelvi használatban is gyakoriak). *Sztreptogombóc*: Streptococcus baktérium (különösen kedves kifejezés és rendkívül találó is, hiszen itt szabályos, gömb alakú, „gombóc” mikroorganizmusokról van szó, még tudományos nevük is erre utal – coccus). *Akut ólommérgezés*: lőtt seb – ehhez nem kell kommentár... *Depi*: depressziós, *epilepi*: epilepsziás (kevésbé ötletes, egyszerű rövidítő-bevezető formák; érdekességüket az adja, hogy világosan mutatják: az általános nyelvi divatok, folyamatok – esetünkben a mai magyar nyelvben sajnálatosan elharapódzó gügyögés – a szakzsargonokban is divatszerűen megjelennek). *Dizsi*, *diszko*: *discus hernia*, azaz gerincporckorongsérv (kifejezésben: *volt egy dizsim*: gerincsérvet operáltam). Itt két megjegyzést is tennék. Az egyik, hogy a kifejezés nem csak barátságosító, hanem – külön haszonként – erősen rövidítő is. A másik,

hogy meglehetősen szűk szakmai körben használatos, ami kapcsán érdemes elmondani, hogy – magától értetődően – a szakzsargon sem egy egységes nyelv, hanem maga is egy szűkebb-tágabb közösségekben élő összetett rendszer. Sokszor egy-egy szóból kitalálható, hogy az illető kolléga melyik kórház melyik osztályán dolgozik, vagy dolgozott. Ilyen egészen helyi használatú kifejezésből valószínűleg több száz, ha nem ezer él a magyar egészségügyben...

A következő, *eufemizálónak* nevezhető csoport élesen elkülönítendő az előzőtől. Ott a fő cél a nyelvhasználók „közérzetének javítása” volt, míg itt a cél az érintett páciensek, hozzátartozók kímélete, vagy éppen az illetéktelen jelenlévők előtti titoktartás. Például bántó, megbélyegző valakire azt mondani, hogy alkoholisták, mivel a társadalom még nem elég érett arra, hogy előítéletektől mentesen fogadja el azon embertársait, akik ennek a pszichés zavarokon alapuló, súlyos betegségnek az áldozatai. A leggyakoribb finomító, érthetetlenítő kifejezések: *etiles*, *hidroxilos*, *hidroxietiles*, (utalások az alkoholmolekula kémiai szerkezetére), *potátor*, *fogyasztó*, *abúzor*, *abúzos* (abusus: visszaélés, mértéktelenség), *heparátor* (hapar: máj, utalván az alkohol májkárosító hatására; a szó sajátosan rímelt a reparátorra, szeparátorra stb.). Érdekes, amikor az érintett nemere is utalva az *etilapu*, *etilanyu* megjelölés hangzik el – életkortól, családi viszonylatoktól függetlenül. E két utóbbi forma azonban bántóan-tréfás volta miatt (beteg előtt soha el nem hangozhat!) igazából az előző csoportba illesztendő, hasonlóan a *pumukli* (változatai: *pumesz*, *pumcsi*) szóhoz, amely a lecsúszott, elhanyagolt, rosszállapotú, hajléktalan alkoholisták gyakori megnevezése, utalva az ismert rajzfilmszereplőre... Szintén az alkoholtémakörbe tartozás miatt említem itt a *sterilen tartja a torkát* körülírást, amely a szesz mikrobaölő hatására akar emlékeztetni... Rövid változata: *steril torkú*.

Jól mutatja a közvélekedés, az előítéletesség szerepét, hogy a ma már egyre kevésbé szégyenletesnek, titkolni valónak elfogadott epilepszia évtizedekkel ezelőtti eupemizációi (pl.: *szacer*, *szaceros*, a *morbus sacer*ből) mára már jórészt eltűntek, s csak az idősebb kollégák emlékezetében él úgy hat-hét finomító kifejezés.

Nagy körtekintést követel a rosszindulatú daganatos betegségek megnevezése. Maga a szakmán kívüliek által is jól ismert tumor szó orvosi értelemben csupán duzzanatot jelent – akár egy púpot a homlokokon. A daganat: neoplasma. Ez kevésbé közkeletű szó lévén alkalmas eupemizáló-titkolódzó használatra *neoplazma*, *neoplázia*, *neopl*, *neop* formákban. Gyakori az írásbeli rövidítések élőnyelvi, mozaikszó szerű használata, ami a kívülálló számára ugyancsak érthetetlen: *tucer* (tumor cerebri, agydaganat), *tuceres* (*tuceros*) *beteg*. Az áttétet jelentő metastasis szó is elég ismert ahhoz, hogy ne használtassék feltétlenül bárki előtt. He-

lyette gyakori: *metaszt* (*metasztos*), *meta* (*metás*), *met* (*metes*), *metkó* (*metkós*). Ismét csupán a téma miatt említem itt a valójában az első csoportba tartozó, tumorbecéző *tumi*, *tumcsi*, *tumesz* szavakat.

A harmadik fontos zsargonteremtő erő a *rövidítés igénye*. Már az előző csoportokban is találkoztunk rövidítésekkel, azonban most azokra a szócsontkításokra gondolok, amelyekben a rövidítés nem csupán mellékes haszon, hanem maga az elsődleges cél. A helyzet az, hogy szaknyelvünkben rengeteg a rendkívül hosszú, bonyolult, jobbára latin-görög és angol eredetű szakkifejezés, így természetesnek kell tekintenünk a használatos rövidítések hihetetlen burjánzását. Ez a rövidítésmánia ráadásul egyáltalán nem csak zsargonként jelenik meg, hanem a hivatalos szaknyelvet, a szakirodalmat is teljesen átítatja. (Egy orvos körülbőlül 2-300 rövidítést használ „aktív szókincként” és még ugyanennyit ért meg adott helyzetben!) Gyakori eset, hogy az egyik szakterület művelője nem érti meg egy másik orvosi szakma ott bevett, szaknyelvinek tekintett rövidítéseit. Ez mutatja, hogy még a határvonalat is nehéz meghúzni a szaknyelv és a szakzsargon között. Néhány tisztán zsargonnak tekinthető példa: *deku* (*decubitus*, felfekvés), *fundálni*, *fundizni* (infúziót adni, infúziót bekötni), *süfer* (sürgősségi felvételi részleg), *béefő* (betegfelvételi osztály). (Tréfás: e két utóbbi szó gyakorlatilag ugyanazt jelenti az egészségügyi struktúrában, mégis volt szerencsém halani két kolléga beszélgetését, amelyben ezt csupán több félreértés után sikerült tisztázniuk...) Nem írok most a szaknyelv-szakzsargon határmezsgyéjének sajátos rövidítéseiről és azok sokszor igen meglepő használatáról – ez külön cikket érdemelne.

A szakmai nyelvhasználatunk negyedik, szerintem legkülönlegesebb, legizgalmasabb részét magamban *vulgarizálásnak* kereszteltem el. Előjáróban azonban egy fontos megállapítás: a lakusok részéről tévedés, hogy az orvosok szakszómániája a „féhérköpenyes varázslók” nagyképűségéből, önmisztifikálásából fakad. Példa erre az eufemizálás titkolódzó, de alapvetően etikai célokat szolgáló nyelvi jelensége. Érdemes azonban megemlíteni még két okot, amelyből nyelvhasználatunk sokak számára el-lenszenves sajátossága következik.

Az első ok a hagyomány. Ahogy az sok más szakmára is igaz (az orvoslásra meg különösen): idegen szavakkal és szakkifejezésekkel tanuljuk meg mesterségünket, és ez rendkívül mélyen bevésődik az egyetemi évek és a klinikai munka során. Adott esetben mi, orvosok is törjük a fejünket egy-egy, akár nagyon is hétköznapi, jól lefordítható szakkifejezés magyar megfelelőjén. (A *pancreatitis acuta* az első kifejezés, amely beugrik és a nyelvünkre tolul a *heveny hasnyálmirigy-gyulladás* helyett.) Tanul-ságos, hogy az orvostanhallgató, amikor sokévi tanulás után elő-ször veszi kezébe az igazságügyi orvostan könyvét, amelyben – tekintettel a társtudományok művelőire, a rendőrökre, a jogá-szokra – amit csak lehet, magyarul fogalmaznak meg, alig érti a szöveget. Ennek idején magam is csak némi rágódás után jöttem rá, hogy a *felső ürös visszér* az a számunkra jól ismert *vena cava superior*, a *bárszing* pedig a *nyelőcső*...

Az orvostudományi-biológiai szakszavak gyakori használatá-

nak másik oka e szavak lefordíthatatlansága. Sok terminus tech-nicus olyan szabatosan és szigorúan meghatározva utal egy-egy jelenségre, hogy azt semmiféle magyarítás nem adhatja vissza bonyolult körülírás, magyarázat nélkül. Ennek a tömörségnek lo-gikus következménye, hogy egy-egy szakszó segítségével két szakmánkbeli egymás közt egyszerűen fogalmazhat meg össze-tett, ám a szakmához nem kapcsolódó gondolatokat is. Ezt, tehát a szakszavak egy hétköznapi beszélgetés helyzetében való hasz-nálatát, a szakszó társalgási helyzetbe való átvitelét neveztem el *vulgarizálásnak*. Lássunk néhány példát!

Amikor egy kolléga esti söre mellett így sóhajt fel: „*agyilag már teljesen dekompenzálódtam*”, a következőkre kell gondolni. A *decompensatio* nem egyszerűen funkcióromlást jelent (pl.: *cardialis decompensatio* esetében a szívét), hanem jelentéstartalmá-ban felsejlik az is, hogy egy már régebb óta fennálló probléma ellenére a szervezet vagy az adott szerv sokáig kivédte, pótolta, azaz kompenzálta a bajt, és a mostani működési elégtelenség ezeknek a „kibekkelő” mechanizmusoknak a kimerülése miatt jelent meg. A szó tehát nem csupán egy állapotra, hanem egy azt megelőző, hosszabb folyamatra is utal. Így világos, hogy kollégánk nem egyszerűen azt közölte, hogy fáradt, hanem hogy már hossz-abb ideje túlterhelt, a szokásosnál feszítettebb tempóban dolgo-zott, és most ért tartalékai és tűrőképessége határára. (Még két, és a magyarázat után már világosan érthető példa, amelyet hallottam: „*A főnöktől most már totál dekompenzálódtam*.”, „*Megvan a la-kásfelújítás, de a nejem már a felénél dekompenzálódott*.”)

A vulgarizálás különleges példája az *-oma* végződés általános használata. Ez az alapvetően a daganatok megnevezésénél hasz-nált szóelem (*adenoma*, *sarcoma*, *melanoma* stb.) általánosabb jelentést nyerve minden többletet, fölösleges mennyiséget kife-jezni képes nyelvi elemmé vált az orvosok közötti társalgásban. Még szorosan a szakmához kötődő összetételek az *incidentoma* (kezdődő, korán észrevett daganat jelentéssel, tekintet nélkül annak patológiai milyenségére) és az *accidentoma* (véletlenül, valamely vizsgálat során mintegy mellékleletként megtalált da-ganat). Viszont a szaknyelvet értők körében teljességgel a hét-köznapi nyelvhasználathoz tartozó kifejezések a *memoriomája van* (nagyon jó az emlékezőtehetsége), *humoromás* (jó humorú, azonban inkább negatív értelemben használják: túlzottan, eröl-tetetten vicceskedő) és az *egomás*, *egomája van* (a latin *ego* szó-ból: öntelt, nagyképű, önző, törtető) – még sorolhatnám a sok-sok tartalmas, szemléletes, gyakran humoros, néha egyénibb szóalkotást.

Nemcsak szakmabeliek használják általánosított értelemben, hanem egész köznyelviiek – az allergiás betegségek ismertsége miatt – az *allergiás vagyok valakire*, *allergiát kap a focitól* stb. kifejezések. Hasonlóan közhasználatú az *-itis* gyulladásra utaló végződés (*kétoldali iskolaundoritisz*).

A *korporitiszes*, *korpoléziós*, *korpopátiás*, *korpalgiás*, *cerebri-tisztes*, *cerebroléziós* jelzők (*corpus*: test, *cerebrum*: agy; a végző-dések rendre gyulladásra, közelebből meg nem határozott bán-talomra, betegségre és végül fájdalomra utalnak) általános jelen-tése, hogy az illetővel nincs minden rendben, antipatikus, kelle-

metlen személy. („Végül mit mondtál annak a korpopátiás hisztérikáknak?”, „Öregem, te teljesen cerebroléziós vagy!”)

Familiárisan hiperpigmentált (csalásban öröklődő módon sötét bőrszínű, azaz roma, cigány) : a felhasznált szövelemek (akár csak az előző példa szavainak esetében) mind a medicinális szaknyelvhez tartoznak, maga a teljes szerkezet azonban semmi mást nem jelent.

Az *idiopátiás* (ismeretlen eredetű; *idiopátia*: ismeretlen okból kialakult betegség) szó is közkezdvelt, sok szituációban kerülhet elő, tréfásan-ármlyaltan: „– Mitől vagy ilyen rossz hangulatban? – Csak úgy, idiopátiásan.”, „– Mit piszkálódik folyton? – Ez nála idiopátiás.”.

Érdekes, nehezen megfogalmazható hangulatú kifejezési elem alakult ki a *lege artis medicinae* (az orvosi szakma szabályai szerint, vagyis – már átvitt értelemben – szabályosan, rendszeresen, ahogy annak lennie kell) kifejezésből, általában ironikus tartalommal (túlságosan is jól, a célon túllőve), illetve gyakran szexuális vonatkozásban („– Hogy tört el a lábad? – Légeártisz száánkóztam egy jót.”, „– Na, hogy sikerült a tegnapi randid? –

Légeártisz!” – úgy vélem, ez utóbbi világos válasz egy jóképű, fiatal kollégától...).

A *benignus, malignus* – általában a kiejtésben is *s*-sel hangzó – szavak, amelyek betegségek jó-, illetve rosszindulatúságára utalnak, szinte minden helyzetben elhangozhatnak („A főnök elég malignus hangulatban van.”, „Reggel viszonylag benignus volt a forgalom.”, „Nagyon malignusan állt a dologhoz.”). Hasonlóan gyakran jelennek meg az *incurabilis* (gyógyíthatatlan) és *inoperabilis* (nem műthető) szavak az orvosok társalgásaiban („A házasságom akkor már inkurábilis volt.”, „Szerintem a ladád már tök inoperábilis.” – ez utóbbi szót gyakran csak rövidítve használják: „Mára a hangulatom már abszolút inop.”)

Hosszan folytathatnám a példák bemutatását, de félve, hogy olvasóim idegileg végképp dekompenzálódnak a sok magyarázkodástól, megszakítom a sort. Remélem ennyi is szórakoztatóan mutatta meg, hogy egy szaknyelv a maga árnyalt és összetett jelentéstartalmakat is egy fogalomba sűrítő szavaival milyen lényeglátó és játékos önkifejezésre ad lehetőséget ismerői számára.

Stílus és helyesírás nyelvünkben, illetve az orvosi szaknyelvben II.

Egy kis nyelvi-szaknyelvi helyesírás: rövidítések, betűk-számok, kötőjelek...

Utánagondoltam: immár vagy harminc-negyven itt-ott megjelent írásomban, elmondott előadásomban hozakodtam már elő az orvosi szaknyelvi helyesírás talán legzavarosabb témakörével, a rövidítések, mozaikszók, a hozzájuk kapcsolt pontosító számok, betűk, betűkombinációk leírásai, használati nehézségeivel s az egész problémacsoport zavaros voltával. Nos, mostanra végül is megelégettem a saját nyavalygásomat!

Megpróbáltam az egész kérdéskört átgondolni, gyűjtöttem a példákat, böngésztem a jelenleg is érvényes helyesírási szabályzatot, kutattam a fölmerülő kérdésekkel kapcsolatos cikkek, tanulmányok után és persze törtem a fejem.

Az eredmény? Először is: világos, hogy a megokolható, levelezhető, logikusnak tűnő s – szerintem – mások számára is elfogadható (de legalábbis vitára, egyeztetésre alkalmas, hiszen saját szaknyelvünket csak együtt és egyetértésben alakíthatjuk ki) szabályokat, alapelveket, célszerű írásformákat és az ezekkel összefüggő gondolatokat, megfontolásokat egy tanulmányban megfogalmazni reménytelen vállalkozás lenne.

Ez az oka annak, hogy több, egymásra épülő cikke bontva, lépésről lépésre haladva próbálok átvágni a kötőjelezések, rövidítések, a kiegészítő szám- és betűjelölések dzsungelén – az egész, a címben körülírt témát egyszerre úgyis képtelenség lenne megemészteni (talán ez az elsőnek szánt írás is kicsit túl sok...). Mindebből természetesen az is következik, hogy így csak sok-sok, magában egyszerű, voltaképp közismert alapszabály földelésével és vizsgálatával juthatunk csupán el a végcélig, a bonyolultabb szerkezetek helyes leírásainak kikövetkeztetéséig. Azonban úgy vélem, ez nem is baj: jó a már réges-rég tanult (és azóta talán már el is felejtett) ismereteket fölleveníteni, visszaidézni.

Most, kezdetként, tekintsük át a kötőjelek és nagyköötjelek használatának alapszabályait (ha nem is az összest, hanem csak a legfontosabbakat, illetve a későbbiekben szaknyelvi szempontból különös jelentőségre szert tevőket; e kérdésekben elsősorban „A magyar helyesírás szabályai” tizenegyedik kiadásának 262. és 263. pontjára támaszkodhatunk!)

Mikor használunk „rövid” kötőjelet?

1. Természetesen sorvégi elválasztáskor (lehetőleg helyesen elválasztva...), akkor is, ha az adott szóban már van egyébként valamilyen okból kötőjel: az meg is marad!

2. Olyan összetett szavaknál, ahol a szóelemek határánál három azonos mássalhangzót jelölő betű kerülne egymás mellé (ne feledjük: pl. az „SZ” egy *betű*, csak éppen két *betűjeggyel* írjuk!). Példák: sakk-kör (sakkkör helyett), ott-tartózkodás (otttartózkodás helyett) vagy hossz-szelvény (mondjuk hosszszelvény helyett...).

3. Az egybeírás-különírás szabályainak megfelelő alkalmazásai: A **kétagú összetételeket mindig egybeírjuk** (cystoureteropyelitisvizsgálás: **az idegen szavakat nem elemezzük, az egy szótagú igekötőket nem tekintjük külön szóelemnek**), a három- vagy többtagú összetételeket **6 szótagig egybe vetjük papírra** (monitorra...) – pl. a „fültőporcevis” 4 elemből áll (fűl | tő | porc | evés). Viszont **6 szótag fölött már kötőjelezünk**, mégpedig a logikailag legindokoltabb helyen: „fültőporc-majszolgatás”, „anyagcsere-vizsgálat”, „anyagcserevizsgálat-kérés” stb. Az ún. **mozgószabályok alkalmazásakor is megjelennek kötőjelek**. Ha különírt szókapcsolathoz egy, az egészre vonatkozó utótagot csatolunk, az így történik (2. mozgószabály): „bizsergő láb”, de már „bizsergőláb-ézés”, „fájó fog”, de „fájófog-kihúzás” stb. A 3. mozgószabály szerint két azonos utótagú összetételnél, ha az előtagok mellérendelő viszonyban vannak, így járhatunk el: „kézremegés, lábremegés” összevonva „kéz-láb remegés”, „alkartörés, felkartörés” pedig „alkar-felkar törés” stb. (Ennek a bizonyos 3. mozgószabálynak még nagy jelentősége lesz a későbbiekben!!!)

4. Tulajdonnevekhez főneveket kötőjellel kapcsolunk: Kaposi-szarkóma, Marfan-szindróma, Crohn-betegség, Cullen-jel stb.

5. A kettős családnevek szintén „kis” kötőjellel kapcsolódnak (Szent-Györgyi Albert, dr. németújvári gr. és hreg. Batthyány-Strattman László stb.).

6. Mind a betűvel, mind a számjegyekkel kiírt számkapcsolatokban a szokásos kötőjelet használjuk, ha – és ez nagyon fontos! – a kapcsolat hozzátétőlegességet fejez ki. Ez a szakmai pontosság, szabatoság szempontjából tartalmilag is nagyon lényeges! Tehát **a két szám közötti rövid kötőjelet abban az esetben használjuk, ha csak hozzátétőlegesen adjuk meg a számértékeket, viszont nagyköötjelet használunk (akkor és csak akkor), ha a két szám pontos határokat, egy pontosan meghatározott tartományt jelöl!** Például a „10-18 éves fiatalok körében végzett felmérés” esetében 9 vagy éppen 20 éves fiatalokat is tartalmazhat

mondjuk a megkérdozettek köre, míg „a 10–18 évesek vizsgálatakor” valóban csak a legkevesebb 10, legföjlebb 18 évesekről van szó. Azért **ez egy szakszövegben nagyon-nagyon nem mind-egy ám!**

Ezzel el is jutottunk a nagykötojelekhez. Megint csak fölso-rolásszerűen tekintsük át használatukat!

1. Utalva az előző, 6. pontra: 2 szám között akkor és csak akkor nagykötojelezünk, ha a két szám pontos határokat, egy pontosan meghatározott tartományt jelöl.

2. Nagykötojelet írunk két nép vagy nyelv nevének kapcsolata-ára utalva (angol–magyar közös kutatás).

3. Két vagy több tulajdonnév kapcsolatát is nagykötojellel ér-zékeltetjük. Hozzájuk további közsavakat már a szokásos kö-tojellel fűzünk. Pl. Tay–Sachs–betegség, Osler–Weber–Rendu-szindróma és egy rafináltabb szerkezet: Szent-Györgyi–Krebs-ciklus (citromsavciklus).

4. Nagykötojelet használunk (és ennek még komoly jelentő-sege lesz a problémakör egésze szempontjából!) például géptí-pusok stb. betű- vagy szó és számjelzése között (pl. B–52-es bombázó: látható, a toldalék „-es” már szokásos kötojellel kapcsolódik a nagykötojeles részhez!)

5. Végül: nagykötojelezünk (és később ez is fontos lesz a szakszövegek tudományos pontosságának szem előtt tartásakor) akkor, ha az összekapcsolt szavaknál valamiféle „valamitől vala-meddig” viszonyt érzékeltetünk (kelet–nyugati irányból, az első–negyedik osztályban stb.).

Alapozásnak – azt hiszem – ennyi bőven elég. Sőt! Talán sok is... De most folytassuk a vizsgálódást egy érdekes, kézzelfogha-tóbb probléma elemzésével!

Már a fentebbi részben, a kötojelek, illetve a nagykötojelek hasz-nálatának áttekintésekor is utaltam rá, hogy – többek között – annak a bizonyos 3. mozgósabálynak még fontos jelentősege lesz a valóban pontos, szabatos helyesírás szempontjából. Hang-súlyozom, hogy a „mindennapi írásos” nyelvhasználatban talán nem olyan fontos ezt a kérdést nagyon feszegetni (ez „magánigé-nyesség” dolga...), azonban abban egyetérthetünk, hogy **a szak-nyelv, az orvosi szaknyelv is, megérdemli, sőt, követeli, hogy az, amit leírunk, valóban pontos, világos és helyes legyen, még ak-kor is, ha így egy kicsit nagyobb odafigyeléssel kell helyesírá-sunkra összpontosítani.** A mély, komoly tudományos gondolatok megfogalmazásakor megbocsájthatatlan a slendriánság, a logi-káltság, adott esetben a már értelmi-tartalmi zavart, félreért-hetőséget is okozó felületes nyelvhasználat!

Nos, az említett 3. mozgósabály szerint két azonos utótagú összetételnél, ha az előtagok mellérendelő viszonyban vannak, így járhatunk el: „kézremegés, lábremegés” – összevonva: „kéz-láb remegés”; „alkartörés, felkartörés” pedig: „alkar-fel-kar törés” stb. A lényeg tehát, hogy az előtagokat kötojellel köt-hetjük össze, és ekkor az utótagot különírva tesszük a kifejezés-hez. Példákat is mutat a szabályzat: *szövőipar, fonóipar*, de *sző-vő-fonó ipar; ajakhang, foghang*, de: *ajak-fog hang* stb. Ezekel az esetekkel nincs is semmi gond. Egyszerű, világos, hasz-

nos szabályról beszélhetünk, amely segíti a helyes értelmezést, vizuális megjelenésével is támogatva a leírt gondolat pontos megértését.

Ugyanakkor a szabályzatban (kidolgozottsága ellenére is) több, nagyon zavaró, logikailag félreértett és rossz példa szere-pel még itt, amelyeken lektorkodásaim során magam sokszor fönnakadtam, hasonló szerkezetekkel találkozva: valami nagyon nem stimmel a harmadik mozgósabálynak (egyébként a szak-nyelvben igen gyakori!) alkalmazásával...

A szabályzat egyik számomra gyanús példája a következő: *föld-levegő rakéta*. Mitől olyan bizarr és zavart ébresztő ez az írásmód? A formai hiba könnyen megfogalmazható: itt nem két azonos utótagú összetételből kiindulva alkalmazzuk a mozgósabá-lyt: olyan egyszerűen nincs, hogy *földrakéta* és *levegőrakéta*! De ami még érdekesebb, az az, hogy a kifejezést tartalmilag is végiggondolva világos: nem a *földrakéták* és a *levegőrakéták* együtteséről beszélünk, hanem olyan rakétákról, amelyek a föld-ről indulva a levegőben érnek célba, tehát a föld és a levegő vi-szonya, relációja a logikailag fontos elem a kifejezésben (ez a vi-szony esetünkben egy valamitől valameddig kapcsolatot), és ez az összefüggést leíró, ez a szorosan összetartozó *föld-levegő* nyelvi elem az, amely a rakétát jellemzi. Ezt viszont – minthogy a kife-jezés egésze egy főnévi tömörítő szerkezet – hogyan is írhatnánk külön? A „*föld-levegő*” szó például nem jelző. Ez épp olyan za-varó, mintha azt írnam le, hogy *atom rakéta, tengeralattjáró ra-kéta* stb., ahelyett, hogy *atomrakéta, tengeralattjáró-rakéta*. Te-hát a *föld-levegő* főnévi elemhez valamiképpen hozzá kell köt-nünk a *rakéta* szót. De hogyan?

Szerencsére a helyesírási szabályzat egy másik előírása (a 263. pont, c) alpontja) segít a megoldásban (erre utaltam a nagy-kötojelekkel foglalkozó 5. pontban). E szerint tehát: nagykötojel-lel fűzzük egymáshoz az olyan szavakat, amelyek valamitől vala-meddig viszonyt érzékeltetnek (a könyv példái: Budapest–Bécs-vasútvonal, június–július hónapban stb.).

Most már kezünkben a megoldás: a *föld-levegő rakéta* leírás a mozgósabály ide nem valósága miatt, az egybeírás (*föld-leveg-őrakéta*) a teljes értelmetlensége miatt hibás, így a megmaradó, nyelvtanilag és logikailag is helyes forma: *föld-levegő-rakéta*.

Hangsúlyozom: ennek az írásmódnak **a lényege az, hogy az utótag nem két szó „mozgósabályozható” utótagja, hanem egy magában is összetett, de tartalmilag egységes kifejezés, egy nagykötojellel jelzett kapcsolat mint lényegi fogalom utótagja!** Épp ezért a szabályzat egy másik példája szintén logikai zavart tartalmaz: a *kutya-macska barátság* kifejezés nem bontható pél-dául *kutya- és macskabarátság* alakra – ez egyszerűen mást je-lent, mint amit a kifejezés takar. (Például utalhat arra – a szö-vegvkörnyezettől függően –, hogy a kutyák és a macskák iránt is vonzódik valaki.) Ebben a kifejezésben a *barátság* szó valójában a kutya és a macska közötti relációra, kapcsolatra vonatkozik, s ezt csak így értelmes leírni: *kutya-macska-barátság*. Itt persze a nagykötojelnél fentebb említett „valamitől valameddig viszony-lat” csak nagyon áttételesen, sőt, valójában csak elvontan, el-vontan áll fönn, de ez a lényegen nem változtat: **a kulcs az, hogy**

az utótag megint csak egy összetetten leírt kapcsolatra mint egészre vonatkozik.

És hogy miért foglalkozom ennyit egy ilyen látszólag apró kérdéssel? Ennek az a magyarázata, hogy adott esetben a kétféle írásmódnak lényegi jelentésmegkülönböztető szerepe van. Lássunk néhány példát!

Az *előember–ember-fejlődés*, azaz az előember emberré fejlődése jóval rövidebb időt jelent, mint az *előember-ember fejlődés*, amely két, egymástól független, de ilyen írással párhuzamba állított folyamat.

A *hidrogén-hélium átalakulás* a két kémiai elem átalakulását jelenti – ezekben a folyamatokban fellelhetünk különbségeket és hasonlóságokat, összevethetjük őket. Ugyanakkor a *hidrogén-hélium-átalakulás* a hidrogén héliummá alakulását jelenti, tehát a Nap energiatermelő magegyesülési folyamatát.

A *gyomor-bél tartalomátáramlás* sokkal tovább tart, mint a *gyomor-bél-tartalomátáramlás*, hiszen az első esetben a matéria útját végigkövetjük a gyomron, majd a beleken, a második esetben viszont csak az anyag gyomorból bélbejutásáról van szó, azaz csak egy pár centis útról...

Még néhány szaknyelvi példa: *vér-agy gát* nem létezik, mert nincs külön vérgát és agygát (bár ez utóbbi lehet, hogy mégiscsak létezik egyes koponyákban...), csak az az egységes barrier-rendszer létezik, amely elválasztja a két teret: ez a **vér-agy-gát**. Ugyanígy csak ilyes lehet a logikus írás a következőknél: **ideg-izom-kapcsolat** (ideg-izom kapcsolat helyett), **dózis-hatás-függvény** (dózis-hatás függvény helyett). De a talán leggyakrabban használt kifejezést is elővenném; **kockázat-haszon-elemzés**: világos, hogy itt nem az a lényeg, hogy külön-külön elemzem a veszélyeket, a kockázat mértékét és a remélhető haszon, eredmény, siker valószínűségét, hanem éppen e kettő egymáshoz való viszonya a lényeges, s e viszonyt elemzem, vizsgálom, mérlegelem! Hasonló, csak kicsit bonyolultabb a helyzet, ha egy több elem kapcsolatát leíró szerkezethez csatolunk egy az egész kapcsolatrendszerre utaló kifejezést. Ennek legjellemzőbb példája a következő, gyakran használt kifejezés: **renin-angiotenzin-aldoszteron-rendszer**. Világos, hogy itt is az a lényegi elem, hogy a renin, az angiotenzin és az aldoszteron milyen eseménysorozat-kapcsolatban van egymással, s a rendszer szó itt éppen erre a kapcsolatrendszerre mint egészre utal.

Tovább nem sorolom a példákat, de bátran javaslom: még a helyesírást jól ismerők se csak automatikusan, megszokásszerűen alkalmazzák a szabályokat, hanem mindig gondoljunk a tartalmi, logikai tisztaságra, a világos, egyértelmű gondolat kifejtésére, **mert magának a helyesírásnak és sok-sok szabályának is ez a logikai-értelmi tisztaság, pontosság, szabatoság az értelme és célja, s erről éppen a tudomány nyelvezete nem mondhat le!**

Nos, az a kedves olvasó, aki az előzőeket átböngészve immáron úgy érzi, hogy a kötőjelekről többé hallani sem akar, sőt, titokban fogadalmat is tett már, hogy többé kötőjelet (se nagyot, se szokásosat) az életben le sem ír; az higgye el: tökéletesen megértem a lelkében dúló vihart... A dolgokat színesítendő, most

foglalkozunk kicsit a rövidítésekkel, betű- és mozaikszavakkal – ezek kapcsán még amúgy is elő-elő fognak tűnni a kötőjelekkel kapcsolatos, finomabb, árnyaltabb kérdések, példák.

Elsőként is le kell szögeznünk, hogy a rövidítések, betűszavak, mozaikszavak nehézségeivel alapművünk, A magyar helyesírás szabályainak tizenegyedik kiadása bizony igen-igen mostohán bánt: állíthatom, nem az ezzel a témával foglalkozó rész az említett könyv legkidolgozottabb fejezete (nagyon óvatosan fogalmaztam...!)

De nagy elméleti tanulmányra ne is vágyjunk erről az egyébként valóban nagyon bonyolult kérdéskörrel: mi csak összpontosítsunk az orvosi szaknyelv szempontjából fontos kulcsgondolatokra!

Látunk kell, hogy – úgy vélem kifejezetten az angol nyelvű szakirodalom hatására, merthogy a szegény angolt beszélők nem szeretik a „hosszú” szavakat... – a mi magyar szaknyelvünkben is örült mértékben burjánzanak a csupa nagybetűvel írt rövidítésszerűségek (azért „szerűségeket” írtam, mert a magyarban valóban van – vagy talán már csak volt?!? – különbség a rövidítések, a betűszavak, a mozaikszavak és azok használata között). Ez a megállapítás nem egyszerűen csak valamiféle magyarkodó berzenkedés egy, az anyanyelvünk számára idegen szöveghasználat miatt, hanem figyelemfelkeltés egy komoly gyakorlati nehézségeket okozó nyelvi jelenségre!

Tömören: ma már ott tartunk, hogy a rövidítések áradatában mostanra már nemcsak a különböző, hanem sokszor az egy szakmán belül dolgozó szakemberek sem értik meg egymás leleteit vagy éppen cikkeit! A kedves olvasó például kapásból tudja, hogy mik is ezek: FRC, PSC, AAT, PBC, AMA, TPN, VOD, RSV? Bevallom, én nem nagyon... Pedig ezeket egy mai, az orvostanhallgatók használta belgyógyászattankönyv 3 oldaláról másoltam ki. (Eltekintve az utolsótól; azt Szűcs György professzor vírusokkal foglalkozó tanulmányából loptam, mert olyan remek példa: valljuk be, ezt a rövidítést a legkönnyebb megfejteni, ez a legismertebb, hiszen ez a „Respiratory syncytial virus” rövidítése. No, kivéve persze, amikor éppen a „Rous sarcoma virus”-ról van szó az adott tanulmányban – ahogy arra Szűcs professzor rámutatott!... Tréfás, nemde?)

Az előzőek tanulsága alapján magam azt javaslom, hogy az ilyes rövidítéseknel legalább zárójelben szerepeljen a „megfejtés”, egy cikkben legalább egyszer, de egy ezeroldalas tankönyvben többször is! E törekvés nélkül végleg elveszítjük a lehetőségét annak, hogy megérthessük, nagy tudású kollégáink miről mit is próbálnak tudatni velünk.

Ennyi bevezető után azért néhány gyakorlatias szabállyal, javaslattal is előhozakodom. (A továbbiakban még újabb finomságok is előkerülnek majd, már keveredve a kötőjelezések, betűk, számok, indexek használatával: az lesz ám csak az igazán izgi!)

1. A betűszavakat, rövidítéseket magyarosan ejtjük ki, akár milyen nyelvből jöttek. Tehát az MRI az „em-er-í” és nem „em-ör-áj”, a PhD az „pé-há-dé” és nem „pi-éjcs-df” stb. Ezzel együtt azért vannak kivételek, olyan, mára már teljesen elfogadott idegenes kiejtésű rövidítések, ahol azért nem ciki mondjuk

az angolos betűzés (pl.: a BMJ lehet „bí-em-dzséj”, a CCD-kamera lehet olykor „szí-szí-dí” stb. – a nyelvi megszokás bizony nagyon-nagy úr!).

2. A magyaros kibetűzés is többféle módon történhet.

a) Van, hogy egyszerűen csak a betűk nevét mondjuk ki, mert olyan a rövidítés; pl. a TCCD (a koponyán keresztüli színekódolt doplerezés) az „té-cé-cé-dé” és kész.

b) De gyakori az olyan rövidítés is, amelyik egy magyarosan is egyszerűen kiejthető szó: a TIA az „tia”, a REM az „rem”, a PID (a kismencedei gyulladás betegségének, szindrómájának angol rövidítéséből) az „pid”, kiejtve is.

c) Vannak kevert kiejtésű formák is, ahol egy-egy betűt a névén említünk, a rövidítés többi részét pedig csak szépen kiolvassuk, amúgy magyarul. Az NSAID például általában így hangzik: „en-szaid” – fölhívnám a figyelmet, hogy ez esetben éppen a megszokás miatt az az „S” betű végül is nem magyarosan, „s”-ként ejtetik, hanem angolosan, „sz”-ként: tehát itt azért van keveredés az alapelvekben bőven – bár magam már azért többször is hallottam az „en-said” magyaros kiejtési alakot is.

És hogy miért fontos mindez, azaz a rövidítések ejtésére vonatkozó magyar nyelvi szabályok? Gondoljunk csak a toldalékok rövidítésekhez kapcsolására (kötőjellel!): ott bizony a hangrendi egyeztetés, illetve a hasonulás szempontjából nem mindegy, hogy mi is az adott rövidítés ejtése, hogy mit is próbálunk toldalékolni, mert azért az MRI-vel (emerível) az egészen máskén hangzik, mint az MRI-jal (emörájjal)!

Most tehát kezdjük ezeket a kérdéseket, a toldalékolásokat, a rövidítést is tartalmazó szóösszetételeket, a vegyjeleket stb. tanulmányozni – természetesen egyelőre nem a problémákör teljes mélységében; az újabb finom részletekről, érdekességekről majd csak a következő számokban szövegek.

Nos, mint utaltam rá, a kiejtés a szövegbe illesztés miatt fontos.

A lényeg: **mindenben a valóban elhangzó, füllel hallható alakhoz igazítjuk mind a névelőket, mind pedig a toldalékok hangrendjét** (ez utóbbiakat szigorúan kötőjellel kapcsolva a rövidítéshez, betűszóhoz!).

Példák: az „LGL-szindróma” elé az „az” névelő dukál, kiejtve: „az el-gé-el szindróma” – eszünkbe se jusson a rövidítést magunkban föloldva azt leírni, hogy „a LGL-szindróma” („a Lown–Ganong–Levine-szindróma” – ez csak akkor helyes, s akkor viszont így is kell papírra vetni, ha valóban ki is írjuk teljesen a nevet, esetünkben Lown nevét, amely persze így már valóban mássalhangzóval kezdődik, kiejtéskor is). Azért hangsúlyozom ezt ilyen kissé túlzottan, mert meglepően sokszor találkozom nagynevű szerzők komoly szakszövegeinek lektorálásakor efféle „belső rövidítésfeloldásos” eredetű hibás névelőhasználattal, amely gyakran teljesen érthetlenné tesz akár egy egész mondatot – legalábbis az első nekifutásra! Érdekes a helyzet „a WPW-szindróma” esetében, mert itt akár föloldjuk a rövidítést, akár nem, a névelő „a” lesz, és még viccből sem „az”. De figyeljünk föl rá, hogy itt mi, magyarok a „W” karaktert – tekintve, hogy a

neki megfelelő angol hang, a „dábljú” a magyar nyelvben nem létezik – egyszerűen „vé”-nek nevezzük és ejtjük ki, s még csak azt sem mondjuk, hogy „dupla vé”! Persze van eset amikor ezt külön hangsúlyozandó „duplavézünk”, de ez ritkán fordul elő. Ugyanakkor érdemes megemlíteni, hogy mostanság divatszzerűen kezdett terjedni, hogy a „W” betűre a „vu” szócska használatával hívják föl külön a figyelmet (pl. honlapok címeit hallani így a tévében-rádióban: „vu-vu-vu bagojmongyaponthu”). Hogy ez valóban csupán múló divat-e, vagy esetleg előbb-utóbb tényleg meggyökeresedik nyelvünkben a „vu” betűmegnevezés, ma még nem tudhatjuk – bár sejtéseink lehetnek...

A toldalékoknál ugyanaz a helyzet, mint a névelőknél: csak a valóban kiejtett hangtest számít, ahhoz „passzintjuk” a ragokat, jeleket, képzőket. Példák: nyilvánvaló, hogy CT-vel (cé-té-vel) kórismézünk és nem CT-fal, HCV-vel fertőződhetünk, és nem HCV-sal, ALL-lel kerülhet kórházba egy kisgyerek, s nem – tessez az – ALL-ával stb. Látható tehát: a magas, illetve a mély magánhangzó-variációs toldalékoknál a rövidítés helyes kiejtéséhez igazítjuk a hangrendet, s a hasonulással (esetünkben a „-val, -vel” ragra gondolok, amely az ALL esetében a kiejtésnek megfelelően „-lel” toldalék lett) is épp így járunk el. Látszólag mindez nagyon egyszerű, logikus, szinte magától értetődő, mégis: a tapasztalataim elég elborzasztóak.

Egy másik fontos dolog: az ilyen **betűszószerű rövidítéseknél a szóvégi magánhangzó-változást kiejtésben világosan érzékeltejük, de sohasem írjuk le!** Ismét példákkal megvilágítva: „haza”, de „házat”, „kutyá”, de „kutyát”, „kefe”, de „kefét” – az előbbi közsavak végén az „a”-ból „á”, az „e”-ből „é” lett a tárgyrag miatt, s így is írjuk a már toldalékolt szavak egészét. A betűszavaknál más a helyzet. A carcinoembryonalis antigén szokásos rövidítése, a CEA (kiejtve: „cea”), ha olyan toldalékot kap, amely magánhangzó-változást okoz, akkor csak a kiejtés változik, de ez a papíron nem látszik: beszélhetünk a „CEA-ról” (így kell leírni!!!), de persze beszélgetés közben ez így hangzik: „beszélhetünk a ceáról” (nyilván így ejtjük).

Természetesen az egyéb, gyakran használt „rövidítő jeleknél” (ez nem hivatalos szakkifejezés) is érvényes az alapelvünk: **igazodni a kiejtéshez!** Ijesztő látni egy tudományos értekezésben (csak ijesztő, de nem ritka, sajnos...), hogy valakinek a vérnyomása például „10%-al” csökkent, mert az helyesen természetesen „10%-kal” formában írandó (itt is a „-val, -vel” rag megfelelő hangrendű, mély változata hasonult, így lett ott az a „-kal”, és igen nagy butaság egy toldalékból egy mássalhangzót „kifelejteni”...!)

Nos, elsőként ennyit – úgy vélem, a fentebb magfogalmazott gondolatokkal is nehéz és sok is egyszerre megbirkózni. De ígérem: lesz folytatás! A továbbiakban majd a vegyjelek, képletek, rövidítéses-kötőjeles szavak, illetve összetett szavak használatával, összekapcsolásával, a görög betűk alkalmazásával és hasonló kérdésekkel folytatódik ez a mini sorozat – ígérem: lesz min rágódnivaló, mert a bonyolultabb, izgalmasabb, elgondolkodtatóbb szerkezetek java még hátra van!...

A fogak elnevezésének alakulása a magyarban

1. A honfoglaló és az Árpád-kori magyarság egészségügyi helyzetéről igen keveset tudunk. A koponyaleletek vizsgálata azonban azt mutatja, hogy a rossz, fájó fogaktól és gyökerektől őseink fogeltávolítás útján meg tudtak szabadulni. A kereszténység felvétele után a szerzetes orvosok foglalkoztak sebészettel is. Később az „ecclesia abhorret a sanguine” elv véget vetett a papság sebészkedésének. E műveleteket az úgynevezett sebészekre, valamint borbélyokra, fürdősökre bízta (Huszár 1965:13).

A középkorban Európa-szerte lassan megindult az orvostudomány haladása. A reneszánsz korában az anatómusok foglalkoztak már a szájüreg és a fogak bonctanával is, tanaikat azonban latinul írták. Az iskolázott magyar orvosok és sebészek is többnyire latinul írták munkáikat. A XVI. századtól kezdve azonban már magyar nyelvű orvosi könyvek és füveskönyvek is napvilágot láttak, melyekben sok fogászati jellegű megjegyzés volt. Ezek azonban elsősorban a fog és a száj betegségeit írták le, valamint ezek gyógyszereit sorolták fel. A fogak nevei nem szerepeltek bennük. Foghúzást ebben az időben csupán borbélyok és fürdősök végeztek. A borbélyok városonként céhekbe tömörültek. Nyelvészeti szempontból értékes emlékeink a magyar nyelven írt céhlevelek, melyek a fogak gyógykezelésére, foghúzásra vonatkozó kifejezéseket tartalmaznak. A fogak neveiről azonban ezek sem tesznek említést. A céhek felügyelete alatt képzett és működő letelepedett sebészekon kívül állandó alakja volt a középkornak a vándorsebész és fogász, aki egyik helyiségből a másikba utazva gyakran vásárokon űzte mesterségét. Ezekről származó nyelvi emlék természetesen nem maradhatott ránk.

2. Ha tudni kívánjuk, hogy **az 1500-as évektől a XVIII. század elejéig** (mely időszakot a fogászat középkorának szokták nevezni) **hogyan nevezték az egyes fogakat, fogtípusokat**, csak a szójegyzékek, szótárak, kódexek és egyéb nyelvemlékek adataira támaszkodhatunk.

A metszőfogakat ebben az időben általában *előfog*~*elsőfog* néven említik (vö. pl. SzikszF. 86: RMGL.; Com: Jan. 50: NySz.; Cseh: OrvK.: NySz.; PPI. 270), ritkábban azonban más elnevezések is előfordulnak, például Pápai Páriznál (PPI. 270, 181): *nevető fog*, *első metelő fog*.

Bár mindhárom elnevezésnek megvannak a latinban, illetőleg a németben a megfelelői (dentes primores, tomici; gelasini dentes, dentes incisivi, Schneidezahn), nem kell feltétlenül minden esetben tükörfordításra gondolnunk. Előfordulhat, hogy bizonyos esetekben csupán a szemlélet azonosságával van dolgunk.

A szemfogra e korból csak két adatunk van: *középfogak* (SzikszF. 86: RMGL.), *szemfogak* (PPI. 181). A *szemfog* elnevezés is lehet tükörfordítás a németből (Augenzahn), de keletkezhetett azonos szemlélet alapján is.

A molárisok megnevezésére igen gyakori volt a *zápfog* (vö. pl. SchISzj. 348, Zsélyi Szj.: RMGL., SzikszF. 86: RMGL. stb.), váltakozva használták azonban az *örlőfog* kifejezéssel (vö. pl. Com:Jan. 51: NySz). Egyedülálló és csupán Szikszai Fabriciusnál (86: RMGL.) fordul elő a *végső fog* elnevezés.

3. Az orvostörténelem szerint a fogászat újkora a XVIII. században kezdődik. Ekkor már feltűnnek Európa legnagyobb városai-ban a fogorvos-specialisták, és számos fogászati tárgyú könyv jelenik meg. Magyarország kulturális és szociális színvonala azonban jóval a nyugati alatt volt. Egyetem hiányában a sebészek túlnyomó részét a céhek keretében képezték, és csak kevesen nyertek külföldi egyetemen oklevelet. A céhek keretében képzett sebészek száma is a szükséglet alatt maradt. Kiténik ez például Mária Teréziának a közegészségügy szabályozására vonatkozó tevézetéből is, amely szerint a császárnő eltűri a vásáros, vándor sebészek és gyógyítók, köztük a foghúzó tevékenységét is (Huszár i. m. 43). A vándor és vásári gyógyítókon kívül az orvos- és sebészhiány következménye volt a házi orvoslás, a népi gyógy módok és a kuruzslás elterjedése. A népi gyógy módokat alkalmazó egyszerű emberek mellett a papok (akik gyakran kényszerből házi gyógyszereket és növényeket gyűjtöttek) és főnemesi származású amatőr orvosok is ismert figurái a kornak. A közközen forgó házi orvosságos könyvek foglalkoznak a száj és a fogak betegségeivel és gyógyításával, a fogak elnevezéseiről azonban nem szólnak. Az egykorú sebészeti művekben gyakran található fogászati fejezet, adalék vagy vonatkozás. A magyar nyelvű sebészeti irodalom első jelentős terméke Miskolczy Ferenc 1742-ben kiadott „Manuale chirurgikum avagy chirurgiai utitárs” című műve, mely Norr Erhard Chirurgischer Wegweiser (1708) című könyvének szabad fordítása. Miskolczy tárgyalja a fogak és az állcsontok anatómiáját is. Megkülönböztet *első fogokat*, *szem* avagy *kölk fogokat* és *záf fogokat* (i. m.15). A *kölkfog* elnevezés egyedülálló a magyar nyelvtörténetben. Az elnevezés talán onnan származik, hogy a maradandó szemfogak a második áttérési periódusban, 9–10 éves korban, azaz kölyökkorban bújnak ki.

Miskolczy sebészettét csak fél évszázad múlva követte hasonló tárgyú magyar nyelvű könyv, Rác Sámuel Borbélyi tanítások

(1793) című terjedelmes munkája. Rác Sámuel megkülönböztet *tej-fogokat* (I, 25), és *állandó* vagy *második fogokat* (uo.). Az utóbbi kifejezés csak nála fordul elő. Az egyes fogtípusok elnevezései nála: *metsző fogok* (i. m. 41), *metsző első fogok* (I, 118), *szem fogok* (1, 24, 48), *záp-fogok* (I, 24, 25, 118). Érdekes, amit a bölcsességfogakról ír: „a legutolsó zápfogak a megállapodott időben ütnek ki, és ezért *okosság fogainak* is neveztetnek” (i. m. 25). – Az *okosság fogai* a latin *dentis sapientiae* másfajta fordításának látszik, de azonos szemlélet alapján is születhetett.

A fogászatot mint tudományt az újkorban visszafogadta a medicina. Ennek a jele és bizonyítéka, hogy mint rendkívüli, nem kötelező tárgyat lassanként bevezették és előadták az egyetemek orvosi karain. A pesti egyetem orvosi karán a fogászati rendkívüli tanszéket, nagy nyugati egyetemek hosszú sorát megelőzve, 1844-ben állították fel, s Nedelkó Dömét nevezték ki a fogászat rendkívüli tanárává (Huszár i. m. 91). 1856-ban jelent meg az első magyar szerző által (ha nem is magyar nyelven írt) önálló tudományos munka, amely az akkori fogászat minden ágát fellelő (i. m. 105). – A szaktudományok és a fogorvostudomány fellendülése találkozott a nyelvújítási törekvésekkel. Megalakult a Magyar Tudós Társaság, és megalakításától kezdve magára vállalta a szaknyelvek magyarosításának feladatát.

A Magyar Tudós Társaság eredeti és fő céljának ugyanis a tudományok magyar nyelven való megszólaltatását tekintette, s tüzetes programot dolgozott ki a szakszótárak szerkesztésére.

Bugát Pál Toldy Ferencsel együtt megindította az első magyar nyelvű orvosi folyóiratot, az Orvosi Tárt, s 1841-ben megalapította a Természettudományi Társulatot, melynek elnökeként landkadatlanul szorgalmazta a természettudományok magyarítását (Fábián: 1993: 41).

A nyelvújítás korától kezdve számtalan új kifejezés született a fogak elnevezésére (legtöbbször latin és német megfelelők fordítása által).

Ezeket a kifejezéseket hosszabb-rövidebb ideig általánosan vagy kevésbé általánosan használták is.

A XIX. század második felének (az induló fogászati műnyelvnek) elnevezései:

(A magyar alakok mellett mindenütt közöljük a korabeli latin és német formákat is, mivel ezek a magyar szó keletkezésére nézve gyakran felvilágosítást adhatnak. Minden fogtípus nevénél megjegyezzük, hogy melyik név volt általánosan elterjedt a szakirodalomban.)

Milchzahn, dentes lactei, infantiles, temporarii, saduci, decidui

Gyakran előforduló nevek: *tejfog*, *váltandó fog*, *váltódó fogazat*. Előfordul még: *hulló fog*, *ideiglenes fogak* és csupán Bugát-nál (1843: 56, 171) *csecsemő fogak*.

Wechselzähne, dentes permanentes

Általánosan elterjedt kifejezés az *állandó fogak*. Előfordul még: *maradandó fogak*, *maradó fog*, *váltott fogak* és csupán Balogh-nál (1843: 56, 171) *érettségi fogazat*.

Schneidezähne, Beißzähne, dentes incisivi, dentes anteriores
Általános használatú a *metszőfog*. Előfordul még: *eliülő fog*,

metszfog, *melső fog*, *előfogak*, *frontfogak*, *harapfog*, *vágfogak*, *vágó fogak*, *kapafog*. A *metszfog*, *harapfog*, *vágfog*, *kapafog* Bugát egyéni, de (a *kapafog* kivételével) nem túl szerencsés leleményei (Bugát 1843: 134, 459-60, 226). A *kapafog* nyilván a középmetasztók kapához hasonló alakjával függhet össze.

Augenzahn, Eckzahn, dentes canini, angulares

A leggyakrabban használatos a *szemfog*, *ebfog*, *szegletfog*. Egyedi nevek: *ebifog* (Barna 1871: 67), *szégfog* (Od. II/4.: 172), később *sarokfog* (FMSz. 48, 227).

Stockzahn, Mahlzahn, molares

1. *kleine Mahlzähne, buccales minores, dentes buccales, dentes minores, dentes bispicidati, praemolaris*

A leggyakoribb a *kis zápfog*, a *kisórló* és a *kéthegegyű zápfog*. Egyedi alkotások: *kétsúcsú fog* (Salamon: Od. II/4.: 172), *pótzápfog* (i. h. 173), *cserefog* (i. h.), *pofafog* (Vajna: OH. XXXVII, 148).

2. *große Mahlzähne, buccales maiores, molares maiores, dentes molares, dentes cardinales*

A leggyakoribb a *zápfog* és az *órlófog*, Előfordul még: *nagy zápfog*, *nagy órlófog*, *nagy pofafog*. Egyéni alkotások: *állandó zápfog* (Abonyi: Od. II/4.: 173), *végzápfog* (i. h.), *sark* vagy *sarkalatos fogak* (Barna 1871: 181), *rágfog* (Bugát 1843: 480), *órfog* (i. h.).

Weisheitszähne, dentes sapientiae, dentes maturitatis, genuini Cicerones

Általában *bölcsességfog* vagy *bölcsességi fog* vagy *harmadik nagyórló*. Egyedi elnevezések: *végfog* (Bugát i. m. 465), *érettségi fog*. (Barna i. m. 66).

A köznyelvben ebben az időben leginkább a *metsző* vagy *harapófog*, a *szemfog* vagy *kutyafog* és *zápfog*, valamint az *egérfog* és *tejfog* szavakat használták (Márton 1823; Ballagi 1868–73 CzF. 19.). Érdekes, hogy az orvosi szakszókincsben a különféle elnevezések harcából a XIX. századra legtöbbször a régi, és a köznyelvben is használatos nevek kerültek ki győztesen.

4. A mai orvosi szakirodalomban a következő kifejezések találhatók: *tejfog* (AnatÉrtSz. 250), *maradó fog* (Ádler-Záray: 1961: 27) illetve *maradandó fog* (AnatÉrtSz. 250), *metszőfog*, *szemfog*, *kisórló*, *nagyórló* (i. h.) vagy *zápfog* (Ádler-Záray: i. m. 22) és *bölcsességfog* (AnatÉrtSz. 250). A metsző- és szemfogak közös neve a számban elfoglalt helyük szerint *frontfogak* (Ádler-Záray i. m. 27). A rágófelszínnel rendelkező kis- és nagyórlókat közösen *rágófogak* névvel jelölik (i. h.).

A mai fogorvosi szakirodalomban azonban az egyszerűség kedvéért az egyes fogak megnevezése helyett a vegytanban használatos elemjelekhez hasonlóan a fogak jelölésére is rövidítéseket, szimbólumokat, számokat alkalmaznak. Általában a fogsorban elfoglalt helyük szerint quadránsoként szokás számozni a fogakat. A számozás a középvonalban kezdődik és onnan dentalis irányba halad. Minthogy a maradó fogazat 32 fogból áll, egy-egy szájqadránsra 8–8 fog jut: ezek számai tehát 1, 2, 3, ... 8. A két metszőfog az egyes és a kettes, a szemfog a hármas, a kisórlók a négyes és az ötös számot viselik, míg a hatos, hetes, nyolcas a három órlófog (Ádler-Záray: i. m. 24–5).

A köznyelvben (elsősorban a műveltebb rétegek nyelvhasználatában) a *metszőfog*, *szemfog*, *zápfog*, *bölcsességfog* nevek használatosak. A kevésbé iskolázott réteg azonban még ma is inkább *első- oldalsó- és hátsó* fogakról beszél.

A köznyelvben és a nyelvjáráásokban használatosak még a következő kifejezések is: *vasfog* 'maradandó fog', *egérfog* (ÉrtSz., SzegSz., SzlavSz.), ritkábban: *csontfog* 'maradandó fog' (pl. SzegSz.), *csecsfog* 'tejfog' (ÉrtSz.) és (inkább tréfásan): *csikófog* 'tejfog' (ÉrtSz.).

Szakirodalom és rövidítésjegyzék

- Adler–Záray, 1961. Adler Péter – Záray Ervin, Konzerváló fogászat, Budapest. AnatÉrtSz. Donáth Tibor, Anatómiai értelmező szótár, Budapest, 1959.
- Ballagi Ballagi Mór, A magyar nyelv teljes szótára I – II. Pest, 1868–1873.
- Balogh 1883. Balogh Kálmán, Orvosi Műszótár, Budapest.
- Barna, 1871. Dr. Barna Ignác, Fogászat (Stomatologie). Pest, 1871.
- Bugát, 1843. Bugát Pál, Természettudományi szóhalmoz. Budán.
- Com, Jan. Joh. Amos Comenii, Janua linguae latinae referata aurae... Varadini 1643. In: NySz.
- CzF Czuczor Gergely – Fogarasi János, A magyar nyelv szótára I – VI. Pest, 1862–1874.
- Cseh, OrvK. Lovak orvosságos Magprobált új könyvecskéje... Tseh Márton által. Melly Németből Magyarra fordítottatott Lötzen, 1656.
- ÉrtSz. A magyar nyelv értelmező szótára I – VII. Budapest 1959–1962.
- Fábián 1993. Nyelvfejlődés és nyelvfejllesztés. In uő. (szerk.): Nyelvművelés.

Kézirat. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

FMSz. Weisz Zsigmond és Czeiczler Sándor, Fogászati magyarázó szakszótár Budapest 1923.

Huszár, 1965. Huszár György, A magyar fogászat története. Budapest, a Magyar Orvostörténeti Könyvtár kiadványa.

Márton, 1823. Márton József, Deutsch – ungarisch – latenisches Lexicon. Bécs,

Miskoltzy 1742 Miskoltzy Ferenc, Manuale chirurgicum avagy chirurgiai utitárs. Győr.

NySz. Nyelvtörténeti szótár I., II., III. Szerk.: Szarvas Gábor és Simonyi Zsigmond. Budapest, Hornyánszky Viktor Akadémiai Könyvkereskedése, 1890, 1891, 1893.

Od. Odontoskop. Magyar fogorvosi folyóirat 1892–1897.

OH. Orvosi Hetilap 1857–.

PP. Pápai Páriz Ferenc, Dictionarium manuale Latino – Ungaricum et Ungarico – Latinum (1. = Dictionarium Latino – Untaricum). Lőcse

Rácz Sámuel 1793 Rácz Sámuel, Borbélyi tanítások első darabja. Pest.

RMGL. Régi magyar glosszárium. Szótárak, szójegyzékek és glosszák egyesített szótára. Szerk.: Berrár Jolán, Károly Sándor. Akadémiai Kiadó, Budapest,

SchlSjz. Schlägli magyar szójegyzék a XV. század első negyedéből. Kiadta: Szamota István. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1894.

SzegSz. Bálint Sándor, Szegedi Szótár I – II. Budapest, 1957.

SzikszF. Szikszai Fabricius Balázs, Nomenclatura Dictionarium Latino–ungaricum 1590. In: RMGL.

SzlavSz. Penavin Olga, Szlavóniai (kórógyi) szótár. Fórum Könyvkiadó 1968.

ZsélyiSjz. Zsélyi szójegyzék. 1572. In: RMGL.

KISS JÓZSEF

SZAKMAI ANYANYELVÜNK JELENTŐSÉGE AZ EU-CSATLAKOZÁS TÜKRÉBEN

A szakmai anyanyelv fejlesztésének néhány időszerű kérdése

Miért különösen időszerű a magyar nyelv ápolása és fejlesztése?

Többek között azért, mert nem csak az stratégiai feladat, hogy csatlakozzunk az Európai Unióhoz, hanem az is, hogy magyarok is maradjunk. Ez ugyanis szükséges – bár nem elégséges – feltétele annak, hogy hasznos tagjaként a szövetségnek eredményesen fejlődjünk a kívánt és óhajtott irányba. A világ – ezen belül Európa – fejlődésének egyik motorja a kulturális sokszínűség, mert például a különböző anyanyelvek helyes használata egyben különböző gondolkozási módot is jelent, ez pedig a megoldandó problémák gyorsabb és eredményesebb rendezését, és a kitűzött célok gyorsabb elérését segítheti; vagyis a kulturális sokszínűség ösztönzően hat a közös fejlődésre. Ahhoz, hogy egyenrangú, megbecsült tagja lehessünk az európai népek közösségének, saját kultúránk, ezen belül hangsúlyosan saját anyanyelvünk megőrzésével és ápolásával tehetjük a legtöbbet.

Azért is kell a szakmai anyanyelvvvel foglalkozni, mert a szakmák, a tudományágak sokszínűsége talaján szükség van a közös gondolkodásra, ahhoz viszont egymás gondolatainak pontos megértésére.

Melyek a fő szakmai nyelvhasználati területek?

A három fő terület, ahol lényeges haladást kell elérjünk:

- **szakmán, tudományágon belül** egységes, világos, egyértelmű és szabatos nyelvhasználat, valamint szókinés kialakítása;
- a **szakmák, tudományágak közötti** ismeret és gondolkodásmód cserelhetőségének növelése érdekében a közösen érthető és művelhető szakmai anyanyelv kialakítása;
- meg kell teremteni az olyan nyelvezet kialakításának és művelésének igényét, valamint feltételeit, amely **közérthetővé teszi** a szakmák képviselőinek és a közszereplőknek a mondanivalóját.

Tekintettel arra, hogy a szakmai és a tudományos ismeretek egyre nagyobb része áramlik a „köz” irányába, az utóbbi igény vonatkozik minden rendű és rangú közszereplőre, például újságírókra, tanárookra, szakírókra, politikusokra, jogászokra stb. is.

A statisztika szerint a népességnek mintegy 12%-a felsőfokú végzettségű, de tevékenységük vagy annak hatása az egész népességre kiterjed. A társadalom kulturális színvonal-emelkedé-

sének feltétele az egyértelmű és gyors információáramlás, amely a közérthető és szabatos nyelvhasználat nélkül lehetetlen.

Mire van szükség?

Szükség van nagyarányú és szervezett tevékenységre, amely felöleli a tervezés, valamint a megvalósítás eljárásainak összességét a kitűzött cél elérésére.

A kitűzött cél, röviden: mondjuk magyarul!

A kitűzött cél, egy kicsit részletesebben:

– **Érthető, egyértelmű, szabatos** (ismeret) közlés az elfogadott és széles körben **ismert szavak**, és mindenki által **ismert, magyaros szerkezetű mondatok** használatával. Ha mondanódnkat – legyen akár szóbeli, akár írásos – teletűzdeljük nehezen vagy egyáltalán nem érthető idegen szavakkal, bár lehet, hogy nagyon tudományosnak, de inkább tudálékosnak hangzik, könnyen előfordulhat, hogy akinek mondjuk nem tudja követni gondolatmenetünket. Tapasztaltból tudom, hogy amíg az ember az egyik idegen szó pontos, a témához illő jelentésén gondolkodik (ugyanis az idegen eredetű szavakat gyakran több magyar értelemben használják, már aki használja) addig az előadó már a harmadik vagy sokadik megfejtendő szónál tart; így aztán az ember könnyen elvesztheti a fonalat;

– **Rövid és lényegre törő kifejezőmód** használata. A terjen-gős, túlmagyarázó, felesleges „csinált” segédigéket használó mondat szerkesztő könnyen elandalítja a hallgatót, vagy az olvasót. Például ilyenek: kiadásra kerül, megvitatásra kerül stb.;

– **A felesleges idegen szavak és idegen mondat szerkezetek mellőzése:** azaz a meglevő és alkalmas magyar szavak használatának általánossá tétele, az esetleg hiányzó magyar szavak és kifejezések idegen megfelelői helyett **alkalmas új magyar szavak megalkotása és elterjesztése**. Továbbá a terjen-gős és/vagy nem magyaros szövegszerkezetek helyett rövid, tömör és magyaros mondat szerkezetek használata.

Hiszen a nyelvi közlés lényege: akinek a közlés szól, késedelem nélkül, helyesen megértse. Az ilyen nyelvi közlés a nyelv „**tisztességes**” használatának alapvető célja. A kertelés, a mellébeszélés teljesen felesleges és káros, ezért „**tisztességtelen**”.

Kinek az ügye a nyelv „tisztességes” használata és fejlesztése?

A nyelv tisztességes használata és fejlesztése nem lehet csak a nyelvészek, illetve a nyelvművelők ügye. A magyar értelmiségnek – a magas fokú idegen nyelvismeret mellett – kiválóan meg kell tanulnia magyarul írni és beszélni. Nem szabad az idegen kifejezések, ködös fogalmazás használatával a nagyképűség csapdájába esni, mert gyakran nem csak a nagyközönség, a más szakmát, tudományágat művelők, de még a saját szakmabeliek sem értik világosan az így beszélőket vagy írókat. Vagyis elő kell segíteni a magyar nyelv tudatos használatát, ehhez a nyelvészek közreműködésére is szükség van; de – végül is – ez a nyelvet tudatosan használók alapfeladata kell legyen.

A szakmai szervezetek foglalkozzanak szűkebb szakmájuk szaknyelvének tudatos művelésével, és teremtsék meg a tudós nyelvészek bakcsolódásának lehetőségét is.

E feladat végrehajtásának egyik tevékenysége: a szakma szókincsének összegyűjtése, a meglevő gyűjtemények átvizsgálása, a hiányzó összeállítása útján. Ha már rendelkezésre áll a szakma szókincsé és nevezéktana, akkor közzé kell tenni akár nyomtatásban, akár elektronikus formában a világhálón (ki-ki a szervezet honlapján), de talán még jobb volna nekifogni és összefűzni egy közös MTESZ szakszókincs-tárrá, és úgy közzétenni.

Ugyanis az Európai Unióban igen nagy hangsúlyt fektetnek – az egyértelmű szabályozás, a szabatos meghatározás használatának elősegítésére – a használt fogalmak pontos értelmezésének (nomenklatúra) megadására. Ezt a munkát magyar részről is el kell majd végeznünk, de ha a szakmák nem foglalják össze szókincsüket, nem lesz majd mire alapozni a munkát. Ettől csak az lenne rosszabb, ha a nyelvészek alkotnák meg a fogalmak tárát, a szakemberek távolmaradása miatt! Vagyis sürgős és fontos feladat vár a szakmai szervezetekre is szakmai anyanyelvünk megőrzésében és fejlesztésében.

SZIRMAI IMRE

Stroke: balegyenes a nyelvre

A „stroke” első jelentése az Oxford angol szótár (1) szerint: ütés, csapás (*blow, stroke of a hammer*) vagy irányba ható, gyorsan végbemenő történés vagy erő kifejtés. Jelenthet ezen kívül frapáns akciót (*good stroke of business* – jó üzleti húzás). Orvosi értelemben: *sudden attack of illness in the brain* – hirtelen támadó betegség az agyban. Dorland (2) orvosi szótárában: *a sudden and severe attack, as of apoplexy or paralysis*. Továbbá: *apopleptic stroke*, azaz *an attack (roham) of apoplexy*. A szótár megkülönbözteti a *cold-stroke*-ot (?) és a *heat stroke*-ot, (hőguta, *sun-stroke* = napszúrás). A régi angol nyelvben használatban volt a *paralytic stroke* (hirtelen bénulás az agy vagy a gerincvelő sérülése következtében). Ugyanerre a németben a plasztikusabb *Schlaganfall* vagy a pongyolább *Gehirnschlag* használható.

A magyar orvosi nyelvben számos jó kifejezés található a *stroke*-ra. A régies *agyguta* és a szalonképes *szélütés* vagy *szélhűdés* (Schaffernél: *vascularis agyi katasztrófa*, a Bing-féle könyvben: *ictus, szélhűdés, ictus apoplecticus*, Juhásznál: *vascularis insultus, insultus apoplecticus*. Tariskánál (3): *cerebrovascularis insultus*) azt fejezte ki, hogy képalkotó vizsgálatok hiánya miatt nem tudtuk biztosan, hogy mi okozta a *hűdést* vagy más idegrendszeri tünetet. Eredetét tekintve azonban a köznyelv is határozottan elkülönítette egymástól a kétféle agygutát, az *agylágyulást*, és az *agyvérzést*. Ezért anakronisztikus, hogy mostanában, laikusok és orvosok egyaránt, a lezajlott agyi keringészavarról azt állítják, hogy: „a betegnek agyvérzése volt”. Az *agyérgörcs* kifejezés, amely a köznyelvből kiirthatatlan, tudománytörténeti tévedést örökít át.

A kórképek általános megjelölésére a *cerebrovascularis betegség* és magyarul az *agyi érbetegség* fogalmak használata tökéletes volna. Éppen ezért, mióta az otthonában is pongyola *stroke* nálunk is meghonosodott, értetlenül állok az angol szó minden elsőprő uralma előtt. A *sztrók* (így néz ki magyarra átírva!) egyre inkább az *agyi ischemia* szinonimája lett. Ez derül ki a terápiás kompendiumokból is. Óvatosabb *sztrók* hívők már osztályoznak. A tudományos társaságok végül is belátták, hogy az *ischemiás* (vértelen) és a vérzésem *sztrók* elkülönítendő. Gyanakszom, hogy az utóbbit nem az agyvérzés, hanem a bevérzett agyi infarktus megjelölésére használják (Horányinál: *fehérintarktus és vörösinfarktus*). Az agyi infarktus, mai szókészletünkben az agylágyulás kórbonctani fogalmának szalonképes változata. *Hoztak egy sztrókos beteget!* – mondja a türelmetlenségemet még nem ismerő fiatal kolléga az osztályon. Tehát, *sok baja lehet* – állapítom meg lakonikusan.

Néhány *sztrókkal* kapcsolatos összetétel a nyelvtörés gondolatleplező gyakorlatára utal. A *sztrók*, anyanyelvünkre fordítva,

elveszti misztikus jellegét és képzelt magasztosságát. Ne feledkezünk meg az eredeti jelentésről! Az *attack of apoplexy* természetéhez tartozik, hogy hirtelen alakul ki. Ennek ellenére szaknyelvünkben pompázik az *akut stroke* szóösszetétel. Az akut jelentése a magyar nyelvben: heveny. Ez a jelző a *stroke* előtt módoros szószaporítás; abból származhat, hogy a gutaütést követő akut szakasz értelmében használhatta valaki. Felesleges, mert: 1. a *stroke* nem lehet más, mint hirtelen, hacsak nem gondolja valaki hogy létezik *nem akut stroke*, tehát olyan amelyik lassan alakul ki. Ez utóbbi viszont ellentétben áll a fogalommal, mert a nem akut (nem hirtelen) *stroke* az nem *stroke*. 2. A *heveny agy-guta* magyarul mosolygató lenne, mert a heveny szó a gyulladós betegségek zajlására és a hasmenésre lefoglaltatott. Az idegen nyelv majmolása minden nem angol nyelvterületen elhatalmasodott. A sokféle agygutát az egész világon, tekintet nélkül az agy keringészavarának eredetére és klinikai tüneteire, a *stroke* megjelöléssel helyettesítik, tanultak és tanulatlanok egyaránt. Van itt még egy bökkenő: hogyan kell nevezni azt a cerebrovascularis betegséget, amelyik nem hirtelen keletkezik? Ugyanis, így alakul ki az agyi keringészavarok közel 20%-a. *Sztrók without stroke*, lenne a komolytalan javaslatom, de senki nem hallaná meg. Az agyi kísér-betegséghez csatlakozó elbutulásban szenvedő betegeket, akik közül a többségnek nem volt gutaütése, a globalizált szaknyelv ugyancsak *sztrókosnak* mondja.

Ebben az összemérésben jelenik meg pl. a *stroke-terápia*, amely alatt ki-ki érthet amit akar. Mivel a szemlélet globális, a *terápia* sem lehet specifikus. A *stroke*-nak nevezett cerebrovascularis kórképek a tünetek, az agyi károsodás természete és a kezelés szempontjai szerint – durva egyszerűsítéssel – legalább négy csoportba sorolhatók: agyi embólia, lakunáris agyi infarktus, az erek ellátási területét károsító agyi infarktus és az agyvérzés. Az agyvérzést (lebeny- és törzsdúci vérzés) nem lehet a többi közé keverni, semmilyen szempontból. A generalizált *stroke* pedig ezt teszi. A *stroke-megelőzés (stroke prevention)* az orvosi tanácsstalanság politikai jelszava. Tartalmatlansága már nem tűnik fel senkinek, hiszen fogalomról és nem betegekről van szó. A neurológiából levált specialisták megalkották a *strokeologia* (vulgárisan=*sztrókológia*) fogalmát, amely a nyelvi érzéketlenség valóságos rekordja, egy angol és egy görög szó erőszakos összeolvasztása. Nyelvi szempontból jobb volna a heterogén szócsinálmányt egyneművé tenni, lehetne: *apoplektologia*, de vigyázzunk, magyarul ugyanez „*gutaologia*”, vagy „*szélütologia*” lenne... Mivel a *sztrókológiának* világszerte több újságja van, úgy tűnik, hogy az agyguta kutatása önálló tudomány. A szakkifejezések magyarra fordítása általában leleplező. Így lenne a Magyar

Stroke Társaság neve Magyar Gutaités Társaság vagy Magyar Agyguta Társaság. Az pedig egyenesen sértésszámba menne, ha a divatos *nemzeti* jelzőt tennék az Agyguta Társaság elé.

Szinte észrevétlenül terjedt el az *agyi stroke* kifejezés, amely lefordítva: *agyi agygutaités*. Élvezhetjük a tautológia könnyű báját. Az *oculáris stroke* kifejezésben tettenérhető a rokonszámák heves csatlakozási kísérlete a sikeres nyelvi globalizációhoz. Korábban a retina keringészavarát az ellátó ér múlt vagy végleges emboliás elzáródásával magyarítottuk, következményét ischiemiának mondtuk, a múlt vaktság *amaurosis fugax* volt. Most az összes eredetű látásromlás *stroke*-ként röppen elő. Várom a szem vénás keringészavarainak és a látóideg gyulladásos elváltozásainak tömeges félreismerését. Javaslom, hogy ezek után az aszpirin miatt kialakult gyomorvérzést nevezzék *gastroalis stroke*-nak, az alsó végtag nagyobb ereinek elzáródását *femorális stroke*-nak, a vese embóliás eredetű infarctusát *renális stroke*-nak, a szívinfarctust *cardialis stroke*-nak, a vérző aranyeret *analís stroke*-nak. Kérem, hozzák tudomásomra, ha ezek közül valamelyiket már látták leírva!

Más vonatkozásban is találhatunk gyöngyszemeket. A *halmozott TIA* (*transient ischemic attack*) azt jelenti, hogy a betegnek ismétlődnek az átmeneti ischiemiás rohamai. Miért nem *ismétlődő*-nek nevezik, nem tudom. Talán mert nem elég drámai a kifejezés. A halmozódó mögött ugyanis a *kulminál* rejtőzik – máris ijesztőbb ebben a formában. Egy halom TIA – képzeljék el!

Orvosi nyelvünk nálam jobb értő állítja, hogy az idegen

szavak majmolását a tudás hiányossága okozza. Nem én mondom, csak idézem Tiszamarti és Vámosy (3) doktorok könyvéből: „...*a beszélő vagy író éppen a puffogó idegen szavakkal, ezeknek hiú csillogásával s a nyomukban támadó sejtelmes köddel igyekszik leplezni közölnivalójának gyarlóságát*”. Ha csak ennyi volna, nem okozna nagy bajt, hiszen nem cél a hazugság, de tesz mást is: „...*sokszor kárára van a pontosságának, fogalmi árnyalás finomságának, s homályt, félreértést okozhat*.”

A *stroke* politikai jelszóra hasonlít, hiszen tartalmának meghatározása nélkül is képes híveket toborozni. Szinte hallom a védekezést, hogy a világalalom nyelvén ennél sikeresebb szakszavak is keletkeznek, talán még nagyobb elkenéssel, és idézni fognak használatban lévő rossz szókapcsolatokat. Erre csak azt kérdezem: Ki állította, hogy azok a szócsinálók értelmesebbek mináluk? Ugye senki! Akkor törődjünk magunkkal!

Irodalom

1. Hornby AS, Gatenby EV, Wakefield H: The advanced learner's dictionary of current english. London, Oxford University Press, 1969.
2. Dorland's illustrated medical dictionary. W.B. Saunders Company. Philadelphia and London, 1965. p:1452
3. Tariska I (szerk): Öregkori Ideg- és Elmeegógyászati Kórképek. Medicina. Budapest, 1967.
4. Tiszamarti A, Vámosy Z: Orvosi nyelvünk helyes magyarsága. Eggenberger-féle könyvkereskedés, Rényi Károly, Budapest, 1943.

Javaslatok a vírusok neveinek írására és magyarítására

A közreműködőket meghívta és az anyagot összeállította Bősze Péter

Szerkesztői bevezetés

A vírusok neveit a hazai szakirodalomban megjelenő munkákban a szerzők meglehetősen sokféleképpen írják. Az egységes írásmód még csak körvonalazódni sem látszik. Ezért láttuk időszerűnek, hogy a Magyar Orvosi Nyelv című folyóirat „Szócsiszolás” rovatában a vírusok elnevezéseivel, a nevek írásával és a magyarítás lehetőségeivel foglalkozunk. Személyes megkeresés és az alábbi levél elküldésével felkértük az ország vezető szakembereit, hogy ebben a kérdésben foglaljanak állást.

Felkérő levél

Az angol szakirodalomban van valamiféle rend a vírusok elnevezése vonatkozásában. Ugyanakkor ennek teljes átvétele igen furcsán festene, ha például az általánosan ismert vírusok neveire gondolunk – „Rubella vírus” okozza a magyar a rubeolát, a „Rabies vírus” pedig a veszettséget? A sárgaláz kórokozója pedig magyarul a „Yellow fever vírus”? Nyilván ez így nem lenne jó. Így az első kérdés az, hogy mennyire, milyen mértékben-arányban célszerű átvenni az angolos vagy egyéb vírusneveket, illetve mennyire s főleg hogyan használjuk a közismert magyar megnevezéseket.

A második kérdés ugyanakkor az, hogy egy esetleg magyarosan használt vírusnév esetében milyen helyesírási elvekhez kössük magunkat. Az „influenza” egy betegség, ám az ezt okozó vírus nevéét hogyan írjuk le? Egybe? – „influenzavírus” (birtokos tömörítő összetett-szerkezet)... Esetleg külön, főnévi jelzőként tekintve az „influenza” szóra?

Mindkét esetben külön gond, hogy a fajnál magasabb rendszertani csoportok „neveit” nagybetűvel írjuk – akkor az „influenzát” az „Influenzavírus” vagy az „Influenza vírus” okozza? Fentebb a „neveit” szót sem véletlenül tettük idézőjelek közé: a névtudománnyal foglalkozók (pl. Gardiner) nagyjából egyetértenek abban, hogy a rendszertani elnevezések nem tulajdonnév-jellegűek – nem ezért írjuk őket nagybetűvel, hanem csak Linnének a nemzetiségek kiemelését célzó nyomdai megfontolásokon alapuló írásmódja miatt. Éppenséggel dönthetett volna úgy is, hogy ezt a kiemelését egy aláhúzással vagy éppen a betű vastagon szedésével teszi meg. Ez esetben a vaddisznó tudományos neve ma „sus scrofa” vagy „sus scrofa” lenne, és nem „Sus scrofa”...

Magunk gyakran abban is bizonytalanok vagyunk, hogy egy-egy vírusnév éppen egy nemzetségnek (genusnak), egy fajtának

vagy egy magasabb rendű kategóriának felel-e meg. Jó példa erre, hogy mind nemként, mind fajként „Influenza A vírus” szerepel – így, nagybetűvel az elején és a közepén (mindenféle kötőjelezés nélkül). És akkor mi a helyzet az adott esetben komoly genetikai változásra átesett járványt (spanyolnátha) elindító influenza kórokozókkal? Ez más faj tudományos szempontból, mint a nem mutáns változat? Vagy csak alfaj? Vagy még az sem? Hány százalékos genomváltozás kell ahhoz, hogy egy vírus esetében új fajról beszéljünk? Vagy egyáltalán: hogyan kell ezt a kérdést megközelíteni? Ehhez nyilván csak egy szakvirológus tudna hozzászólni.

Bonyolítja a dolgot a valóban a „nevében” nevet viselő vírusok megnevezése (az angolnak persze könnyű, csak szépen szóközzel teszegeti egymás után a szavait...): Epstein–Barr-vírus vagy Epstein–Barr vírus; Ebola-vírus vagy Ebola vírus (mert, ugye, ez egy folyó...)??

És mit kezdünk a rövidítéses neveikkel? Mikor ajánlatos és mikor nem a használatuk? A fentebbi példánál maradva: azt, hogy EBV, mindenki ismeri. Fura, mert ez magyarul rövidítés lenne, ám az angolban nem tesznek itt pontot, tehát ezt elfogadhatjuk (pontosabban: kénytelenek vagyunk elfogadni) – legalábbis formailag – betűszóznak. Toldalékolni, összetételbe vonni lehet: „EBV-vel”, „EBV-ről”, „EBV-fertőzés”. De azért sok elképesztő változatot is lehet találni a magyar nyelvű szakirodalomban: „EBV-sal” és hasonló. A legrémesebb: „EBV-vírus” – kissé tautológikus...

Visszatérő gondunk a kötőjelezések, különírások, egybeírások használata az olyan szerkezetekben, amelyek önálló megkülönböztető betűt vagy számot tartalmaznak. Ez a gond nemcsak a vírusok „neveit” kuszálja össze – gondoljunk csak a szerencsétlen interleukinokra... (Csak néhány nyomtatásban látott változat: „IL 2”, „IL2”, „IL-II”, „IL₂”, „IL-2”...) Hasonló, a mi meglátásunk szerint nem túl következetes kötőjelezést, különírást sok helyen lehet találni: „Saccharomyces cerevisiae Ty3 vírus”, „Pea enation mosaic virus-1”, „Cryphonectria parasitica mitovírus 1–NB631”, „Leishmania RNA virus 1-1” „Sulfolobus virus SSV1”

Szeretnénk, ha az ország vezető szakemberei is kifejteneék ezzel kapcsolatos véleményüket, amelyeket szintén közlünk. Reméljük, hogy egy közös álláspontot ki tudunk alakítani. Nagyon kérjük, a javaslattal összefüggő meglátásaidat, illetve az olyan nehézségeket, amelyek még eszünkbe sem jutottak, a remélhetőleg megszülető vagy már meglévő ötleteket, javaslatokat, hasznosnak tűnő

alapelveket, akárcsak egy-egy rész kérdésben hasznos szempontokat juttasd el hozzánk. Fáradozásodat, együttgondolkodásodat előre is hálásan köszönjük. (Bószé Péter és Grétsy Zsombor)

Megjegyzés

Ez a felmérés is a Magyar Orvosi Nyelv című folyóirat számára készült, ám tekintettel arra, hogy a Nőgyógyászati Onkológia olvasótáborra más és mert a vírusokkal a nőgyógyászok, daganatgyógyászok is lépten-nyomon kapcsolatba kerülnek, a szerkesztőség úgy gondolja, hogy a szakemberek gondolatai a Nőgyógyászati Onkológia olvasói számára is nagyon hasznosak.

Néhány gondolat a vírusok neveinek írásmódjáról

Ádám Éva, Nász István

Semmelweis Egyetem, Mikrobiológiai Intézet, Budapest

Megjegyzéseinket elsősorban a „Magyar Orvosi Nyelv” főszerkesztőjétől és szerkesztőjétől kapott felkérő levélben felvetett kérdések alapján tesszük meg. Gondolataink csak a kérdések első megközelítését jelentik, szélesebb összefüggések tükrében vizsgálva feltehető, hogy finomítást vagy javítást igényelnek.

Az angol nyelvű szakirodalomból általánosan ismert vírusnevek egy részére van megfelelő magyar elnevezés, ezek használata javasolható, magyar nyelvű szakmai szövegekben azonban szükséges lenne a nemzetközileg elismert név zárójelben való megadása a félreértések elkerülése végett.

Néhány példa:

rabies vírus	veszettségvírus,
rubellavírus	rubeolavírus, rózsahimlővírus, rózsaláz vírusa (itt meg kell jegyezni, hogy az angol nyelvű irodalomban a rubeola néven gyakran kanyarót értenek),
morbillivírus	kanyaróvírus,
yellow fever vírus	sárgalázvírus,
mumpszvírus	mumpszvírus, vagy esetleg járványos fültőmirigy-gyulladás vírusa (ez utóbbi név hosszúsága miatt nehézkes, a mumpsz betegség pedig már közismert, ezért magyarítása nem látszik feltétlenül szükségesnek),
rabies vírus	veszettségvírus,
West-Nile vírus	nyugat-nílusi vírus,
Herpes simplex vírus	sömörvírus (bár a herpes név talán közsí- mertebb a magyarban is, mint a sömör),
Herpes zoster vírus	övsömör vírus.

Néhány más vírusnevet le lehetne magyarra fordítani, pl. murin leukemia vírus helyett egérleukémia vírus, murin mammary tumor vírus helyett egér- emlődaganat vírus, vagy felin leukemia

vírus helyett macskaleukémia vírus, de ezek esetében is gyakran használják a rövidítéseket (MLV, MMTV, FLV), ami pedig nincs összhangban a magyarított névvel (a rövidítésekre még vissza fogunk térni).

A betegségre is utaló vírusnevek esetében (influenzavírus, kanyaróvírus, stb.) javasolnánk az egy szóba írást. Több esetben azonban ezt nem lehet alkalmazni, például a különféle agyvelőgyulladásokat okozó vírusok további, az izolálás helyét megadó jelzővel is el vannak látva. Ilyenkor a megoldás, pl. californiai agyvelőgyulladás vírusa lehet, vagy a hosszabb, összetettebb neveknel, mint pl. a mumpszvírus esetében fültőmirigy-gyulladás vírusa (birtokos jelzős megoldással).

Ha a szabályos nemzetközi virológiai nevezéktant használjuk, akkor abból pontosan kiderül, hogy milyen kategóriánál járunk. A víruscsaládok nevének végződése ugyanis a -viridae szó, amely már önmagában jelzi, hogy víruscsoportról van szó, pl. Orthomyxoviridae. Ezt magyarul ki kell írni, hogy Orthomyxovírus család. Az alcsaládok végződése -virinae szó, pl. Gammaherpesvirinae: Gammaherpesvírus alcsalád.

A genusok és a specíesek nevének végződése a -vírus szó és a genus neve nagy kezdőbetűvel írandó pl. Mastadenovírus. Az egyes specíesek végződése magyarosan -vírus, pl. influenzavírus írandó, a magyar írásmód csak a hosszú í-vel írott vírus szóban különbözik. Természetesen, ha a specíesnek elkülönítő neve is van, akkor azt nagy kezdőbetűvel javasolt írni, pl. Herpes simplex vírus. Az influenzavírusnál bonyolítja a helyzetet, hogy az Orthomyxovírus családban található három genus (Influenzavírus), még további betűvel is kiegészül, utalva az azokba besorolt vírusra (pl. Influenza A-vírus genus). Bizonyos vírusoknál pedig előtagot kaptak a családba tartozó genusok, ilyenek például az Adenovírus család genusai, pl. Aviadenovírus, Mastadenovírus.

Az influenza A esetében a specíesen belül altípusokat is meg kell különböztetni, ami a vírus felületi antigénjeiben bekövetkezett nagymértékű változás következménye, amit az eredményez, hogy jól ismert gének időnként ismételtén kicserélődnek az emberi és bizonyos állati eredetű influenzavírusok között. Ezáltal csak új változatok jönnek létre, nem új fajok. Ezek az antigének a H (hemagglutinin: vörösvértestek összecsapódásáért felelős fehérje) és az N (neuraminidáz: neuraminsavat bontó enzim). Az előbbiből jelenleg 14, az utóbbiból 9 ismert (H1-14, N1-9), ezek variációival lehet pontosan jellemezni az adott altípust (pl. influenzavírus H1N1 vagy influenzavírus H3N5). Korábban használták az influenzavírus A1 (spanyolnátha kórokozója) vagy az A2 (Hong-Kong altípus) elnevezést is (a H1N1 volt az influenza A1, a H3N2 pedig az influenzavírus A2). Ezt ma már a szakirodalomban nem nagyon használják.

A nevükben „nevet viselő” vírusok esetében (pl. Epstein-Barr, vagy Mason-Pfizer) a szerzői nevek között van kötőjel, javasoljuk, hogy ehhez szintén kötőjellel csatlakozzon a vírusnév. Ugyancsak ez lenne helyes az izolálás helyére utaló vírusnevekben is (Ebola-vírus, Marburg-vírus, Hanta-vírus, Coxsackie-vírus).

Számos vírus esetében elfogadott a rövidítés, különösen, ha az adott vírusnév viszonylag hosszú. Ezért lehet használni az EBV, CMV, RSV, HPV, HTLV vagy éppen a HIV betűszókat. Ezek jó része annyira átment a gyakorlatba, hogy kénytelenek vagyunk elfogadni. Mivel azonban az utolsó „V” betű a vírus szót jelöli, úgy gondoljuk, hogy toldalékot lehet tenni hozzájuk, de annak a betűszó utolsó betűjéhez kell igazodnia, tehát semmiképpen nem EBV-sal, hanem EBV-vel (ahogy a betűszót kimondjuk, ahhoz igazodik a toldalék). Ezen betűszók esetében valóban nagyon rosszul hangzik az EBV-vírus, HIV-vírus, mert ez a vírus szó ismétlését jelenti. Még az előbbi esetében elképzelhető az, hogy EB-vírus, vagy ez áll például az RS-vírusra is, de teljesen szokatlan és kevésbé érthető lenne a CM-vírus, vagy HI-vírus használata.

Sok – a virológiával kapcsolatos – szó esetében merül fel, hogy kell-e, lehet-e magyarítani: pl. replikáció: azért használják a szaporodás szó helyett, mert a vírus speciálisan megsokszorozza magát, és talán ez fejezi ki jobban a valóságot. Citopatogén hatás: rendszeresen használják a CP hatás rövidítést, ha sejtkárosító hatást írunk, nem lehetne megfelelően rövidíteni. A rövidítéseknel ugyanis általában már szükséges, hogy a nemzetközileg elfogadott rövidítés megmaradjon, mert ellenkező esetben értelmezési zavarok keletkezhetnek. A dependens szó helyett lehetne írni, hogy függő, pl. RNS-függő DNS-polimeráz. A vírusok nevében a „humán” elnevezést nem lenne célszerű megváltoztatni, mert sok elnevezésben és rövidítésben ez így van benne (pl. HPV, HIV), természetesen szövegesen helyes, ha – ahol lehet –, emberi vírusokról írunk.

Végezetül szeretnénk megjegyezni, hogy örömmel vettük a „Magyar Orvosi Nyelv” alapító-főszerkesztőjének és szerkesztőjének felkérését, hogy a vírusok és a vírusokkal kapcsolatos fogalmak neveinek írásával kapcsolatos nehézségek és zűrzavar megoldásának elősegítése érdekében javaslatainkat, meglátásainkat juttassuk el a Szerkesztőséghez, akár csak egy-egy rész kérdésben is. Úgy véljük, hogy az ilyen jellegű munkákra feltétlenül szükség van. A virológia azonban ma már olyan óriási, sokrétű, szerteágazó és más tudományterületekkel összefonódó terület, hogy a magyar nevezéktan és írásmód kidolgozásához rendkívül sok munka, sok idő és többféle szakterületen dolgozó sok szakember együttműködésére lenne szükség és önmagában csak a virológia területén nem is lehetne megoldani, csak az egész magyar orvosi és részben a magyar biológiai nevezéktan és írásmód egészébe ágyazva. Ennek megteremtése pedig egy nagyon hosszú folyamat lehet, amely munkát csak lépésről lépésre haladva, csak a Magyar Orvosi Nyelv munkatársai, vagy szerkesztő gárdája lenne képes hosszú ideig, megfelelően aktívan tartani és összehangolni. Erre mutatnak az eddigi megjelent cikkek, írások is. Különösen hasznosnak és példamutatónak gondoljuk a Belsőszet kifejezéseinek és az Óssejtekkel és a szövettáulattal kapcsolatos kifejezések magyar megfelelőinek összeállítását Bősze Péter és Grétsy Zsombor tollából (Magyar Orvosi Nyelv, 2002/1/2). Hasonló jellegű szerencsés és szintén követésre méltó kezdeményezés V. Hajdú Piroska és Ádány Róza szer-

kesztésében megjelent „Epidemiológiai szótár” (Medicina, 2003), amely a szakterület legfontosabb angol (lényegében nemzetközi) szavait, kifejezéseit adja közre, magyar megfelelőjével együtt, a részletes magyarázatot is megadva hozzájuk.

Vírusok nevei – a zűrzavar csökkentése

Nagy Károly

Semmelweis Egyetem, Bőr- és Nemikórtani Klinika, Budapest

A vírusok neveinek a magyar általános és szakirodalomban való helyes megjelenítéséhez először tisztázni kell, milyen vírusokról is van szó. Nyilvánvaló, hogy az összes ma ismert – több ezer – vírusra vonatkozó általános érvényű szabály felállítása lehetetlen. Meg kell határozni, hogy milyen területet öleljen fel a jobbit, a magyar nyelvhez simító szándék. A „Principles of Virology” táblázata 22 víruscsoportot sorol fel: 14 RNS-tartalmú és 8 DNS-tartalmú vírust. A jelenleg hivatalos Gergely-féle mikrobiológiai tankönyvben 19 víruscsoportról olvashatunk.

A tudományos, szakmai igényű munkákban véleményem szerint meg kell tartani a latin/angolszász megnevezéseket, elnevezéseket, annál is inkább, mert az ilyen jellegű cikkekben lényeges különbséget kell tennünk vírus családok, vírus törzsek, fajok, alfajok, altípusok, variánsok között is, amelynek magyarul való körülírása olyan terjedőssé tenné a munkát, amely már az élvezhetőség és a megérthetőség rovására menne.

Véleményem szerint elsősorban az orvosi/állatorvosi területen előforduló betegségek előidézésében leggyakoribb vírusok elnevezését kellene szabályozni, természetesen nem kihagyva a – ma még nem kellően ismert – növényi vírusokat sem.

Általános szabályozónak vélem, hogy ha van egy vírusos betegségnek magyar neve, akkor a kórokozó vírus magyar elnevezését kell használni, elsősorban birtokos esetben: kanyaró – a kanyaró vírusa, influenza – az influenza vírusa, övsömör – az övsömör vírusa stb. Amikor azonban magának a vírusnak a virológiai jellegzetességeiről írunk, már bocsátkozhatunk részletekbe: pl. az influenza B vírus vagy az övsömör vírusa, a Herpes zoster. Általánosságban azonban írhatnánk úgy is, hogy a herpeszvírusok (Herpesviridae).

A vírusok egy része felfedezőiről, első kimutatójáról kapta nevét: pl. Epstein–Barr vírus, Rous-sarcoma-vírus, vagy földrajzi helyekről: Sendai vírus, ezekben az esetekben a nagybetűs kezdést a tulajdonnevek miatt meg kell tartani.

Sok nehézséget jelent a rövidítések alkalmazása: az AIDS betegségnek mára elfogadott magyar megnevezése: **emberi immungyengeség tünetegyüttes**. Amikor az e betegséget okozó vírusról beszélünk, ma még elfogadhatóbb az AIDS vírusról beszélni vagy a nemzetközileg leginkább elfogadott HIV rövidítést alkalmazni, mint EIT-vírusról írni. Nehéz lenne „magyarítani” pl. a *primate lentivirus* (PLV) elnevezést: mivel a magyarban nemigen tudunk különbséget tenni emberszabású és nem emberszabású

majmok között – ráadásul a primate kifejezés emberre is alkalmazható –, ugyanis ez nem egyszerűen majom lentivírus, és a főemlős lentivírus megfogalmazás sem pontos. Ha emberszabású majmok lentivírusáról beszélünk, akkor pedig kimarad, hogy ilyen vírusa embernek is lehet.

A rövidítések, betűszavak használatára sokszor kényelmi szempontokból kerül sor. Azonban megérthető pl. a HHV-8 rövidítés használata, mint a Kaposi-sarcomához társult humán herpesvírus minden alkalommal való kiírása. Itt figyelembe kell venni mások mellett az Orvosi Hetilap vonatkozó előírásait is, amely esetünkben a sarcoma és a herpesvírus írásmódra vonatkozik.

További kihívás az újonnan felfedezett, azonosított vírusok magyar szövegben való megjelenítése. Tudjuk, hogy az (egyik!) súlyos, heveny légúti megbetegedést egy koronavírus okozza. Most, amikor a napi sajtó tele van ezekkel a hírekkel, magának a megbetegedésnek is többféle változata létezik: atípusos tüdőgyulladás, SARS, sőt (hibásan) A típusos tüdőgyulladásról is írtak. Véleményem szerint elfogadható lenne koronavírus-tüdőgyulladásról beszélni.

Általában javasolnám, hogy a legegyszerűbb írásmódot kövessük. Ha csak lehetséges, ne használjunk kötőjeles formákat. Természetesen ez rövidítések toldalékainál szinte elkerülhetetlen (mint pl. RSV-vel).

A túlzott magyarításnak azonban nem látom sok értelmét, mert úgy járhatunk, mint az a XVIII. században a betegségek magyar megnevezését feltűntető könyv számos fejezete: többek között a Nádrapogátsáról ír, s ma már bizony nemigen tudjuk mit takar e megnevezés. „A NÁDRAPGÁTSÁRÓL. Nádrapogátsának az a fpongyiás teft nevezetik, a’ mellyik a’ terhes nádrának fenekéhez ragad.” Ez a méhlepény.

Válaszlevél

Ongrádi József

Semmelweis Egyetem, Bőr- és Nemikórtani Klinika, Budapest

... Köszönöm szíves felkérésedet, hogy a vírusok és beosztásuk rendszertani csoportjainak magyar elnevezéséről alkossunk egyetemes véleményt. A jelenlegi helyzet elég tarka, mert számos vírusnak van magyar neve (többnyire felfedezésének idejéből) (pl. veszettség vírusa), más vírusokat latin-görög elnevezésük szerint ismerünk (pl. herpesvírus), több vírust angol vagy más nyelven adott névén hívunk (pl. respiratory syncycial vírus), szerzői neveken (pl. Epstein–Barr-vírus), földrajzi néven (pl. Marburg-vírus) tartunk nyilván vagy egy víruscsoport tagjaként számokkal (humán herpesvírus 4) vagy betűkkel (pl. hepatitis-A-vírus) határozzuk meg. Ismertek vírusnevek mozaikszóként is (pl. ECHO-vírus). Számos további változat ismert. A felvetett nehézség nemcsak a magyar nyelvben létezik, hanem más nyelvekben is. A vírusok rendszertani csoportjait ma már pontosan meghatá-

rozott neveken ismerjük, amelyek valamennyi nyelvben gyakorlatilag azonosak. Éppen ezért ez utóbbiak magyar nyelven történő megnevezése szokatlan lenne, s valójában nincs is szükség mesterséges elnevezéseket kitalálni. A vírusok nevének helyesírásában pedig követni kell az általános nyelvtani szabályokat. Ennél fontosabb azonban, hogy a vírusok magyar neveit használjuk. Számos jó nevet sajnos már elfelejtettünk: pl. a bárányhimlő és övsömör vírusa szinte mindenütt mint varicella-zoster vírus szerepel, ráadásul olaszosan cs-vel ejtve. Ha van vagy volt egy vírusnak magyar elnevezése, ezt kell használnunk. Ha az okozott betegségnek van magyar neve, erről könnyen elnevezhetjük magyar nyelven a kórokozót: spanyolnátha vírusa lehet a most influenzavírus néven ismert kórokozó, hepatitis A-vírus pedig a fertőző májgyulladás A-típusú vírusa. Ha a betegségnek sincs közismert magyar megnevezése, először ezt kellene megalkotnunk. Körülményes leírások helyett egyszerű, rövid, de találó szavakra volna szükség, amint más területeken ilyen szavakat a nyelvújítás korában alkottak.

A régi magyar nevek felelevenítése, új nevek alkotása és a megfelelő helyesírással történő közlés azon szakemberek erkölcsi kötelessége lenne, akik ezen a területen dolgoznak, tankönyveket és közleményeket jelentetnek meg. Sajnos, ma már körülményesebb egy magyar nyelvű cikk szabatos megírása, mint pl. egy angol nyelvűé, éppen a megfelelő, közismert és általánosan használt szakkifejezések hiánya miatt. Nem beszélve arról, hogy a magyar nyelvű közlemények gyakorlatilag nem használhatók fel a tudományos teljesítmény értékelésénél – ezért gyakorlatilag készítésük hátrányosnak számítható a szerzőre nézve. Az „okos” szakemberek nem közölnek magyarul. Mint a Gergely L. szerkesztésében megjelent Orvosi mikrobiológia (Semmelweis Kiadó, Budapest, 1999) egyetemi tankönyv virológiai fejezetében is jól látható, a tankönyv- és közleményírók egy része nem veszi a fáradságot, hogy magyar nyelvű szavakat, kifejezéseket használjon, szívesebben szerepeltetik a vírusok idegen nevét, s még jó, ha zárójelben szerepel a vírus magyar elnevezése. A tanulók és olvasók ezért az első helyen szereplő nevet fogják inkább megtanulni és használni, elszűrőkíve ezzel a szaknyelvet. Emellett a vírusokkal kapcsolatos jelenségek leírásában sokszor lehet idézőjel nélkül vagy idézőjelbe tett angol szavakat és kifejezéseket olvasni magyar mondatok közepén. Ez a zagyva leírás inkább azt érzékelteti, hogy a szerző nem képes anyanyelvén kifejezni magát, és nem is törekszik arra, magyarán beszédhibás. Az olvasó arra is gondol, hogy egy értelmiségi nemcsak a szakmát ismeri és műveli magas fokon, hanem az új jelenségekre, adatokra, itt pl. a vírusok elnevezésére megfelelő anyanyelvi kifejezéseket használ, alkot és erre megtanítja az olvasót. Ha ezt elmulasztja, inkább betanított munkásnak tekintendő, mintsem „alkotó” értelmiséginek. Sajnálatos, hogy a helyesírás szabályait sem a szerzők, sem a lektorok, sem a kiadók nem veszik komolyan, ezért fordulhat elő, hogy ugyanazon közleményben ugyanannak a névnek vagy fogalomnak a leírása akár három-négy változatban is szerepelhet.

Érdemes lenne egy olyan társadalmi bizottságot felállítani, talán a Magyar Tudományos Akadémia felkérésére, amelyben az egyes vírusokkal foglalkozó szakemberek módszeresen áttekintenék a magyar elnevezések lehetőségeit. Nemcsak az emberi kórokozókét, hanem az állatokét és növényekét is. Remélhetőleg a jelenlegi gondolatszegény álnemzetközi megnevezések helyett szépen csengő, találó, egyedi, szellemes vírusnevekkel fogunk találkozni. Nem lesz baj, ha nem mindegyik javaslat gyökeresedik meg, más szerzők később még találhatóbb neveket adományozhatnak ezen kórokozóknak: mint egy szellemi tornát vagy játékot kellene felfogni eme tevékenységet.

Válaszlevél

Rusvai Miklós

Állatorvostudományi Egyetem, Budapest

... gondolatok az általad felvetett ötletekhez:

1. Azoknál a betegségeknél, amelyeknek van magyar nevük (pl. himlő) vagy meghonosodott idegen eredetű magyar nevük (te a rubeólát és az influenzát említéd), én ezt használnám. Tehát himlővírus, influenzavírus, mumpszvírus, sárgalázvírus. Egybeírva (bírtokos tömörítő összetettség-szerkezet), ha a szótagszám megengedi. Mintegy az állatnevek esetében meghonosodott szabályt követve, hiszen ma már senki nem ír kangaroo-ugrást, girafe-ketrecet vagy elephant-ormányt, holott ezek a nevek is nyilvánvalóan idegen eredetűek, és eredetileg más helyesírással írták őket. Nem kínlódnék ezek erőszakos magyarításával sem, hiszen az előbbi példánál maradv a nyakorján sem honosodott meg a zsiráf helyett. Ez tehát a nevek egy részénél működne. Az egyértelműség kedvéért (a Linné-féle nómenklatúra mintájára) szükség esetén a jelenleg (tetszik, nem tetszik) a latin helyett a virológiában elfogadott angol névvel egyértelműsíténém az elnevezést. Tehát például: szopornycavírus (Canine Distemper Virus, CDV), ugyanúgy, mint pl. mézelő méh (*Apis mellifera* L.). Nagybetűvel vagy kisbetűvel? Talán inkább naggyal, de minden szót, mint az előbbi példám mutatja. (Ez szakmai sovinizmus: legyen a vírustaxonómia nagyratörőbb, mint a zootaxonómia!)

2. Ugyanezen az alapon a magyar vagy meghonosodott magyar névvel nem rendelkező vírusoknál viszont, ugyancsak az állattan mintájára meghagynám az eredeti nevet (nincs magyar megfelelője a következő állatneveknek: jaguarundi, babirusa, lovebird, bandicoot stb. Az állattan esetében persze nehéz hárt vonni, mert a piranha máris magyar lesz, ha pirányának írjuk, és a flamingo is elég, ha egy ékezetet kap, máris honosítottuk. A vírusok esetében meghagynám az eredeti írásmódot: külön írva, és a vírus hosszú í-vel, tehát pl. Getah vírus, SARS-vírus. Van ahol sokkal egyszerűbb, és van ahol bonyolultabb a helyzet, főleg azért, mert az egyszerűsége törekvő szakmai szleng nem tűri a hosszú neveket – ha nincs magyar név, rövidítést alkalmaz. Ilyen például most a SARS-vírus (ami magyarosan

ejtve elég furán hangzik), de állatorvosi példánál maradv a borjak vírusos hasmenését okozó vírust (milyen szép hosszú összetétel!) mindenki csak VD-vírusként emlegeti (Viral Diarrhea Virus, VDV), sőt a magyar gyártmányú vakcina gyártmány-neve is Védévac.

3. Hogy a vírusnév fajt, nemzetséget, víruscsoportot (clustert) jelöl-e, és hol a határ ezek között, ebbe talán ne menjünk bele, mert nemhogy a virológiában, hanem az erre szakosodott vírustaxonómusok között sincs összhang e tekintetben. A zoológiában persze könnyű eldönteni, hogy szaporodóképes utódot képesek-e létrehozni olyan látszólag igen különböző állatok, mint a bernáthegeyi és a palotapincsi. Ha igen, akkor egy fajba tartoznak, ha nem, akkor nem. A vírusoknál ez az elv nem működik, marad a genomhomológia, szerológiai reakciók azonossága stb. A fajnak megfelelő rendszertani alapegységbe sorolás (régén ilyen volt a szerotípus) egyre kevésbé működik.

4. A névben nevet viselő vírusokra sok példa van. Állatorvosi példánál maradv jelenleg elfogadott a Marek-vírus, Aujeszky-vírus, Derzsy-vírus elnevezés (van Przewalsky-ló és Csapody-sáfrány is). A West Nile vírus magyar neve nyugat-nílusi lőencephalitis vírus – ez már kevésbé működőképes. Az Ebola-vírus és a Hantaan-vírus megoldás nekem nem ellenszenves és ha van pannon gyík meg dunakavics (cukorka!) meg tiszavirág (rovar!) akkor miért ne? Persze a nevekhez hozzábiggyeszthetünk egy-egy -i betűt és kisbetűvel írva legalább annyira magyaros lesz, mint a korábban emlegetett pirány (piraya, piranha, piraña?). Tehát így lehetne vírusnevet képezni folyónévből: pl. ebolai vírus, hantáni vírus, nyugat-nílusi vírus (lásd: dunai kölönte, nílusi krokodilus), városnévből: akabanei vírus, nairobi vírus stb.

5. A rövidítéses nevek toldalékolását mindenképpen a vírust kiírva, vagy meghagyva és a rövidítést betűszóként kezelve tartanám jónak. A korábbi példánál maradv a VD-vírussal (semmiképpen nem VDV-vírussal!), EB-vírussal vagy VDV-vel, EBV-vel.

6. A kötőjelezés könnyebb eset, mert „csak” elhatározás és azután megszokás kérdése. A határozatlanság és a többféle írásmód a szabályozatlanságból és nem a megfelelő elnevezések hiányából fakad – sokszor az éppen aktuális „divatot” követi.

A fentiekben leírt gondolatok azt mutatják, hogy én is csak a jelenlegi nevek alkalmazhatatlanságának felismeréséig jutottam el, de általánosan elfogadható és használható megoldást nemigen tudok ajánlani...

Gondolatok, javaslatok a vírusok egységes írásmódjára

Szűcs György

Állami Népegészségügyi és Tisztai Szolgálat, Pécs

Megjegyzés a szerkesztőnek

... Kérlek, nézd meg a csatolt oldalakon leírt gondolataimat. Természetesen, rengeteg kérdés maradt még bennem. A vírusok ne-

vezéktana, főleg ha az egész élővilágra vetítjük, alig fogható át. Talán jó volna az „elfogadott” magyar vírusneveket valami írásmódmutató jegyzékben megadni, ahol nemcsak az emberi megbetegedést okozó vírusok és megbetegedések, hanem az állatorvosi és a mezőgazdasági területen előfordulók is szerepelhetnének. Köszönöm ismételtlen a megtisztelő felkérést, és kíváncsian várom, hogy megtudjam kollégáim gondolatait is. Köszönöm azt is, hogy a mindnyájunk számára problémákat hordozó kérdést felvetettétek.

Bevezetés

A vírusoknak napjainkban nemzetközi szinten általánosan elfogadott rendszerezése nemcsak egy használt, hanem mindeddig használhatónak is bizonyult rendszere. A Nemzetközi Vírus Nomenklatúra Bizottság (International Committee for Taxonomy of Viruses; ICTV) alábbi megfogalmazásait és ajánlásait nem volna célszerű elvetni, amikor a vírusok „magyar” elnevezésére és írásmódjára teszünk javaslatot.

Taxanómia

A vírusok rendszertana a vírusok neveit igyekszik valamilyen, a vírusra jellemző tulajdonsághoz kötni, de valójában egy mesterseges hierarchiát tükröző rendszer, amelyben a „rend” a legmagasabb kategória, amelyet a „család”, az „alcsalád”, a „nemzettség” és a „faj” követ. Az ennél alacsonyabb hierarchia szintek, mint az „alfaj”, a „törzs”, a „variáns”, stb. meghatározását már nemzetközi szakcsoportok és törzsgyűjtemények képviselői fogalmazzák meg.

Napjainkig összesen egy „rend”-et fogadott el az ICTV. A „rend” jelölése a névhez kapcsolt „-virales” toldalékkal történik (*Mononegavirales*). A vírus család elnevezésénél a névhez „-viridae” és az alcsalád esetében a névhez „-virinae” toldalék kerül. A nemzettség megnevezésében a „-vírus” toldalék szerepel. A faj meghatározása a legnehezebb. Ezért az ICTV 1991-ben a következő meghatározást fogadta el erre a taxonómiai kategóriára: „A vírusfaj a vírusok sokjellemezős osztálya, amelyet azonos eredetű és saját ökológiai helyet elfoglaló vírusok alkotnak”. Még így sincs egyértelműen megjelenő jelölés, mert egyrészt a fajt a „vírus” megjelölés jelölheti, de más esetekben a „vírus” jobban megfelel az alfaj, a törzs vagy éppen a variáns jelölésére.

Nemzetközi megegyezés szerint a (rend-), család-, alcsalád- és nemzetségnéveket nagybetűvel kezdjük és dőltbetűvel (kurzív, „italic”) írjuk. A nemzettség nevében a „vírus” szó a szótóval egybeírandó (pl. *Morbillivírus* nemzettség). A fajra utaló elnevezés viszont kisbetűvel kell írni, kivéve, ha helynévből, személynévből vagy egy gazdaszervezet, család vagy nemzettség nevéből ered, és sohasem írandó dőltbetűvel. Javasolt, hogy a „család”, „alcsalád”, „nemzettség” stb. kiírásra kerüljön a taxonómiai név után; pl. *Paramyxoviridae* család, *Morbillivírus* nemzettség stb., és minden esetben a „vírus” hosszú „i”-vel szerepeljen akár önmagában, akár szóösszetételben a magyar nyelvű leírásokban. (Évekkel ezelőtt a kettős latin elnevezések a vírusok nevezéktanában elvetésre kerültek. Például a korábbi megnevezések, mint a *Flavivirus fabricis* vagy *Herpesvirus varicellae* már nem használatosak.)

A jelenlegi taxonómiai megnevezések a következőképpen írhatók:

1. *Poxviridae* család, *Chordopoxvirinae* alcsalád, *Orthopoxvirus* nemzettség, vaccinia vírus (Utóbbi lehet faj, törzs, vagy éppen variáns, ami kiírandó, vagy kiegészítő jelölésekkel egyértelműsítendő.)
2. *Herpesviridae* család, *Alphaherpesvirinae* alcsalád, *Simplexvirus* nemzettség, humán herpes vírus 2 (herpes simplex vírus 2). A típus megjelölésére a „vírus” utáni szám önmagában (és kötőjel nélkül) szerepelhet, vagy „2-es típusú herpes simplex vírus” írásmód javasolható.
3. *Picornaviridae* család, *Enterovirus* nemzettség, poliovírus 1 (vagy: 1-es típusú poliovírus).
4. *Mononegavirales* rend, *Rhabdoviridae* család, *Lyssavirus* nemzettség, rabies vírus.
5. *Bunyaviridae* család, *Tospovirus* nemzettség, „paradicsom foltos rothadás vírus”. Úgy gondolom, hogy a növények és az állatok (baktériumok, gombák, ízeltlábúak stb.) vírusaival foglalkozók tehetnek itt javaslatokat. Ami nekik már egyértelműen és magyarisított formában elfogadott, a más szakterületek képviselői számára még sokszor „először hallott” elnevezés.
6. *Bromoviridae* család, *Bromovirus* nemzettség, rozsnok (*Bromus*) mozaik vírus. (A magyar név után zárójelbe tett latin elnevezés pontosítja a növény nevét.)
7. *Sobemovirus* nemzettség
8. *Totiviridae* család, *Totivirus* nemzettség, *Saccharomyces cerevisiae* vírus L-A (Ezeket a vírusneveket nem javaslom „átírni”, mivel szinte kizárólag a szakterület számára írt közleményekben szerepelnek.)
9. *Tectiviridae* család, *Tectivirus* nemzettség, enterobacteria fág PRD1. (A „phage” természetesen „fág”-nak írandó, és kötőjel nélkül, szóközzel kapcsolódik hozzá a kiegészítő jelzés.)
10. *Plasmaviridae* család, *Plasmavirus* nemzettség, *Achoplasma* fág L2

Köznyelvi használatban viszont a vírus „család”, „alcsalád”, „nemzettség” és „faj” nevek kisbetűvel és nem dőlt betűtípussal írandók: pl. picornavírus család, enterovírus nemzettség.

Ha nincs kiegészítő utalás, hogy milyen taxonómiai szintű az elnevezés, nehéz azt a névből egyszerűen megmondani. A köznyelvi „paramyxovírus” egyrészt utalhat a *Paramyxoviridae* családra, a *Paramyxovirus* nemzetségre vagy a *Paramyxovirus* nemzettség egyik fajára, pl. a humán paramyxovírusok egyik törzsére, típusára. Ugyan már történt javaslat, hogy ugyanaz a taxonómiai szótó ne lehessen a különböző hierarchia szinteken, de eddig még nincs egyetértés.

Ezért jelenleg, amikor pl. a „humán parainfluenza vírus 1” taxonómiai helyére utalunk a következő írásmód javasolható: „a humán parainfluenza vírus a paramyxovírus nemzettség egyik tagja” vagy „a *Paramyxoviridae* családba, a *Paramyxovirus* nemzetségbe tartozó 1-es típusú humán parainfluenza vírus”. (Az alcsaládra vagy a rendre nem kell utalni.)

Kisbetű – nagybetű

A fenti taxonómiai leírásban adtam útmutatást erre a kérdésre. Nagybetűvel kezdve írandó a „rend”, a „család”, az „alcsalád” és a „nemzetség” név (és az egész név kurzív, dőlt betűtípussal vagy kézírásban, gépelésnél aláhúzva). Kisbetűvel kezdjük, és nem dőlt betűvel írjuk az alacsonyabb taxonómiai szinteket jelölő vírus neveket („faj”, „törzs”, „variáns” stb.) Itt kivétel – nagybetűvel kezdjük – a helynevekre, személynevekre, család vagy nemzetség nevekre utaló elnevezéseket!

Egybeírás – különírás

A „vírus” szót önmagában és összetételekben magyar nyelvű szövegkörnyezetben mindig hosszú „f” betűvel írjuk. A „vírus” tagot a köznyelvi írásmódban egybeírjuk a „rend”, „család”, „alcsalád” és „nemzetség” nevekkal, ahol ilyenkor kisbetűvel kezdjük az elnevezést (pl. paramyxovírus alcsalád, enterovírus nemzetség. Az „influenzavírus” taxonómiai helyre utaló kiegészítés nélkül és kisbetűvel kezdve, mindig fajra, törzsre, változatra utaló írásmód. Gondot okoz a nemzetségnél alacsonyabb hierarchiájú elnevezésekben a „vírus” utótag írásmódja. Jelenleg a „hagyomány” érvényesül. Jó lenne, ha ezen a szinten a „vírust” külön írnánk (vagy esetleg szótagszámhoz kötnénk a különírást?).

A kapott példában pl. az „influenza vírus” – külön írva – az adott megbetegedést okozó törzsre, az „influenzavírus A vagy B” – egybeírva – pedig nemzetségre utal; más írással: *Influenzavírus A és/vagy B*).

Kötőjel

A fenti példákból következik, hogy kötőjelet a tőszó és a „vírus” szó között nem használunk. Tehát: Epstein–Barr-vírus; Ebola vírus, hepatitis C vírus stb. Viszont a rövidített (betűszó) nevekben a kiegészítő jelöléseket kötőjellel írjuk, pl. humán coxsackie vírus A1, CV-A1 vagy humán koronavírus /koronavírus?/ 229E, HCV-229E. Ugyancsak kötőjellel csatoljuk a toldalékokat ügyelve, hogy a betűszóra „illesszünk”: pl. HPV-vel, HPV-ben, HPV-fertőzés. Ilyenkor a kiejtésben „há-pé-vé”-t mondunk és soha nem „HPV-vírus”-t, „HPV-vírussal” stb.! Jó lenne ugyanakkor a „vírusfertőzés”, „vírusjárvány” jelzős összetételekben az egybeírást követni. Három vagy több tagú összetételben pedig a kötőjeles írásmód javasolható: pl. poliovírus-járvány, calicivirus-fertőzés.

Rövidítéses nevek

Csak azután használhatjuk őket, amikor az adott vírus első említésekor annak pontos teljes nevét leírtuk, és zárójelben a rövidített nevet – pontok nélkül – közvetlenül a teljes név után feltüntettük: pl. Epstein–Barr vírus (EBV). Ez azért is szükséges, mert pl. az RSV egyaránt jelentheti az „óriássejtes légúti vírust (Respiratory syncytial vírus) vagy éppen a Rous szarkóma (sarcoma) vírust. Javaslatom szerint az egyes vírustörzsek, vírustípusok, vírusvariánsok jelölésére használt szám- és betűjelek kötőjel nélkül írandók a „vírus” szó/szótó után. A jelzéseken belüli kötőjelek használata pedig a nemzetközileg elfogadott ICTV ajánlásán kell, hogy nyugodjon. (pl. herpes simplex vírus 1, vagy California encephalitis vírus BFS-283).

Magyarul vagy a nemzetközileg elfogadott írásmóddal

Számomra a legtöbb esetben az orvosi szakszövegben csak a nemzetközileg elfogadott írásmód (zárójelben esetleg a köznyelvben már meghonosodott magyar megnevezés feltüntetésével) tűnik a legelfogadhatóbbnak. Természetesen, nyelvtanunk tele van kivételekkel. A rubeola, a sárgaláz, a himlő, a kanyaró, influenza, veszettség, herpesz stb. – elsősorban mint megbetegedések – a kivételekhez tartoznak. A herpes vírust viszont „s”-sel és nem „sz”-szel írnám. A cytomegalovírus (CMV) esetében az „óriássejtes vírus” (esetleg magyar elnevezésében kötőjellel írva: „óriássejtes vírus”) már sokkal kevésbé közismert. Nem volna szerencsés a rotavírust „kerékvírussnak”, az astrovírust „csillagvírusnak” hívni, bármennyire is könnyen „magyarosíthatók” ezek a nevek. Vegyük napjaink példáját: mindenki számára a „SARS vírus” a média közvetítésével egy járványhoz, klinikai tünetekhez jól köthető új kórokozó. A „SARS-coronavírus” már kevésbé és a „súlyos akut légúti szindróma vírus” a legkevésbé.

Szerkesztőségi zárógondolatok

A vírusnevek írásmódjával kapcsolatos gondolatokhoz kiegészítő szerkesztőségi állásfoglalást nem teszünk. Úgy gondoljuk, hogy a fentiekben közölt vélemények egyértelműen rávilágítanak arra, hogy még hosszú az út, sok a teendő, és talán nem túlzás azt mondani, hogy a szakemberek és nyelvészek országos szintű, szervezett összefogására van szükség egy egységes rendszer kidolgozásához. Tisztelettel kérjük az olvasókat, szakembereket, hogy írják meg véleményüket, amelyet örömmel közreadunk.

Minek nevezelek?...

Hogyan lehet Petőfi talán legszebb szerelmes versének címe egy szaknyelvi kérdést feszegető írás címe is egyúttal? A vers egy részletét – talán profán módon, s ezért elnézést is kérek – segítségül hívva könnyen felelhetek az előbbi kérdésre! Íme: „Bámulva nézik szemeim, / Miként ha most látnák először...”, hogy a különféle gyógyszerek, hatóanyagok és vegyületek neveinek írásában milyen hihetetlen zűrzavar, káosz uralkodik a magyar orvosi szaknyelvben... Üssünk föl egy egyetemi tankönyvet, pilantsunk bele egy-egy szaklapba, vagy vegyük akár kézbe a nagy kompendiumot: nem egyszerűen csak összevisszaságot tapasztalhatunk, hanem sokszor – és ez már komoly probléma – olyan írásformákba is beleütközhetünk, amelyek már a gyors, világos megértésben is zavart okozhatnak.

Most megpróbálom a gyógyszer- és hatóanyagnevekkel kapcsolatos legalapvetőbb kérdéseket tisztázni. Tekintve azonban, hogy „valódi” gyógyszernevet nem használhatok, s ráadásul valószínű (bár ez, sajnos, egyáltalán nem biztos), hogy az összes fölvetődő nehézséget sem tudnám egyazon készítményen bemutatni, ezért magam találtam ki egy „gyógyszert”. Ennek segítségével fogom áttekinteni a kérdéskört.

Az én gyógyszerem tehát legyen Mycridonon®: mint az a felső indexálásból látható, még „le is védtem” a nevet... Mivel itt valóban névről van szó, ezért természetesen a Mycridonon nagybetűvel írandó. Gyógyszerem nevének toldalékolását, szóösszetételbe vonását részletesen nem elemzem, bár ennek is megvan a sajátos szabályai és íráshasználati szokásai, hagyományai.

Nos, az ember persze arra is kíváncsi, hogy mi van a készítményben. Elárulom gyógyszeremről, hogy abban Mycride vagy mycride található – attól függően, hogy melyik szakkönyvben búvárkodtunk. A helyes leírás a kisbetűs mycride. Ahol nagybetűvel szerepel, ott ennek az az oka, hogy az adott könyv szerkesztési-tördelési szokásai kívánják a nagybetűs megjelenítést (pl. ilyen a Gyógyszer kompendium). Magát, ezt az utóbbi hatóanyag-név-formát „nemzetközi szabad név” megjelöléssel illetik. A dolog lényege, hogy a WHO több fontos nyelven (pl.: angolul, spanyolul, kínaiul stb.) is pontosan rögzíti a nemzetközi szabad név szabályos leírását – magától értetődően más és más formában. (A magyar nem tartozik ezen nyelvek közé, ahogy számomra meglepő módon a német sem). Mi a gyakorlatban elsősorban az angol szakirodalommal találkozunk, onnan merítjük ismereteink túlnyomó részét. Ezért érthető, hogy szinte kizárólag az angol nemzetközi szabad neveket ismerjük. Ugyanakkor tény az is, hogy magyar szövegkörnyezetben például az egyébként oly gyakori, angolos „e” végződést nem írjuk ki. Ez afféle magyaros ha-

gyománnyá, szokássá vált, amelyet jórészt be is tartanak az igényesebb szerkesztőségek, lektorok, cikkírók.

No de milyen alapon? – kérdezhetné bárki. A válasz egyszerű: azért, mert – már utaltam rá – a WHO semmiféle, ránk nézve kötelező utasítást nem adott ez ügyben. Mi úgy írhatjuk tehát a szabad neveket, ahogy az nekünk tetszik: nyilván magyarosan! (Gondoljunk bele: mennyi bosszúságot okozhat a fentebb említett szóvégi „e” mondjuk toldalékoláskor: mycride-del...) Ezeket az átirát formákat nyugodtan hívhatjuk „magyaros írású, nemzetközi eredetű szabad nevek”-nek. Valójában persze érdemes az eredeti angol szabad neveket is ismerni: könnyebb lehet velük a szakirodalomban tájékozódni vagy az világhálón keresgélni.

Am az előzőekből következik még egy nagyon fontos dolog. Ha egyszer módunkban áll magyarosan írni a hatóanyagneveket, hát írjuk is úgy! Ezt nem hasra ütésre javaslom, hanem annak alapján, hogy magukban a gyógyszerleírásokban (amelyek elején természetesen ott az angolos nemzetközi szabad név) amúgy is sokszor találkozunk a hatóanyag nevének fonetikus magyaros leírásával. Példagyógyszerem esetében ez „mikrid” hatóanyag-név lesz. Magyaros, megjegyezhető, jól használható és ami a lényeg: ha ezt a fonetizálási elvet követjük, akkor a tankönyvekbeni, szaklapokbeli hatóanyag-elnevezések egységesek, következetesek, áttekinthetőek lesznek. Így következetes és egyszerű nevezéktant, nomenklatúrárendszer alakíthatunk ki, mindannyiunk hasznára. Egy dologra viszont hangsúlyosan fölhívom a figyelmet. A hatóanyag-név „magyarítása” szigorúan következetes legyen! Ennek az a célja, hogy ne szülessenek amolyan torz, zavaros, párhuzamosan élő, un. hibridszavak. Tehát az én hatóanyagom „mikrid” és semmiképpen sem „mycrid”, „mycride”, „mykrid” vagy „mykride”. Egyébként ez az idegenszavak átírásának legfőbb helyesírási alapelve, ugyanakkor nagyon gyakori hibaforrás az orvosi-természettudományos szaknyelvben.

Tulajdonképpen ezeket a magyarul írt hatóanyagneveket – és ez a gondolat talán megkönnyíti az elfogadásukat is – egyszerűen kémiai triviális neveknek tekinthetjük. A lényeg: a szabályos, szerkezetet is tükröző, de bonyolult kémiai név helyett egy egyszerű magyar szót használunk a vegyület nevéként. Én például sosem fogyasztok hidroxietánt, csak alkoholt – ez egyébként arab eredetű magyar szó –, és nem mondanám a világért sem, hogy 2,4,6-trinitro-benzol, ahelyett, hogy pikrinsav! (Mellesleg absztinens vagyok, így nemcsak a hidroxietánról, de még az alkoholoról is folyton lemaradok...) E példák tükrében talán elfogadhatóbb, tisztább a hatóanyagnevek kiejtés szerinti írásának alapelve mint helyes megközelítés.

Gyógyszeremnek, a Mycridononnak a hatóanyagát még egy latinos, ún. gyógyszerkönyvi névvel is ellátják. Esetünkben ez a következő: mycridum chloratum. A szakkönyvekben ez a hagyományosabb, latinos elnevezés szerepel a „Hatóanyaga” rubrikában.

Úgy vélem, a sokszor zavarba ejtő kérdéskört alapelveiben tisztáztuk. Mindehhez csak pár, típushibákkal kapcsolatos megjegyzést fűznék, nagyon tömören. A „xilitol” és a „mannitol” angol. Magyarul „xilit”-ről és „mannit”-ről beszélhetünk csak. A „koleszterol” használata pedig nagyon durva „nyelvi angolkör”: magyarul koleszterin a vegyület becsületes triviális neve! Utolsóként jegyezzük meg a következőt. Az Aspirin védett gyógyszernev, így írandó, nagy „A”-val, utána „s”-sel. Viszont az „aszpirin” mára már magyar közszóvá vált: e formában szerepel a Magyar helyesírási szótárban is, tehát bárki, bárhol leírhatja így, hasonlóan például a „mirelit” vagy a „teflon” szavakhoz, amelyek alapvetően szintén védett cég-, illetve márkanévek, csak teljességgel elmagyarosodtak, beépültek magyar szóincsünkbe.

Bízva abban, hogy a gyógyszer-, hatóanyag- és vegyületnevek írásával összefüggő zavar rendezéséhez egy kicsit hozzájárulhatok, kérem, gondolják át a fentebbi eszmefuttatásokat!

Dr. Bula Zoltán válasza

Örömmel olvastam Grétsy Zsombornak a gyógyszer- és hatóanyagnevek használatát feszegető írását. A gyógyszerek megnevezése valóban nehézségeket okoz az orvosi szakirodalomban, ezért érdemes egyszerűsíteni a gyakorlatunkat.

A cikk olvasása közben előbb mély egyetértésemet fogalmaztam meg, majd egyre inkább berzenkedni kezdtem a túlzott magyarítás mellett megfogalmazott érvek ellen. Nagyon szimpatikus ugyanis az elv, hogy könnyítsük meg a saját dolgunkat (és a szakirodalmat olvasó kollégákét), ha már nem kötik meg a ke-

zünket nemzetközi szabályok, de azt javaslom, hogy ne vigyük túlzásba a nevek megváltoztatását (magyarítását, ha úgy tetszik).

Javaslatomat gyakorlati szempontok alapján teszem. A gyakorló orvoskollégák naponta írják fel a gyógyszereket a gyári nevet használva, ezt tehát kénytelenek megtanulni. Nehezebb (és látszólag felesleges) memorizálási feladat a gyári név és a hatóanyag nemzetközi nevének összekapcsolása, de egyes gyógyszer-csoportokban a készítmények közötti árkülönbségek miatt ez beépül a napi gyakorlatba. Receptre ma még nem írunk hatóanyagot (lehetséges, hogy hamarosan kénytelenek lesznek), de ha erre lenne szükség, akkor a gyógyszerkönyvi (latin) formát kellene használni. A szakcikkekben a nemzetközi ajánlások miatt kizárólag a nemzetközi hatóanyagnevet használhatjuk, hogy a közlemény ne váljon reklámmá a gyári név használata miatt. (Nagyon egyetértek a jelenlegi szerkesztői gyakorlattal, amely szerint a könnyebb todalékolhatóság érdekében elhagyjuk az e betűt a nemzetközi név végéről.)

És most jön a berzenkedés: miért tanuljunk meg még egy további írásmódot vagy netán nevet? Az alkohol és a pikrinsav kiváló példák arra, hogyan adtak eleink fantáziánevét egyes vegyületeknek, anyagoknak, de a magyar kiejtés elbizonytalanítja az orvost: ezt most hogyan is kell helyesen írni?

Javaslatom tehát az, hogy alapvetően két módon jegyezzük meg a gyógyszerek nevét: az egyik a gyári név, amely a receptre kerül, a másik a nemzetközi név (e betű nélkül, de egyébként angolosan), ez használható cikkíráshoz, irodalomkutatáshoz (és ebből mechanikusan képezhető a gyógyszerkönyvi név).

Javaslatom kizárólag gyógyszernevekre vonatkozik, de hát a xilit, a koleszterin nem is tartozik a tárgykörbe. Fontos kapcsolódó kérdés azonban a gyógyszer-csoportok nevének írásmódja. A biszfoszfonátok, sztatínok, béta-blokkolók, nitrátok név az eredeti vegyületek nevéből vagy annak egy részéből származik, mégis azt javaslom, írjuk ezeket magyarul.

A magyar szakírók nagygyűléséről – kicsit személyesen

2003 áprilisának 5-én a Magyar Tudományos Akadémia Képtermeében egy komoly találkozóra került sor, „A szaknyelvek helyzete 2003-ban: a legsürgetőbb teendők” címmel – köszönhetően Prof. dr. Bősze Péter lehetetlent nem ismerő, elszánt szervezőmunkájának.

Hangsúlyoznom kell, a következő pár sorban főként néhány általánosabb, ám annál fontosabb gondolatra szeretném a figyelmet főlhívni, tehát nem szándékozom valamiféle egyszerű „konferencia-összefoglalóval” fárasztani a kedves olvasókat – noha óhatatlanul ilyen jellegű tényeket is papírra kell vetni egy rendezvény kapcsán.

Nos, a programot részletesen tartalmazó nagygyűlési meghívót nézegetve, s közben az előadásokat is vissza-visszaidézve elgondolkodik az ember... Miről is szólt igazán ez a tanácskozás?

A kérdés *látszólag* könnyű. Hiszen elég áttekinteni az előadók hihetetlenül illusztris névsorát vagy az előadások címeit. (Először *Ritoók Zsigmond*, *Grétsy László*, *Kalász Márton*, *Kecskés Mihály*, *Keszler Borbála* és *Kiefer Ferenc* bevezető, üdvözlő beszédeit hallhatta a közönség. Az előadások közül pedig csupán egy-két kiemelt példa: Szaknyelveink és helyesírási szótáraink – *Fabián Pál*; „A szaknyelv a magyar nyelv kicsinyben” – *Balázs Géza*; A teológiai szaknyelv helyzete 2003-ban: a legsürgősebb teendők – *Hegedűs Lóránt*; Szaknyelv, köznyelv, irodalmi nyelv – kívánatos és nem kívánatos kölcsönhatások – *Tóth Éva*; Erdemes-e, kell-e, lehet-e ma tiszta magyar nyelvű szakkönyvet írni? – *Bertók Lóránd*; A jogi célból használt magyar nyelv – *Takács György*; Szaknyelvünk helyzete és fejlődése a kémiai technológiában – *Szebényi Imre*; Földtan vagy geológia? – *Breznyánszky Károly*)

Láthatjuk, a mintegy huszonöt-harminc felszólalás a legkülönbözőbb szaknyelvekkel foglalkozott. (Természetesen az orvosi szaknyelv is „terítékre került”.) Bősze professzor úrnak a meghívón olvasható gondolataiból idézek: „... alapvető célunk, hogy – a teljesség igénye nélkül – felmérést végezzünk a szaknyelvek mai helyzetéről és szakavatottaktól kapjunk tájékoztatást a szaknyelvekről általában, illetve az egyes szaknyelvek gondjairól külön-külön is. Tudatában vagyunk annak, hogy ez csak az első lépés lehet; a továbbiakat az előadók útmutatása alapján fogjuk meghatározni.”

Ezek után talán jobban érezhető: bár az előadások, a fölvetődött témák már magukban, külön-külön is igen érdekesek és fontosak, de a lényeg, azaz a sok-sok eltérő terület, kérdés, nehézség együttes fölvonultatásának oka, sőt, merem állítani, szükségessége és szükségszerűsége mögött megbúvik valami nagyon fontos!

Hogy mi? Ezt megválaszolandó teszem föl ismét a kérdést: *miről is szólt igazán ez a tanácskozás?*

Úgy vélem, két nagyon mély (az európai jövőnk, majdani

nyelvünket, szükséges nyelvstratégiánkat s – adott esetben – az ezekkel összefüggő nyelvpolitikai-politikai döntéseinket is meghatározó) gondolatról kell szólnom!

1. Nincsenek „elkülönült”, izolált, elefántcsonttoronyba zárkózó szaktudományok és szaknyelvek. Nincsenek, és nem is lehetnek! Szaknyelveink – az orvosi részsaknyelveinket is beleértve – csak együtt, kéz a kézben fejlődhetnek az egész magyar nyelv részeként az EU, sőt, az egész világ számára is hasznos, használható, az „új világnak” is szemléletbéli segítséget adó, értéketemtő erővel bíró szaknyelvekké! Szépen mutatta ezt pl. *Breznyánszky Károlynak*, a Magyar Állami Földtani Intézet igazgatójának előadása, amelyben a paleontológiával kapcsolatosan az őslények kettős nevezéktana épp olyan, párhuzamos problémaként került szóba, mint amilyen gond ez nekünk, orvosoknak (történetesen a baktériumok szintén binominális nomenklatúrájára, kettős nevezéktanára gondolok) – lám: mi köze egymáshoz az orvoslásnak és a geológiának... A további konkrét példákat, kapcsolódási pontokat nem sorolom; ezt már a tisztelt olvasók fantáziájára bízom.

Egy biztos: *a szaknyelvek fejlődése, alakulása, amely kulcsfontosságú számunkra, csak széleskörű együttműködéssel vezethet eredményekhez, sikerekhez!*

2. Ez a nagygyűlés látványosan és iszonyú meggyőzőerővel bizonyította (amiben magam kiskorom óta töretlenül hiszek, Péter Rózsa matematikus hitvallását gyerekként olvasva), hogy a kultúra egységes! Nincs, és nem is létezhet törés a „humán” és a „real” között – alkotni, de egyáltalán, élni: csak a szó valódi értelmében „teljes” emberként lehetséges. Középkorai osztályfőnököm, Pintér Ambrus OSB, a pannonhalmi iskola volt igazgatója, gyakran mondogatta nekünk csúfondóroosan s egyszersemind életre szólóan komolyan: „Picikém! Aki nem tud élvezettel elolvasni egy szép verset és meg is rendülni azon, az sosem lesz képes ötöstre megírni ezt a most kiosztandó matekdolgozatot...” Ő maga (matematika tanárként!) az egyik legolvasottabb, legbölcsebb ember, akit ismerek.

De természetesen ez a „kultúra egysége” gondolat sokkal szélesebb körben is értelmezendő. Magyarítani sokat nem kell, elég megint csak rápillantani azon előadók névsorára, akik fölkészültek egy-egy előadással megtisztelni a rendezvényt és megérteni akarván egymást, meghallgatták, átgondolták a többiek gondolatait is. Ott van köztük a sok természettudós professzor és intézetigazgató és tanszékvezető és akadémikus, de ott van a Magyar P.E.N. Club alelnöke (*Tóth Éva*), a Magyar Írószövetség elnöke (*Kalász Márton*), az ÉTOSZ jogi szakigazgatója (*Takács György*), a református püspök (*Hegedűs Lóránt*), a cigány tanárképzés szorgalmazója (*Choli Daróczy József*), az MTA Magyar Nyelvi Bizottságának elnöke (*Keszler Borbála*), az MTA Nyelv és Irodalomtudományok Osztályának elnöke (*Kiefer Ferenc*) vagy éppen a Miniszterelnöki Hivatal felelős beosztású munkatársa, az Anyanyelv-ápolók Szövetségének elnöke – nem is sorolom tovább...

Leszögezhetjük viszont azt, hogy a nagygyűlés bizonyította: *nyelvünk, kultúránk, a világ számára is szükséges gondolkodás-*

módunk – ha tagolt, rétegzett, árnyalt, lélekben egyénileg, sajátosan és más-más módon megélt is – alapvetően közös!

Azt hiszem, nagyszerű eszmék ezek: már csak ezért is több volt ez a találkozó, mint egy „kis nyelvi eszmecsere”!

Grétsy Zsombor

Aino Piehl nyilatkozata az európai nyelvművelésről

Kérdések: Melyek a Hazai Nyelvek Kutatóközpontja (Kotimaisten Kielten Tutkimuskeskus) EU-nyelvművelőjének feladatai? Melyek a legfontosabb feladatok ezek közül? Az EU-nyelvművelő egyedül látja el munkakörét vagy más munkatársak támogatásával?

Válasz: Az EU-nyelvművelő feladata a finn nyelvhasználat nyomán követése EU-ügyekben, tanácsadás és szakértői támogatás EU-val kapcsolatos kérdésekben, előadások tartása és cikkek írása a munkakörével kapcsolatban, valamint az EU nyelvhasználatával kapcsolatos kutatómunka. Példaként említhetem a finn köztisztviselők körében végzett kérdőíves felmérést a különböző nyelvek EU-beli használatáról, a különböző nyelvű szövegek minőségéről, amelyből kiderül többek között az, hogy a tisztviselők nehezen találják a finn nyelvű szövegeket. Jelenleg készül a finn nyelvű irányelvek és a finn törvények összehasonlítása, amelynek célja annak kiderítése, hogyan hatott az EU a finn jogi nyelvre. Fontos, hogy a jogi nyelv minden állampolgár számára a lehető legvilágosabb és legerősebb legyen, hiszen ez befolyásolja a hatóságok nyelvhasználatát. A parlament által nemrégiben elfogadott közigazgatási törvény kötelezi is a köztisztviselőket az érthető nyelvhasználatra. Jelentős feladat még a tanácsadás és konzultáció, ám fontos a köztisztviselőkkel és a politikusokkal fenntartott kapcsolat is, amelynek révén emlékeztetni lehet őket a nyelvi kérdések társadalmi hatására és az érthető közigazgatási nyelv jelentőségére a demokrácia szempontjából. A kutatóközpont egyéb munkatársai munkaköréhez nem tartozik az EU, de a névtannal foglalkozó munkatársunk, valamint öt trénerünk tanfolyamokat tart hatóságok számára is, amelyek során EU-kérdések is felmerülnek.

Kérdések: Tevékenysége szigorúan szakmai keretek között folyik-e, vagy különféle utakon-módokon (rádió, televízió, nyomtatott sajtóbeli rovat, népszerű nyelvművelő folyóirat vagy kiadvány, internet stb. révén) kapcsolatba kerül-e a nagyközönséggel vagy annak bizonyos rétegeivel is? Ha igen, akkor szíveskedjék ennek megvalósulási módjairól is beszélni!

Válasz: A munkaköröm célközönsége a munkájuk során EU-ügyekkel foglalkozó személyek és a nagyközönség egyaránt. Foglalkozásuk miatt ügyfeleim az EU fordítói részlegének fordítói és

tolmácsai, valamint azok a szabadúszó fordítók, akik a finn EU-testületek részére fordítanak, valamint az EU-feladatokat ellátó finn köztisztviselők. Általában valamilyen nyelvi problémájukkal fordulnak hozzám, az érdeklődő vagy nyelvművelő személyesen veszi fel a kapcsolatot. Így aztán a legfontosabb kommunikációs csatorna az email. Ezenkívül újságcikkeket is írok. Kifejezetten a hivatalos szervek részére készül az állami közlöny köztisztviselői nyelvhasználatról foglalkozó rovata, amelybe felváltva írok a svéd-, illetve finn nyelvű nyelvművelő kollégáival. A nagyközönség számára a Kielikello című nyelvművelési folyóiratban jelennek meg írásaim, valamint más újságokban, folyóiratokban is, pl. a Helsingin Sanomat (a legnagyobb finn napilap – a ford. megjegyzése) Ablak a nyelvre rovatában. Szükség esetén napilapokba is írok. Az euró és a cent rövidítéséről éveig heves vita folyt a Helsingin Sanomat olvasói levelek-rovatában. Újságitrók is készítenek interjúkat vagy cikkeket az EU-val kapcsolatos nyelvi kérdésekről. Sajnálatos módon a televízióban ritkán látható nyelvi műsor. Az internet jelentősége a tájékoztatásban egyre nő. Honlapunkon most is található EU-nyelvművelési tájékoztatás, amelynek tartalmát bővíteni kívánjuk. Az euró írásmódjával kapcsolatos szabályokat sokan keresték, meggyőződésem, hogy ezek hatottak a helyesírási gyakorlat megszilárdulására. Internetes tanácsadásra is van lehetőség EU-kérdésekben.

Kérdések: Finnország idestova nyolc éve tagja az Európai Uniónak. Mint azt a Finn Nagykövetség kulturális titkárától, Kirsi Rantalából néhány évvel ezelőtt már megtudtuk, a finnek nem bánták meg, hogy beléptek az EU-ba, sőt nemzeti büszkeségüket növelte, hogy az európai elit tagjai közé tartoznak. De vajon az évek múltával nem fenyeget-e az, hogy minden nemzeti büszkeség, öntudat ellenére a nemzeti hagyományok lassanként elhalványulnak, s a nemzeti nyelv is – noha az EU hivatalos nyelvének számút – fokról fokra visszaszorul, illetve túlságosan feltöltődik idegen elemekkel, szerkezetekkel, s nemzeti sajátosságainak mind több elemét, mind nagyobb részét elveszíti?

Válasz: Biztos vagyok abban, hogy a finn nyelvre elkerülhetetlenül hatással van az EU, ahogy hatással volt egy hosszú történelmi korszak során a svéd, majd a kereskedelem, technika és szórakoztatóipar révén az angol nyelv. Mégis úgy gondolom, hogy az EU hatása főként a jogi és a hivatalos nyelvhasználatban tükröződik. Véleményem szerint az EU nyolc év alatt nem hatott látványosan az általános nyelvhasználatra, bár új szavak bizonyos mértékig jöttek létre. Ezeknek nagy része is a finn nyelvbe ágyazott megfelelők, a legközismertebb jövevényszó a 'direktíva', amelyre nem találtunk megfelelő finn változatot.

Kérdések: Nálunk egy-két évtized óta egyre erősödik az idegen, főleg angol, illetőleg amerikai angol nyelvi hatás, főleg a gazdasági reklámok és az üzleti feliratok, továbbá bizonyos közérdekű feliratok, hirdetések területén.

Az persze nekünk is célunk, hogy állampolgáraink közül minél többen tudjanak angolul, mégis úgy véljük, hogy az idegen nyelvű feliratok mellett – nem helyett, hanem mellett! – jogunk, sőt kötelességünk megkövetelni a magyar feliratokat, elnevezéseket is. E célból ez év januárjában egy törvény is született. Nem általános nyelvtörvény, mert ilyet nem pártolunk, hanem egy az említett területekre vonatkozó szabályozás. Volna-e ilyen szabályozásra szükség Finnországban is, vagy esetleg van-e ehhez hasonló törvény? Ha igen, mikre terjed ki a hatálya, mióta létezik, s van-e fogantatója?

Válasz: Finnországban is általános az angol nyelv használata hirdetésekben és cégelnevezésekben. A kutatóközpont azonban a finn nyelvhasználat szempontjából ezt a jelenséget nem tartja fenyegető veszélynek. A jogszabályi rendezésről nem is alakult ki vita. A kutatóközpont megpróbált társadalmi vitát kezdeményezni arról, hogy az oktatásban az alsó tagozattól az egyetemekig elterjedt az angol nyelv használata. Ennek az a veszélye, hogy a finn nyelvű terminológia nem fejlődik, a szakemberek nem képesek kifejezni szakmai kérdéseket finnül és a fiatalok nem sajátítják el a létező terminológiát sem anyanyelvükön. Aggasztó az is, hogy idegen nyelven folyó tanítás esetén az anyanyelvi készségeket nem gyakorolják eleget. Kutatási eredmények azonban nem állnak rendelkezésre ezen a területen, hiszen új jelenségről van szó.

Kérdések: Köztudomású, hogy bár a köznyelvi szókincs is rohamléptekkel fejlődik, a tudományok, a szaknyelvek szókincsének fejlődésével mégis képtelen lépést tartani. Finnországban foglalkoznak-e a szakemberek – akár egy EU-nyelvművelő, akár mások – a szakmák, tudományágak szókincsével, annak nyelvi problémáival? Van-e esetleg olyan kiadvány, folyóirat, amelyik ezt tekinteli feladatának, mint nálunk például a Magyar Orvosi Nyelv című, két évvel ezelőtt életre hívott periodika? Ha igen, legyen szíves legalább rövid tájékoztatást adni róla!

Válasz: Finnországban a saját terminológiai fejlesztésnek nagy hagyományai voltak és vannak ma is. A szakkifejezéseket általában az adott terület szakértői alkotják meg, ám sok esetben bevonják a nyelv művelőket. Az 1881-ben alapított Duodecim Finn Orvosi Egyesület kimondottan a finn nyelvű orvosi kifejezések megalkotására jött létre. Az egyesület adta ki az Orvostudományi terminológia című kiadványt 1992-ben (4. kiadás, 2002, 876 oldal). Az egyesület állandó bizottságában részt vesz a kutatóközpont nyelv művelője. Az informatikai szókincs fejlesztését is állandó terminológiai munkacsoport végzi, amelyben a kutatók és a gazdasági élet képviselői mellett nyelv művelő is tevékenykedik. A műszaki területek terminológiáját a Műszaki Terminológiai Központ (Tekniikan Sanastokeskus) gyűjti és koordinálja,

amely a különböző szakterületek terminológiai munkacsoportjait is irányítja. A Terminológiai Központ adja ki a Terminfo című tájékoztató kiadványt, valamint gondozza az interneten elérhető terminológiai adatbankot (www.tsk.fi). Minden évben különféle szakterületeken jelennek meg szótárak és szójegyzékek. A terminológia az EU-nyelvművelésben is jelentős kérdés. Az EU-nyelvművelőhöz intézett kérdések nagy része új kifejezésekre vonatkozik, amelyek finn megfelelőjére kíváncsiak a kérdezők.

Kérdés: Érzí-e szükségét vagy látja-e valamilyen lehetőségét annak, hogy az elkövetkező években kölcsönös tapasztalat-szerzés céljából, esetleg bizonyos kérdések közös megbeszélésére – akár az ugyanabba a nyelvcsaládba tartozás alapján – az eddiginél rendszeresebb, szorosabb kapcsolatot építsünk ki egymással, például akár könyvek, folyóiratok egymáshoz való rendszeres eljuttatása révén, akár az interneten keresztül? Ha igen, mi(k)re terjedhetne ki ez a kapcsolat?

Válasz: Úgy gondolom, hogy egy ilyen együttműködés nagyon hasznos lehet. Finnországban tervezték is a nyelv művelési szekció megszervezését a következő finnugor kongresszusra. A tudás és a tapasztalatok átadása minden fél számára hasznos. A kutatóközpont kiváló tapasztalatokat szerzett az észak-európai együttműködésről. 2003 nyarán Finnországban rendezik az 50. észak-európai nyelv művelési konferenciát, az évente kétszer ülésező együttműködési bizottság már húsz éve működik. Az észti nyelvi intézettel is régi kapcsolatban állunk. Tavaly született döntés az EU-országok nyelvtudományi intézetei szövetségének megalapításáról (European Federation of National Institutes of Language), amelynek célja a nyelvek helyzetét érintő kérdésekben folytatott együttműködés. Ha ez a szervezet ígéretesen tudja megkezdeni munkáját, megfelelő együttműködési fórummá válhat. A kapcsolattartás azonban az interneten keresztül nagyobb külsőségek nélkül hamarosan megkezdődhet.

Kérdés: Végül szeretnénk legalább rövid tájékoztatást nyújtani olvasóink számára annak az intézménynek, a Hazai Nyelvek Kutatóközpontjának felépítéséről, amelyiknek Ön is munkatársa. Körülbelül hányan dolgoznak ebben az intézetben; melyek (s beszélőik lélekszámát tekintve mekkorák) azok a hazai nyelvek, amelyekkel foglalkoznak; főleg pedig: milyen területekre terjed ki munkájuk?

Válasz: A Hazai Nyelvek Kutatóközpontjában mintegy száz állandó munkatárs dolgozik. Az intézet 1976-ban jött létre, amikor egyesítették a finn és svéd nyelvi nyelv művelési irodát, valamint több jelentős szótár szerkesztőségét és levéltárakat. Jelenleg a kutatóközpont törvényileg meghatározott feladata 1) a finn, svéd és számi (lapp), valamint a finn nyelv egyes rokonnyelveinek, valamint a finnországi roma nyelv és jelnyelv kutatása; 2) ezen nyelvek szótárainak készítése, levéltár és könyvtár fenntartása,

valamint 3) a nyelvművelési területen hatósági feladatok ellátása és nyelvi tanácsadás nyújtása. A kutatóközpont osztályai: kutatás, nyelvművelés, svéd nyelv, szótárkészítés, valamint a könyvtárak, levéltárak és korpuszok fenntartása. A kutatási osztály szakterülete a névtan és a szövegtan, hamarosan elkészül az új finn leíró nyelvtan. A szótárosztályon készül többek között a húszkötetes finn nyelvjárásszótár. A nyelvművelési osztály legismertebb tevékenysége a nagyközönség részére fenntartott telefonos tanácsadás, amely naponta kb. hatvan hívást fogad. A svéd nyelvi osztályon nyelvi kutatás, nyelvművelés és szótárkészítés folyik svéd nyelven. A kutatóközpontban valamennyi hazai nyelv

saját nyelvművelési bizottsága is működik. Finnországban kb. ötmillióan finn, kb. 296 ezren svéd anyanyelvűek, a három százi (lapp) nyelvjárást összesen háromezren beszélnek. A finn jelnyelvet mintegy 4-5 ezer siket használja Finnországban. Nehéz megbecsülni, hogy a Finnországban élő tízezer roma közül hányan beszélnek a roma nyelvet, a becslések szerint mintegy háromezren. A hazai nyelvek közül különösen az inari számít, a kolttai számít és a roma nyelvet fenyegeti a kihalás veszélye, a fenntartásukra erőfeszítések történnek. A kutatóközpontról és a kutatott nyelvekről további tájékoztatást található a www.kotus.fi címen.

Kétszázhetvenöt éve született Marikovszky Márton

A felvilágosodás kora – a magyar orvosi nyelv fejlődésének szempontjából nézve – egy fontos időszak volt. A XVIII. század orvosaiban élhetett egy felvilágosult tudósi öntudat. Tevékenységükben észrevehetjük a nemzeti kultúra ápolására való törekvést, a tudományos ismeretek széleskörű népszerűsítését és szakmai művek megírására, fordítására való igyekezetet.

Tudományos tevékenységük során, e korszak orvosainak, számos akadályt kellett leküzdeniük. Hiányoztak a tudományos egyesületek, folyóiratok, ahol dolgozatukat bemutathatták volna, eredményeiket közölhatték volna. Egy honi tudományos akadémia jelenléte a kutató-kísérletező munkát pártolta volna. A XVIII. század utolsó harmadának Magyarországon és Erdélyben a magyar nyelv használatának lehetősége jelentőséggel bírt és új távlatokat nyitott. Ezt utóbb egyesek igyekeztek a politikai élet alakulásával magyarázni. Mások a jozefinista reformok, köztük az elhíresült nyelvrendelettel szemben észlelhető nemzeti ellenállást emlegették.

Orvosi könyvek fordításait a mostani szakvélemény általában nem értékeli annyira, mint az egyéni kezelési mutatókkal, kísérleti eredményekkel, elméletekkel bővelkedő dolgozatokat. Mégis a magyar orvosi nyelv felvilágosodás kori fejlődésének idejében készített fordítások értéke jelentős. Szövegeikbe a fordítók beleszórták észrevételeiken, tapasztalataikon kívül saját nyelvi újításait is. Egy ilyen orvos fordító volt Marikovszky Márton (korabeli helyesírás szerint Marikowzki Márton) – kinek 2003-ban ünnepeljük születésének kétszázhetvenötödik évfordulóját.

Nagytornyai Marikovszky Márton 1728-ban született Rozsnyón, Gömör vármegyében. Előbb Zemplénben volt orvos, később Nagykárolyba került. 1771-ben Pestre költözött, 1772-ben hunyt el. Gróf Károlyi Antal, szatmári főispán ösztönzésére lefordította Simon André Tissot „Avis au peuple sur sa santé” című könyvét. A fordítás 1772-ben jelent meg Nagykárolyban „A néphez való tudósítás miképpen kellyen a maga egészségére vigyázni” címmel. Marikovszky bevezetőjében kifejti azt a nézetet, miszerint könyvének szakmai és nyelvi értéke van: „*megbecsülhetetlen hasznát érezhetik ezen tsekély munkámnak is inkább mivel, hogy nyelvünkön még illetén könyv nem találtatik, sőt szerzője mivel annak nem Magyarországon írt annak okáért sok helyen munkáját hazánk állapotjáéhoz is alkalmaztattam*”.

A betegségek okai, tünetei harmincnégy fejezetben vannak bemutatva. Külön rész tartalmazza a hetvenegy receptet magába foglaló „*orvosságok lajstromát*”. A toldalékban olvashatunk a fekélyes sebekről, valamint egyes hosszán tartó betegségekről. Végül harminc oldalon a himlőoltások fontosságáról és alkalmazásá-

ról értekezik. Marikovszky Márton választékos nyelvet használ. Kifejezések, mint: tüdőnek gyulladása, néptelenség oka, élet rendi a betegségeknek, jobbulás jelei, gyermek viselése beilleszkednek a szakszövegbe és érthetővé teszi azt. Nélkülözhetetlennek hitt latin elnevezéseket helyettesít magyar kifejezésekkel, esetenként megmagyarázza, körbeírja őket: „*Osztánan bizonyos mester-séges szókat mellyekkel élnem kellett és mellyeket ki – ki meg nem érthet kell megmagyaráznom*”.

Marikovszky a könyvet borbély sebészeknek, bábáknak, papoknak, tanítóknak, tanároknak, vidéki földesuraknak ajánlotta. A szakszerűen bemutatott tünetek, betegségek, gyógyszerek felkelthették a korabeli orvosok, gyógyszerészek érdeklődését is. Simon André Tissot említett könyve a XVIII–XIX században nagy népszerűségnek örvendett szerte Európában. Többször kinyomtatották Svájcban, Franciaországban, Hollandiában, Németországban, Angliában. Csaknem száz évvel később Victor Hugo a „Tenger munkásai” című regényében említi, hogy Guemesey sziget egyik lakója, Gilliatt titokban Tissot könyvét olvasgatta. A művet könyvtárában Voltaire „Candide” című regénye mellett tartogatta. A nagy író hosszú időt töltött a szigeten száműzetésben. Az esemény rögzítése – joggal feltételezhetjük – az életből ellesett tetten alapszik.

Simon André Tissot könyvének magyar fordítása több szempontból is fontos. Egyfelől azért, mert szakkönyvként használták sebészek, orvosok, gyógyszerészek, de volt mondanivalója gyógyulni akaróknak is. Másfelől – olvasván a gördülékény mondatokat, pontos megfogalmazásokat – ösztönözte az ifjabb nemzedéket, hogy kísérleteiket, elméleteiket, eredményeiket egyre inkább magyar nyelven közöljék. Mindent összevetve elmondhatjuk, hogy ez a felvilágosodás szellemében írt és megjelentetett könyv hozzájárult a magyar orvosi nyelv XVIII. századbeli fejlődéséhez.

Marikovszky Mártonra és tevékenységére ráillik az, amit Reményik Sándor írt meg egy versében:

*A fordítás, a fordítás – alázat
Fordítani annyit tesz, mint meghajolni
Fordítani annyit tesz, mint kötve lenni
Valaki mást, nagyobbát átkarolva
Félig őt vinni, félig vele menni
.....
amíg mennek a kemény fordítónak
tán verejtéke, s tán vére is hull
De türelmén és alázatán által
Az örök Isten beszél – magyarul.*

MÉSZÁROS JÁNOS, ORBÁN ÉVA

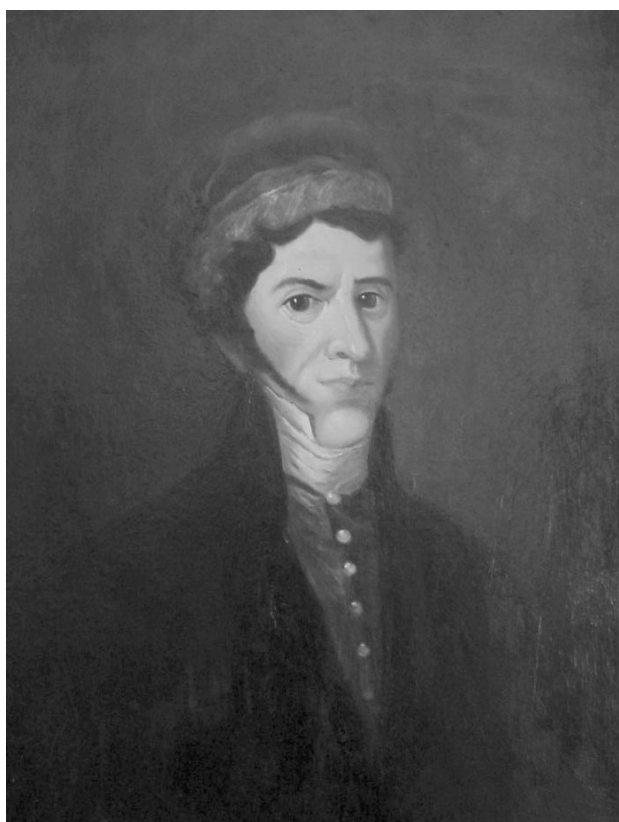
Tolnay Sándor szerepe a magyar állatorvosképzés és -szaknyelv kialakításában

Tolnay Sándor (1748–1818) szerepe a magyar állatorvosképzés megindításában egyértelmű, míg a magyar állatorvosi szaknyelv kialakításában szerepe szintén döntő volt, de nem kizárólagos. Részből az *Ars Veterinaria* a budapesti Egyetem Orvosi Kara egyik tanszékeként indult meg, s így az állatorvosi szaknyelvben oly gyakori magyar orvosi szakkifejezések (amelyek „múltjáról” e lap első számában Vizi E. Szilveszter szép áttekintést adott) szinte természetesen épültek be a meginduló állatorvosképzésbe. Másrészt a magyar állatorvosi szaknyelv csirái már Tolnay előtt is megvoltak, bár annak kiterjesztésében *Tolnay*nak meghatározó szerepe volt.

A Tolnay előtti magyar állatorvosi szaknyelv írásos emlékeit általában Bóhm Mártonnal szokták kezdeni, akinek nevét (ma sem ismert) fordítói Tseh Mártonná „magyarították”, sőt egyik kiadója a bevezetőben azt érzékelteti, hogy Tseh, a Nemzethez szóló szerző, derék magyar ember. A „*Lovak Orvoságos Megpróbált új könyvestskéje*” (1) először 1656-ban, majd 1676-ban és 1697-ben jelent meg magyarul és szinte kideríthetetlen számú kiadásban németül. Szakmailag a könyv szinte értékelhetetlen, de a minden kiadásban eltérő magyar nyelvű változatokban az ismeretlen fordítók nyelvi szempontból sem adtak sok marandókat. Csósz Gyula 1937-ben kiadott *Állatorvosi Műszótár* (2) c. kitűnő könyvéről írt cikkében (*Magyar Állatorvosok Lapja*, 1955) (3) arról tájékoztat, hogy a Tseh Márton könyvében található állatorvosi kifejezések javarészt (harmadfő = harmadfű, szűrféreg = szűrféreg stb.) a megfelelő helyen besorolta. Sajnos, ennek a sem írni sem olvasni nem tudó „főlovásznak” (?) németül lediktált tapasztalatai nemcsak szakmailag, hanem fordítói által írt szövegükben sem járulhattak hozzá jelentősen a magyar állatorvosi szaknyelv kialakításához.

Mielőtt Tolnay Sándor szerepét ismertetnénk, röviden utalnunk kell a hazai állatorvosképzés megindulásának körülményeire, amelyet legújabbban Karasszon Dénes foglalt össze a „200 éves a magyar állatorvosi felsőoktatás” (4) c. 1987-ben megjelent könyvben.

Hogy a Habsburg Birodalomban (Franciaország után) megindulhatott az állatorvosképzés, Mária Teréziának köszönhető, mert növendékeket küldött Lyonba, akik hazatérve 1767-ben Bécsben megnyitották „tankórodájukat”. Azonban a Legfelsőbb Helyen nem patológokovácsokra, hanem orvosdoktorokra kívánták bízni az állatorvosképzést. Ezért ilyen végzettségű szakem-

bereket is küldtek Franciaországba tanulmányútra, köztük Wolstein tábori sebészt (akinek, mint később látjuk, közvetve jelentős szerepe lett a magyar állatorvosi képzésben is). A bécsi egyetem orvosi karán 1775-ben nevezett ki az Uralkodónő állatorvos-tan professzort, s egyidejűleg intézkedett, hogy a kolozsvári „Orvossebészeti Tanintézetben” is kezdjék meg az állatorvosi ismeretek oktatását.

Mária Terézia a már említett Wolstein professzort Magyarországra küldte, hogy Óbudán nyissa meg állatorvosi iskoláját. Ő azonban Bécsben kívánt iskolát alapítani, amely – II. József előzetes engedélyével – 1778-ban nyitotta meg kapuit.

Magyarországon II. József 1782-ben rendelte el a Pesti Tudományegyetem Orvosi Karához csatolandó állatgyógyintézet felállítását. Az egyetemi tanács Wolsteint kérte fel a tervek kidolgozására, aki Tolnay Sándor orvosjelöltet javasolta az új intézmény ve-

zetőjének. Tolnay ösztöndíjként Wolstein egyik tanítványa lett. 1786-ban megszületett a rendelet az állatorvógyászati tanszék felállítására. 1787. február 6-án a helytartó tanács konkrét utasítása tekinthető az állatorvosi szakoktatás alapító levelének. Tolnay Sándor 1787-ben Pestre érkezett, s megkezdte az „Ars veterinaria” tárgy keretében állatjárványtani előadásait az orvos- és sebészhallgatók számára. Rendkívül szívós munkával (több lépcsőben) sikerült megfelelő helyet találnia az oktatás számára. Mitterpacher Lajossal, a mezőgazdaságtan első egyetemi professzorával összefogva meg kellett küzdeni Pálffy Miklós gróf javaslatával, aki Bécsbe kívánta helyezni az állatorvosképzést, a magyar lakosságtól gyűjtött pénzből. Tolnayék ellenérvében nagy hangsúlyt kapott, hogy a tanítás Pesten, az ország nyelvén, magyarul folyik, s Tolnay már kellő számú magyar tankönyvet is bocsátott hallgatói rendelkezésére. Érveik meghallgatásra találtak, s így a pesti egyetem orvoskarának állatorvógyászati tanszéke megmaradt.

Tolnay nemcsak azzal szerzett múlthatatlan érdemeket, hogy a nagy nehézségek ellenére megindította az állatorvosképzést, hanem azzal is, hogy megfigyelései, tanulmányai eredményeit könyvekben megírta, vagy ezek felhasználásával Wolstein könyveit magyarra fordította. Valójában ezek tekinthetők az első olyan állatorvosi szakkönyveknek, amelyek a kor színvonalán álló szakmai ismereteknek a gyűjteményei. Egyben a belőlük áradó gondolatok tájékoztatnak írójuk általános nézeteiről is. Kifejezetten kitűnik belőlük az olvasónak szóló sok tanács. Külön említésre méltó könyvei nyelvezete, sokszor szemléletes fogalmazása, vagyis a korra jellemző többnyire élvezetes magyar nyelv olvasásának gyönyöre. Könyveiből vett néhány gondolatát a szerző által használt írásmódban idézzük fel. (Ő kezdetben még f jellel írta a mai s-betűt, később váltakozva, és egyes szavak – például az általános névelőként használt a’ – írása is más, mint a ma használatos. Minthogy nyelvészettel (is) foglalkozó dolgozatról van szó, az idézeteket megpróbáltuk az eredeti könyvben szereplő ódon ortográfiával írni, s ezeket a részeket dőlt betűkkel jelezzük). Az alábbiakban (példaként) néhány magyar nyelvű könyvének egyes részleteit mutatjuk be, hangsúlyozva, hogy Tolnay latin és német nyelven is több könyvet írt.

A’ MARHA VESZÉLYRŐL (5) szóló könyvetskét (1784, 1786) részben előbbi könyve folytatásaként, de főleg a paraszt emberek kedvéért fordította le, *Kedves Hazám Magyarországnak!* című bevezetésben így indokolva: „*Minthogy Felsőleges Urunk az alatta lévő országinak, s népeinek köz hasznáért a’ barom állatok orvosló oskoláját Bétsben fel állítani kegyelmesen méltóztatott, és én ugyan azon oskola Direktorának élő nyelvén való tanítását hallgattam, kívántam ezen könyvetskének fordítáfa által azon kötelefségnek egy részben meg-felelni, mellyel minden igaz Haza-fíú tartozik kedves Nemzetének mint vezedelmes kárvallását távoztatni, mint pedig boldog állapotját tehetsége szerént előbbre segíteni*”. Ez a könyvetske ...a’ falusi gazdáknak nem kevés hasznára fog szolgálni; minthogy ez rövideden, és értelmesen meg-

A’
MARHA VESZÉLYRŐL
SZÓLÓ
KÖNYVETSKE,
MELLYET
A’ PARASZT EMBEREK KEDVÉÉRT
WOLSTEIN AMADEUS JÁNOS
Az Orvoslás, és Seb-gyógyításnak Dok-
tora, Bétsben a’ Felsőleges Tsászári, s Ki-
rályi állatok-Íspitályának Direktora, s
orvosló Tudományának moftani
Tanítója
Német nyelven ki-adott,
moft pedig
TOLNAY SÁNDOR
Egy az embereket, és barmokat orvosló
Tudománynak Tudófsai között
Magyar nyelvez
ki-botsátott.

BÉTSBEN,
Nemes Kurtzбек József betűivel.
1786.

tanitya őket, mitől oltalmazák ez után leg-inkább az egészséges marhájokat, s mi módon orvofolják azokat, ha meg-betegednek.” Könyvecskéjében szakszerűen ismerteti az egyes betegségek tüneteit és az elhullott állatokban látható (kórbonctani) elváltozásokat. Ismerve pl. a lépfene kórbonctani képét, 1786-ban megjelent könyvecskéjében azt híven írja le: „*A’ melly marhák ezen dög-nyavalyában el-vefznek, azoknak lépe lágy, fel-puffadt, felet-tébb lyukacsos, kék, feket, s habzó vérrel tellyes (hyperaemiás léptumor), a’ húsa is illyen színű, vére pedig a’ nagy élet ereiben igen híg...*”. A szájfájást és a körömfájást külön betegséggként tárgyalja, de hogy a ragadós száj- és körömfájásról van szó kitűnik abból, midőn azt írja: „*A’ körmök betegsége hol magányosan, hol pedig a’ száznak betegségével támad.*”

Több fejezetben foglalkozik, a beteg állatok etetésével, itatásával, s hangsúlyozza, hogy „*Illy veződséges munka mellé, a’ minémű a’ beteg marhákval való bajlódás szokott lenni, egy felől szorgalmatos, serény, és fáradhatatlan szolgák kívántatnak; más felől pedig szükséges, hogy a’ gazdák, és gazda afzfzonyok is részkről semmit el ne mulassanak...*”.

Ebben a 60 oldalas könyvecskében Tolnay Sándor még bécsi mestere hatására a betegségek okát döntően a helyi körülmények hibájára és az időjárás szélsőségeire vezeti vissza. Mint látni fogjuk sok tapasztalás után maga korigálta ezt a felfogást, s igazi „járványtanos” szakember lett.

BARMOKAT ORVOSLÓ-KÖNYV (6)...(1795)

Bevezetőjét köszönettel kezdi, imígyen: „A' Felféges Hadi-Tanátnak köszönöm, a' mit tudok; ez viselt az 1769-dik Efstendőtől fogva az 1775-dikig gondot oktatásomról, ez intézte útaztatásomat”.

„ELŐL-JÁRÓ BESZÉD. Ebben a könyvben csak rövid jegyzések, kevés szemlélt dolgok, és némelly ki-fejtett kérdések; csak mostanság támadott új Tudománynak gyenge bimbói foglaltatnak. Én ezeket külömb-féle időben, külömb-féle Országokban, és az Égnek külömb-féle tája alatt gyűjtöttem; a'mint természet szerént azokat láttam, a'mint elmémben fenn-tartottam, úgy közlöm az Olvasóval”... „Ha nálamnál értelmesebb Férjfiú azokból jobb tudósít adna, kétség kívül különös tisztelettel, és köszönettel tartoznám néki”.

A Lajstrom szerint az ELSŐ RÉSZ „A' Marhákról, azoknak dögletes nyavalyáiról, és Orvosiról” szól 13, a MÁSODIK „A' Dög-nyavalyába egett marháknak meg-öletéséről” 5, a HARMADIK „Miként kellesek a'Szarvas-marháknak, Júhoknak, és Sertéseknek külömb-féle Dög-betegségeiket meg-ismérni, s el-távoztatni, és azokat orvojolni?” 19 szakaszból áll. A MÁSODIK OSZTÁLY 11 szakasza „A'Júhoknak külömb-féle Dög-betegségeiről”, míg a HARMADIK OSZTÁLY „A' Sertéseknek külömb-féle Dög-betegségeiről” szól. A 309 oldalas könyv az akkor ismert betegségek teljes gyűjteménye.

Az igazi oktató ars poetikája tükröződik midőn azt írja, hogy „szükséges némelly homályos szokat, melyek e munkában több ízben elő-kerülnek, 'f talán nem elegendő világosak, meg-magyarázni; efféliek a' Dögnya-valyák, Epidémiák, Nyáj-betegségek, Krizisek, Kontágiók, az egéjszégf és beteg Idők”. A Dög-nyavalyát így jellemzi: „ez a' tehenekben a' tejet meg-afasztyta, a' szemek nedveffégét ki-száraztya, a nyálat el-fogyasztya, és megsűríti, a' szájnak ízét el-vefzi, és a' kérődéft el-nyomja, a' eledelek eméjstéjét akadályoztattya, a' ganéjlást, és néha a' vizelejt tartóztattya. Ehhez a' súlyos állapothoz még egyéb dolgok is ütköznek, ugy-mint a' bőr alatt némelly rándútások. Tapaszaltatnak, azon fellyül fog-tsikorgatás, a' hafnak megrekedése, has-menésf, fejrázás, rettegés, és a' erekjárásiban külömb-féle változások vétetődnek észre. A verést nem tetsenek érezni, és ha menésre kinszerítetnek, erejük nintsen, kiváltképen a' hátulzó lábaikban”. Tökéletes leírása ez a tüneteknek, ma is világos fogalmazás (ha másképpen írunk is némely szót).

Lényegesnek tartja a beteg állat gyors felismerését, és például a bélsár és a vizelet ürítési módjának megfigyeléséhez az alábbi szempontokat nyújtja: „Midőn a' marhák ganéjlanak, vallyon fájaldalmokat jelentik-é vagy femf nem fetskendik-é magoktól a' ganéjt, avagy nem nyögnek-é, midőn azt magoktól el-botfátják? Mikor efnek hafmenésbe? Gyakran, vagy ritkán vizellenek-é a' marhák? Nem vizellenek-é fájdalommal? És az italhoz képeft

szokott bővséggel vizellenek-é?. E megfogalmazásból kiderül a szerzőnek jó a megfigyelő és (ma úgy mondjuk, hogy) lényeglátó képessége.

Ennek a könyvismeretésnek nem lehet célja a könyv szakmai értékelése, hiszen annak nyelvészeti vonatkozásait szeretnénk jellemezni. Az olvasmányos írásból azonban kitűnik, hogy Tolnay Sándor tanítómesteréhez Wolsteinhez hasonlóan a betegségek keletkezését még mindig különféle tartási-takarmányozási hibákban, az időjárás szeszélyességében stb. látta. Érthető ez abban a korban, mikor még a baktériumokat sem ismerték, nemhogy a vírusokat. A szerző nagy tapasztalatából azonban rájött, hogy vannak dög-nyavalyák, melyek (az akkori szerekkel) nem gyógyítha-

BARMOKAT
ORVOSLÓ-KÖNYV,

MELLYET
A' KÖZ-JÓNÁK HASZNÁRA

KI-BOTSÁTOTT

TOLNAY SÁNDOR,

A' BARMOKAT ORVOSLÓ TUDOMÁNYNAK
TUDOSA, ÉS PESTEN A' KIRALYI UNIVERSI-
TASBAN KOZÖNSEGES KIRALYI
PROFESSORA.

PESTEN,
FÜSKÜTI LANDERER MIHÁLY
BETÖIVEL.

1795.

tók. Ezért írja: *”Mind a hofzfas tapafztalásból, mind pedig a leg-tudófab Orvofok bizonyításából tudjuk, hogy ekkoráig még egy orvofság fe találtatott, melly a’ Dög-nyavalya ellen hathatós erejét tellyefséggel mütatta volna; sött a’ leg jobb fterek is ártalmafok vóltak fokszor a’ beteg marháknak, azok ellenben, mellyek a’ vezélytől meg-menekedtek, hol a természetnek, hol pedig az időnek fzerentsés változáfa által maradának életben. Ha ezek igazak, akkor vagy tudatlannak, vagy vak-merőnek kellene mondanani az Orvof, ki a nyavalyás (t. i. illik fertőző betegségben, akkor főleg a vírus okozta keleti marhavészben szenvedő) marháknak orvofságokat ad”.* Máshol a sok eredménytelen gyógykezelés nyomán így összegzi véleményét (1795-ben): *„melly távul vannak még tőlünk azon idők, mellyekben a’ barom Orvofok értelme a’ mély fetéséből világos igaz útra fog téríteni”* (Bezzeg Tseh Márton mindenre tudott ajánlani orvofsságot, mélyen keverve a babonák világából származókkal). A bajok okát eleinte a kedvezőtlen körülményekben kereső Tolnay azonban később rájött a betegek elkülönítésének fontosságára, sött (eleinte a mélyen elítélt) leületés szükségességére, a hullák és a bőr ártalmatlanná tételére. Mivel pedig írás közben mindig kifejezi érzéseit is, a könyv a mai olvasónak is élvezetes. Hogy mennyire együtt élt Tolnay a gyakorlattal, e könyve elején lévő kézírásos szövege is bizonyítja. Ilyet olyan ember ír, aki ha újat lát, azonnal kiegészíti korábbi írását.

„A’ BAROM-ÁLLATOK SEB-GYÓGYULÁSA TUDOMÁNYÁRÓL” (7)

Az 1785-ben Bécsben nyomtatott könyv hosszas előszavában megindokolja, hogy mi indította a könyv megírására; *„...mint igaz Haza-fíú azon szempillantástól fogva, miolta Felséges Urunk különös kegyelméből az Orfzág költségén Bétsben a’ Barom orvofló Tudománynak meg tanulására rendeltettem. Első kötelefsegemnek tartottam, ezen munkámnak kiadásával édes Hazámnak alázatofsan kedveskednem, ’s azon fogyatozását, mellyet ekkoráig a’ Marha orvofló könyvekben szenvedet, tehetségem fzerint helyre hoznom”.*

A „Lajstrom” szerint a 405 oldalas mű 4 könyvre és ezeken belül 9-5-3-7 „Réfzre” tagozódik. Az ELSŐ KÖNYVBEN többek között „A’ Gyuladáfáról” általában, majd „A’ Valóságos Gyuladáfának természetéről”, „a’ Gyuladáfos Daganatok el-ofzlatáfáról”, „Az Evesedéféről”, A’ Tályogok gödreiről”, „Az Meleg és Hided Fenéről”, „A’ Fekélyekről”, „az egyes Réfzek el-haláfjáról” fejt ki véleményét és hosszasan foglakozik a gyógyítás lehetőségeivel. Külön „KÖNYV”-ben ír „A’ Fattyú gyulladáfáról” és a’ Szemek gyulladáfáról”. Részletesen ismerteti a daganatokat, és „A’ Tsontok Nyavalyáiról” szól az ötödik KÖNYV.

Már a felsorolásból is látszik, hogy a könyv leginkább a lovak sebészeti bántalmait tárgyalja. Ez érthető, hiszen az állatorvoflás megindítását Európában az 1700-as évek közepétől döntő módon a hadsereg loállományának megóvása és a hadtápok jelentős hányadát képző kísérő marhacsordák keleti marhavésztl való védelme motiválta. Mindenesre Tolnay ebben a könyvében

A’ BAROM - ÁLLATOK SEB - GYÓGYITÁSA TUDOMÁNYÁRÓL

IRTT KÖNYVEK,

M E L L Y E K E T

WOLSTEIN AMADEUS JÁNOS

az Orvoflás, és Seb-gyógyításnak Doktora, Felséges Tsáfzari, ’s Királyi Állatok Ifpítályá-nak Direktora, ’s orvofló Tudomány-nak mostani Tanitoja

Német nyelven ki-adott,

most pedig

T O L N A Y S Á N D O R

Egy az Embereket, és Barmokat orvofló Tudomány-nak Tudofai Közül

Nemzetének köz hasznáért tulajdon költségével

Magyar nyelven

Királyi Privilegium alatt

ki-bocsátott.

B É T S B E N,

Nemes Kurczbek Jósef hártáival,

1 7 8 5.

tudatossá tett több olyan ismeretet és eljárást, amelyeket (olykor a babonákkal ötvözve) korábban laikusok próbáltak alkalmazni.

„A’ LOVAK KÜLSŐ SZÉP, VAGY RÚT TERMETEK’, ‘HIBÁK MEG-ESMÉRÉSÉRŐL...” (8) (1804)

E lovaskönyv első részében részletes leírást olvashatunk a ló testrészeiről, színeiről, korának meghatározásáról, valamint arról, hogy *„Minémű testi tulajdonsággal bírjon egy Mén-ló, mitso-da hibák tejkik azt a’ fajzásra alkalmatlanná”,* továbbá tájékoztat *„Egy tsikót nevelő házi, vagy ménesbeli Kantzának jó, és rofz testi tulajdonságáról”.*

Nagyon hasznos és a mai ismeretek alapján is jó ismertetések olvashatunk „A’ Lovaknak belső Betegségeikről”. Élvezetes olvasni pl. „A’ Kólíka jeleiről”, amelyek közül megkülönbözteti „a’ gyülladásbéli” a Szél, a’ Gelesztás, a’ Nyilas, a’ Görtsös, a’ Vesés kólíkat. Ismerteti az általános tüneteket mondván: *„Mind-den-féle Kólíkában következendő közönséges jelek tapafztaltanak: a’ ló felettébb szomorú, az első lábaival kapálódzik, fejét, füleit alá-hajtya, nem efczik, nem is ifzik, sött undorodik az eledeltől, ’s italtól, fűj, ásítózik, felette igen nyög, farkát fel-fel-emeli, mint-ha vizezeni vagy ganéjlani akarna. A’ monyosoknál (mai szóval méneknekél) a’ mony annak hüvelyéből (tasakjából) ki-ki-jön, ’s a’ ló erőlködik a’ vizeletre, azért a’ hátulsó lábait egymástól távol kiteszi, végre pedig le-le-tsapja magát a’ földre, és egygyik oldaláról a’ másakra hömpölyög, és nem marad fekvé, hanem hirtelen*

A'
L O V A K'
 KÜLSŐ SZÉP, VAGY RÚT TERMETEK,
 'S HIBÁI
MEG-ESMÉRÉSÉRŐL,
 É S
 AZOKNAK BELSŐ,
 'S KÜLSŐ BETEGSÉGEIK'
ORVOSLÁSÁRÓL.

IRTA
TOLNAY SÁNDOR,
 A' BARMOKAT ORVOSLÓ TUDOMÁNYNAK TUDÓSA,
 ÉS PESTEN A' KIRÁLYI UNIVERSITÁSBAN
 RENDES PROFESSORA.

Két Rézre metfzett Táblákkal.

PO'SONTBAN ÉS PESTEN,
 FÜSKÜTI LANDERER MIHÁLY
 b ö t t ü i v e l .

1 8 0 4 .

fel-fel-ugrik, és újra lótfut, felette nyughatatlan, végre pedig felettebb izzadni kezd, mikor nagyon el-érte a' rágás (rángás?), egy szerre csak el-el-esik lábairól, és hirtelen el-döglik". Aki még nem látott kólikában szenvedő lovat, a pontos leírás alapján el tudja képzelni a nagy fájdalommal kínlódó jószágot. Nagyon szemléletes a' Szarvas-betegség (tetanusz) leírása is: „A' Szarvas-betegség által értődik azon nyavalyája a' lónak, midőn a' szája be-záródik; és a hátúlsó áll-kaptza az alsóhoz olly szorosan kaptolatik, hogy azt femmi módon, és emberi erővel fel nem lehet nyitni". Tökéletes leírása a szájzárnak. Sajnos a prognózis ma sem sokkal kedvezőbb, mint Tolnay idejében volt, mert ma is (a görcsoldók, nyugtatók, szíverősítők, hyperimmun szérum, mesterséges táplálási lehetőség stb. mellett is) gyakran igaz, hogy „Ez igen veszedelmes nyavalya, a' lóban, mert annak gyógyítása bizonytalan, és igen ritka lovat belőle ki-gyógyítani". A Harmadik részben „A' lovak külső Betegségeiről" ír, nagyjában azokról, melyeket egy korábbi könyvből már ismerünk. Újszerű viszont a következő rész „A' Próba-tételekről közönségesen" című, amelyben a' érvágásról, a' Sinórhúzásról (vászonzsík vagy a fekete hunyor gyökér bőr alá vezetése), az égetésről, a herélésről ír, majd a ló lerajzolását, csontváza ábrázolást, a sebészeti eszközöket, a belső és a külső orvosló szereket ismerteti. I. Ferenc császár e Bécsben és Pozsonyban 1804-ben kiadott könyvéért Tolnayt Lipót-renddel tüntette ki.

„OKTATÁS A' MARHA DÖGNEK MEGELŐZÉSÉRŐL ÉS ORVOSLÁSÁRÓL” (9) (1816)

Ez a 115 oldalas könyv a marhadög megelőzéséről és orvoslásáról szól. „mellyhez ... amaz országos, ragadós, egy-néhány kóborló nyavalyáknak gyógyítása is járul, mellyek a' lovakat, juhokat, és sertéseket pusztíttyák". Mai elnevezéssel (a tartalomjegyzék sorrendjében) a keleti marhavészről, a juhhimlőről, a száj- és körmfájásról, a lépfenéről, a májmételykóról, a takonykóról, a rühösségről, a veszettségről szól. Cikkünk jellege folytán nem ismertetjük e betegségekről írottakat még vázlatosan sem, de éppen nyelvi szempontból is érdekes lehet a szerző nézeteit bemutató néhány idézet. Ezekből kiderül, hogy néhány évtized alatt Tolnay Sándor nézete a betegségek okait illetően megváltozott, s a helyi kedvezőtlen körülmények javítása helyett (mellett?) a fertőző betegségek elleni védekezésben a zárlati intézkedésekre, az izolálásra helyezi a súlyt.

Miután ismerteti a járványok terjedési módját, megelőzési lehetőségeit, így ír: „Ezekből szükségképen következik, hogy a' regulákat, mellyek a' marháknak ragadós nyavalyáit illetik, nem csak általlyában a' megelőző, és gyógyító közönséges orvosságoknak előterjesztésére kell öszveszorítani; hanem hogy rendelkezéseket (rendelkezéseket) is kell tenni, mellyek a' ragadós nyavalyáknak terjedését minden kitelhető móddal megátollyák, vagy legalább elfojtsák". Kiemeli a járványok terjesztésében az ember szerepét is, mondván „Elterjed végtére az emberek, és béresek által, kik a marhára gondot viselnek, 's más emberekkel a' templomban, a'

O K T A T Á S

A'

MARHA DÖGNEK

MEGELŐZÉSÉRŐL ÉS ORVOSLÁSÁRÓL,

mellyhez

amaz országos, ragadós, és egynehány kóborló nyavalyáknak gyógyítása is járul, mellyek a' lovakot, juhokat, és sertéseket pusztíttyák.

B U D Á N N ,
 A' Magyar Kir. Universitas' betűivel

1 8 1 6 .

vásárban, vagy a' korcsmában öszeakadván, reájuk ragasztyák, tudtok és akarattyuk nélkül is, a' nyavalyának terjesztő szerét, és így más helységekbe küldik, hol még a' legegészségesebb marhák is megvesztegetetnek". Más helyen: „Az olyan helységekben, hol marhavásárok tartanak, vagy a' mellyeken keresztül a' kereskedők, és mészárosok hizlaltt, vagy a' házimunkára való marhát hajtanak, a' bírák és előljárók figyelmesek legyenek, és soha meg ne engedjék, hogy az odavaló lakosok, még a' vásár tart, marháikat a' legelőre bocsássák; hanem kiki tartsa a' magáét otthon a' istállóban. Szabad ne legyen tovább az is, hogy az idegen marhák a' házak mellett való istállókba befogadtassanak, vagy a' helységnek legelőjére eresztessenek... Valaki az idegen szarvas marhát, melly gyanús helyről érkezik, eltitkolya, és a' helység' bírának bejelenteni elmulaszttya, azt a' bírák bizonyos büntetés alá vessék". Nyomatékos utalás ez a későbbi bejelentési kötelezettségre, s milyen nagy lépést jelent ez a felfogás a korábbi évtizedekben valtothoz képest, amikor a döngyavalyák okát Tolnay (mestere nyomán) a helyi kedvezőtlen körülményekben látta. Új szemlélete szépen mutatkozik meg a veszettség elleni ajánlásában is, „hogy tehát a' kutyadühöt, mihelyt az ebek között támad, azonnal ellehessen nyomni, szükséges, hogy a' haszontalan (ma kóbornak mondjuk) kutyáknak száma kisebbnek tetessen; mert mennél kevesebb ilyenkor a' helységben a' kutya, annál ritkább a' nyavalya, és annál nehezebben terjednek el a' harapás, avagy marás által. Kinekkinék ajánlatik tehát, hogy ezen esetekben a' haszontalan kutyákat a' helységből akarmiképen eligazítsa; és ha önkint meg nem cselekszi, erre a' fellyebvalóságától kényszerítessen”.

Legnagyobb sikert aratott „**Artis veterinariae compendium pathologicum...** (10) (6. ábra) könyve nemcsak a pesti egyetem kötelező állatorvosi tankönyve lett, hanem több nyelven is megjelent, a Koppenhágai Tudós Társaság elismerő oklevelét is elnyerte, s nagy szerepe volt abban, hogy Tolnay a Koppenhágai Baromorvos Társaság külföldi levelező tagjává választotta.

A fenti csak vázlatosan ismertetett könyvek listája is mutatja, hogy Tolnay milyen nagy odaadással és hozzáértéssel dolgozott a hazai állatorvosképzés és egyben a magyar állatorvosi szaknyelv kialakításán. Ennek eredményeként az 1800-as évek elején a „4 éves orvosi s a 2 éves sebészeti tanfolyam megtartván, több tantárgy, nevezetesen a törvényszéki orvostan, az orvosi rendészet, a szemészet és az állatorvostan hallgatása úgy az orvos-, mint a sebészhallgatóknak kötelezővé tétetett... Egy később (1790. május 21.) kelt helytartótanácsi rendelet azt is meghagyja, hogy Tolnay a sebészhallgatóknak félóráiig magyar, félig latin nyelven adjon elő”. (Magyary-Kossa Gyula: Magyar Állatorvosi Könyvészet 1472–1904) (11). Hogy mennyire eredményes volt Tolnay ténykedése a magyar nyelvű állatorvosi szaknyelv elterjesztésében, misem bizonyítja jobban, mint Flór Ferenc (a honvédorvosi kar későbbi főnöke, a Rókus Kórház és Pest későbbi főorvosa) nyilatkozata. Flór Ferencet ugyanis, mikor az 1830-as évek közepén hazatért berlini-bécsi sebészeti

tanulmányútjáról, segédtanárnak alkalmazták az egyetem állatorvosi intézetében, ahol állatorvosi ismereteket oktatótt. „Valójában itt döbbsent rá, hogy a csak anyanyelvüket ismerő „baromorvosoknak” milyen nehéz előadni a latin meghatározásokat és elnevezéseket tartalmazó medicinát” írja Flór Ferenc életművét ismertető Kapronczay Károly (12). Tolnay munkásságának beérését jelenti, hogy az állatorvos oktatásban polgárjogot nyert a magyar nyelvű oktatás (még akkor is óriási eredmény volt ez, ha azzal a negatívummal járt, hogy a hallgatók már nem tudtak latinul...).

Tolnay a tanításon és az állatorvosi intézet vezetésén kívül a helytartótanács véleményező szakközegeként is jelentősen hozzájárult a hazai állatjárványok megfékezéséhez. 1792-ben két, a keleti marhavészre vonatkozó részletes (24, ill. 13 fejezetből álló) utasítást is kidolgozott, szigorú zárlati intézkedésekkel. Azokat minden megye kötelező végrehajtásra megkapta.

Szabadjon a „Magyar orvosi nyelv” hasábjain kiemelünk, hogy az orvosjelölt és az állatorvos Tolnay a magyar állatorvosképzés útját a pesti egyetem orvosi karáról indulva, annak egy tanszékeként kezdte egyengetni, s az állatorvosi szaknyelvbe átültetett minden olyan orvosi kifejezést, amely indokolt volt. Nyomdokait követve a későbbi utódok is mindig szoros szakmai és sokszor baráti kapcsolatot alakítottak ki orvos kollégáikkal. Szerencsére ma is több közös szakmai társaságunk (Élettani,

ARTIS
VETERINARIAE
COMPENDIUM
PATHOLOGICUM.

DE
COGNOSCENDIS, ET CURANDIS ANIMALIUM
EPIDEMICO-CONTAGIOSIS, ET PRAECIPUIS
SPORADICIS MORBIS.

CUM
ADNEXIS FORMULIS, ET TABELLIS

EDIDIT
ALEXANDER TOLNAY

IN REGIA UNIVERSITATE PESTIENSI ARTIS VETERINARIAE PROFESSOR REG. PUBL. ET HUIUS
INSTITUTI PRAEFECTUS.

Sicuti animalia post hominem, ita veterinaria post
medicinam secunda est. *Vegetius.*

PESTINI, POSONI, et LIPSIÆ,
TYPIS JOAN. MICH. LANDERER DE FÜSKUT
REG. PRIV. TYPOGR. ET BIBLIOPOLAE.

1799.

Kórtani, Mikrobiológiai, Parazitológiai, Zoonózis stb.) működik, amelyekben a szaktudás és az egyéni habitus szabja meg mindenkinek a helyét, s nem a diplomája. Milyen kár, hogy ez a valóban rokon két szakma az erőltetett és sokszor mesterkéltn integráció során az egyetemi oktatásban szervezetileg nem talált egymásra. Jó lenne, ha Tolnay életműve ebben az irányban is hatna.

Irodalom

1. (Boehm, Martin) Tseh Márton: Lovak orvosságos szép új könyvetskéje, amelyben sok-féle próbált experimentumok és orvosságok találatnak... Lőtsén : Brewer Sámuel, 1676. 104 p.
2. Csósz Gyula: Állatorvosi műszótár. Budapest : Stephaneum nyomda Rt., 1937. 227 p.
3. Csósz Gyula: Legrégibb természettudományi könyvünk műnyelve. Magyar Állatorvosok Lapja. 1955. 10. 8. 281–282.
4. 200 éves a magyar állatorvosi felsőoktatás: 1787–1987. Szerk. Holló Ferenc. Budapest : Mezőgazd. Kvk., 1987. 463 p.
5. Wolstein, (Johann Gottlieb) Amadeus János: A' marha veszélyről szóló könyvetske, mellyet a' paraszt emberek kedvéért ... német nyelven kiadott, most pedig TOLNAY Sándor... magyar nyelven ki-botsátott. Bétsben: Nemes Kurtzbek József betűível, 1786. 60 p.
6. Tolnay Sándor: Barmokat orvosló-könyv. Pesten : Fűskuti Landerer Mihály' betűível, 1795. 309 p.
7. Wolstein, (Johann Gottlieb) Amadeus János: A' barom-állatok seb-gyógyítása tudományáról írtt könyvek, mellyeket ... német nyelven kiadott, most pedig TOLNAY Sándor magyar nyelven királyi privilegium alatt ki-botsátott. Bétsben : Nemes Kurtzbek József betűível, 1785.
8. Tolnay Sándor: A' lovak' külső szép, vagy rút termetek' 's hibái' megismeréséről, és azoknak belső 's külső betegségeik' orvoslásáról. Posonyban és Pesten: Fűskuti Landerer Mihály' betűível, 1804. 214 p.
9. Tolnay Sándor: Oktatás a' marha dögnök megelőzéséről és orvoslásáról, mellyhez amaz országos, ragadós, és egynéhány kóborló nyavalyáknak gyógyítása is járúl, mellyek a' lovakat, juhokat, és sertéseket pusztítják. Budán : A' Magyar Kir. Universitás' betűível, 1816. 115 p.
10. Tolnay Sándor: Artis veterinariae compendium pathologicum. Pestini, Possonii et Lipsiae, Joan. Mich. Landerer de Fűskut, 1799. 254 p.
11. Magyary-Kossa Gyula: Magyar állatorvosi könyvszet 1472–1904. Budapest : Országos Állatorvos Egyesület, 1904. 346 p.
12. Kapronczay Károly: A „legnagyobb magyar orvos” emlékezete Flór Ferenc. Orvosi Hetilap 137. (1996). 30. 1652–1653.

Hogyan írjuk? – avagy szövegcsiszolás

Követve az előző számunkban megjelent első próbálkozásokat, most is két, találmányra kiválasztott példát mutatunk be, három, illetve két változatban. Az első az eredeti szöveg, a másodikban igyekeztünk az eredeti mondatszerkesztést követni, míg a harmadik változat esetében már át is fogalmaztuk a mondatot.

Szeretnénk, ha az olvasók megtisztelnének véleményük közlésével; elmondanák, hogy melyiket tartják a legszerencsésebbnek – sajnos, az előző alkalommal bemutatott példákra nem kaptunk visszajelzést.

1. példa:

Eredeti mondat:

A betegekben előforduló progresszívebben nagyobb számú érintett nyirokcsomó, valamint a timuszkortex megnövekedett vastagsága akkor egyeztethető össze, ha a megnövekedett kortikális vastagság a nagyobb számú szuppresszor sejtnak köszönhető; amelyek kifejezett aktivitása, a rosszindulatú daganat kialakulásával társul.

1. VÁLTOZAT:

A betegek nyirokcsomóáttétei, valamint a csecsemőmirigy kéregállományának megnövekedett vastagsága akkor egyeztethető össze, ha a megnövekedett kéregvastagság a nagyobb számú gátlósejtnak köszönhető, amelyek kifejezett működése a rosszindulatú daganat kialakulásával társul.

2. VÁLTOZAT:

A betegek nyirokcsomóáttéteinek gyakorisága és a csecsemőmirigy kéregállományának vastagsága között csak akkor mutatko-

zik összefüggés, ha a kéregállomány növekedését azoknak a gátlósejteknek a felszaporodása okozza, amelyeknek kifejezett működése a rosszindulatú daganat kialakulásával társul.

2. példa

Eredeti mondat:

Nagyszámú tumormarkert határoztak meg az emlőrákos betegek szérumban és ezeket diagnosztikai célokkal tesztelték; ezek magukban foglalták a karcinoembrionalis antigént (CEA), CA 125-öt ...Úgy tűnik, abban általános egyetértés van, hogy 1. bár ezekkel a markerekkel tumor eredetű peptidokat mérnek, mégis a tumorban és a szérumban való jelenlétük nem korrelál egymással, 2. jelenlétük a szérumban előrehaladott betegség esetén fordul elő, így nem hasznosak az elsődleges diagnosztikában, de 3. jelenlétük a szérumban felhasználható a kezelés hatékonyságának monitorizálására.

1. VÁLTOZAT:

Az emlőrákos betegek szérumban sokféle daganatjelzőt – pl.: CEA (carcinoembryonalis antigén), CA-125 – határoztak meg, és tanulmányozták, hogy ezek mennyire alkalmazhatóak a betegség kórismézésében. A vizsgálatok eléggé egybehangzóan azt mutatják, hogy 1. a vizsgált daganatjelzők daganat eredetű peptidok, ennek ellenére a daganatban és a szérumban mért mennyiségük jelentősen eltér; 2. mennyiségük a szérumban általában előrehaladt daganatok esetében növekszik meg, ezért a betegség korai felismerésére nem használhatók; 3. a kezelés hatásossága azonban ezen daganatjelzők szérumszint értékeinek meghatározásával jól megítélhető.